

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งขอเสนอเป็นลำดับหัวข้อหลัก ดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา
 - 1.1 ความหมายของเครื่องปั้นดินเผาและหม้อดิน
 - 1.2 ความสำคัญของเครื่องปั้นดินเผา
 - 1.3 ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา
 - 1.4 ประโยชน์ของหม้อดิน
 - 1.5 รูปแบบของภาชนะหม้อดินภาคใต้
 - 1.6 กรรมวิธีการผลิตหม้อดิน
2. การทำหม้อดินบ้านสตึงหม้อ
 - 2.1 ประวัติความเป็นมา
 - 2.2 รูปแบบหม้อดินสตึงหม้อ
 - 2.3 กระบวนการทำหม้อดินสตึงหม้อ
3. หลักการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา
 - 3.1 องค์ประกอบในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา
 - 3.2 การออกแบบลวดลายเครื่องปั้นดินเผา
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา

- 1.1 ความหมายของเครื่องปั้นดินเผาและหม้อดิน
 - 1.1.1 ความหมายของเครื่องปั้นดินเผา

เมื่อกล่าวถึงเครื่องปั้นดินเผาในยุคปัจจุบัน คนทั่วไปมักจะนึกถึงพวกถ้วยโต โอชา หรือ จานชาม แจกันต่าง ๆ เสียเป็นส่วนใหญ่ และนิยมเรียกกันว่า เซรามิกส์ โดยข้อเท็จจริงแล้วคำว่า “เครื่องปั้นดินเผา” ยังมีรูปแบบและข้อจำกัดอีกมากมายที่น่าสนใจ ตามที่มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง ผลิตภัณฑ์นานาชนิดที่ทำจากดินและหิน โดยผ่านกรรมวิธีเผา ทำให้มีความแข็งแรง มีความคงทนถาวร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า

เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากอนินทรีย์สาร อโลหะ ซึ่งได้แก่ แร่ธาตุดิน หินต่าง ๆ นั่นเอง ในสมัยโบราณ กรีก เรียกว่า เครามอส (Keramos) แปลว่า สิ่งที่ถูกเผา ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า เซรามิกส์ (Ceramics) (ทวิ พรหมพฤษณ์ : 2523 หน้า 1)

เครื่องปั้นดินเผา คือ ภาชนะใช้สอยต่าง ๆ ที่ทำด้วยดิน เริ่มด้วยหม้อสำหรับหุงต้มข้าว และคัมเนื้อสัตว์บกและสัตว์น้ำ และภาชนะอื่น ๆ อีกตามความจำเป็นสำคัญสำหรับชีวิตประจำวันของมนุษย์ (จิตร บัวบุศย์ : 2516 หน้า 18)

คำว่า ceramics เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง วัตถุประดิษฐ์เพื่อเป็นเครื่องใช้ทำมาจากอนินทรีย์สาร อโลหะ (inorganic non - metallic materials) คือ แร่ธาตุ ดิน และหิน เป็นหลัก โดยผ่านกรรมวิธีเผาเพื่อให้เกิดความแข็งแรง และอาจจะเคลือบด้วยสารประกอบที่ทำเป็นน้ำยาเคลือบและเผาเคลือบอีกชั้นหนึ่งก็ได้ (พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ : 2530 หน้า 37)

สรุปความหมายโดยรวมของเครื่องปั้นดินเผา ก็คือ ผลิตภัณฑ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยทำจากอนินทรีย์สาร อโลหะ ด้วยกรรมวิธีเผาเพื่อให้เกิดความแข็งแรงทนทานนั่นเอง

1.1.2 ความหมายของหม้อดิน

คำว่า “หม้อ” หรือ “หม้อดิน” เป็นคำที่รู้จักกันแพร่หลายในสังคมไทย เพราะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยมีความเกี่ยวข้องกับภาชนะชนิดนี้มาก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในที่นี้จึงขอกล่าวถึงความหมายเพื่อให้เข้าใจตรงกัน ดังนี้

คำว่า “หม้อ” ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ฉบับปรับปรุง ให้ความหมายว่า “หม้อ” คือ ภาชนะประเภทหนึ่ง สำหรับหุงต้มและใส่ของบางอย่าง ทำด้วยดินเผาหรือโลหะต่าง ๆ (พจนานุกรม : 2538 หน้า 869)

คำว่า “หม้อดิน” หมายถึง ภาชนะประเภทหนึ่งที่ทำด้วยดินเผาทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบเป็นรูปทรงต่าง ๆ เพื่อใช้ในการหุงต้มประกอบอาหาร ใส่ของบางอย่างในพิธีกรรมต่าง ๆ หรือเพื่อประดับตกแต่งตามความเหมาะสม

หม้อดินที่ชุกค้นพบและหม้อดินที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มักจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไปตามลักษณะหรือรูปแบบการใช้งาน เช่น

- หม้อสามข้อ คือ หม้อที่มีขารองรับตัวหม้อสามขา
- หม้อแกง คือ หม้อที่ใช้สำหรับต้มแกง
- หม้อตาล คือ หม้อที่ใช้สำหรับใส่น้ำตาลโตนด เป็นต้น

1.2 ความสำคัญของเครื่องปั้นดินเผา

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจัดเป็นงานสาขาหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ถึงแม้เทคโนโลยีจะก้าวหน้าไปเพียงใด ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาก็ยังคงมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับชีวิตประจำวันของมนุษย์อยู่นั่นเอง จึงพอสรุปประเด็นความสำคัญของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้ดังนี้

1.2.1 ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และ โบราณคดี

ด้วยเหตุที่เครื่องปั้นดินเผามักจะมีความแข็งแกร่งทนถาวร ดังนั้นจากการชุกค้นโบราณวัตถุในยุคต่าง ๆ มักจะพบเครื่องปั้นดินเผาในแหล่งชุมชนโบราณนั้น ๆ ซึ่งถือว่าเป็นข้อมูลสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีสามารถอธิบายถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความเชื่อหรือแม้แต่พิธีกรรม ประเพณีต่าง ๆ ของสังคมในยุคนั้น ๆ ได้ รวมถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่อยู่ร่วมสมัยหรือยุคเดียวกัน เช่น เครื่องปั้นดินเผาที่ชุกค้นพบที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

1.2.2 ความสำคัญด้านประ โยชน์ใช้สอย

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผากลายเป็นสิ่งจำเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน เพราะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องครัว เรือ เช่น ถ้วย ชาม ชุกกาแพ โอง อ่าง ฯลฯ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เช่น กระจ่าง ปลุกต้นไม้ หม้อดิน กระจุกอมสิน แจกัน ฯลฯ ผลิตภัณฑ์ก่อสร้าง เช่น กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องผนังหลังคาหรืออิฐ เป็นต้น หรือแม้แต่ผลิตภัณฑ์เครื่องสุขภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ทนไฟและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ อีกมากมายที่เข้ามามีบทบาทและความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย

1.2.3 ความสำคัญด้านศิลปะหรือสุนทรียะ

ถ้ามองในด้านศิลปะหรือด้านความงามมีผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผามากมาย

ที่พร้อมด้วยคุณภาพและความงามเป็นที่ยอมรับของชาวโลก เพราะมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นชัดเจน ทั้งด้านคุณค่าแห่งความงาม และการสืบสานถึงอารยธรรมของชุมชนนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากเครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียงของประเทศต่าง ๆ ดังนี้

เครื่องปั้นดินเผาชื่อเลน็อก (Lenox) เป็นขวดเครื่องปั้นดินเผาของอเมริกา ใช้ในทำเนียบขาว และใช้ในการต้อนรับแขกเมือง

เครื่องปั้นดินเผาชื่อ เว้จวูด (Wedge Wood) เป็นขุดเครื่องปั้นของอังกฤษ ใช้ประจำในพระราชวังบักกิงแฮม ผู้ผลิตได้รับพระราชทานศักดิ์จากพระเจ้ากรุงอังกฤษให้เป็น Sir Josiah Wedge Wood

เครื่องปั้นดินเผาชื่อ โรเซนเทิล (Rosenthal) เป็นถ้วยชั้นหนึ่งของประเทศเยอรมัน

เครื่องปั้นดินเผาชื่อ แซ็บ (Servre) เป็นขุดเครื่องปั้นของฝรั่งเศส

เครื่องปั้นดินเผาชื่อ โอคุระ (Okura) เป็นถ้วยชามชั้นเลิศของญี่ปุ่น และ

เครื่องปั้นดินเผาชื่อ เบญจรงค์ และสังคโลก เป็นถ้วยชามที่มีชื่อเสียงติดระดับโลกของไทย (ทวี พรหมพฤกษ์ : 2523 หน้า 18)

1.2.4 ความสำคัญด้านเศรษฐกิจและสังคม

เครื่องปั้นดินเผา เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทหนึ่งที่ส่งผลต่อภาวะเศรษฐกิจให้ยกระดับสูงขึ้น โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาช่วยปรับปรุงคุณภาพของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาให้ได้มาตรฐานขึ้น จนกลายเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย ทำให้ผู้ประกอบการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น และยังส่งผลต่อชุมชนนั้น ๆ ได้มีถ่วงถัมพันธักกับชุมชนอื่น ๆ มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม แนวความคิดต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน พัฒนาขึ้นเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

จึงกล่าวได้ว่า ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา เป็นผลงานที่มีคุณค่าทั้งในแง่ของความงามและประโยชน์ใช้สอยที่มีส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย และจะคงอยู่คู่มนุษยชาติตลอดไป

1.3 ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา

ประเภทของเครื่องปั้นดินเผาที่พอจะแบ่งให้เห็นได้ชัดเจน แบ่งได้เป็น 3 ชนิด

โดยแบ่งตามลักษณะของเนื้อดิน และอุณหภูมิที่ใช้เผาผลิตภัณฑ์ ดังนี้ คือ

1. ผลิตภัณฑ์ชนิดอิฐดินเผา (Earthen ware) นับเป็นผลิตภัณฑ์ที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย เพราะใช้อุณหภูมิในการเผาต่ำ และวัตถุดิบมักเป็นดินตามท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการเผา มักจะมีเนื้อหยาบ มีความพรุนตัวค่อนข้างมาก เมื่อเคาะฟังเสียงจะทึบไม่กังวาล ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทหม้อดิน กระจ่าง โอ่ง หรืออิฐที่ใช้ในการก่อสร้าง เป็นต้น

2. ผลิตภัณฑ์ชนิดสโตนแวร์ (Stone ware) เป็นผลิตภัณฑ์ที่เผาถึงจุดสุกตัว ซึ่งอุณหภูมิก่อนข้างสูง ลักษณะผลิตภัณฑ์จึงมักมีความแข็งแกร่งมาก แต่เนื้อหยาบและหนา น้ำและของเหลวไม่สามารถไหลซึมผ่านได้ เวลาเคาะเสียงดังกังวาลกว่าชนิดอิฐดินเผา ผลิตภัณฑ์ชนิดสโตนแวร์นิยมทำภาชนะใส่อาหาร พวกถ้วย จาน ชาม แจกัน เครื่องประดับ เป็นต้น

3. ผลิตภัณฑ์ชนิดปอร์สเลน (Porcelain ware) เป็นผลิตภัณฑ์ที่ชาวจีนคิดทำขึ้นเป็นชาติแรก มีลักษณะพิเศษคือโปร่งแสง มีเนื้อดินสีขาวเผาถึงจุดสุกตัวในอุณหภูมิที่สูง ทำให้มีความแข็งแกร่งและมีลักษณะเหมือนแก้ว น้ำและของเหลวไม่สามารถไหลซึมผ่านได้ ส่วนใหญ่นิยมนำไปทำเป็นภาชนะใส่อาหาร เช่น เครื่องถ้วยชาม ชุดน้ำชา กาแฟ เครื่องประดับ หรือเครื่องตกแต่ง เป็นต้น ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ค่อนข้างราคาสูงเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น ๆ (ทวี พรหมพฤษย์ : 2523 หน้า 15 - 17)

นอกเหนือจากนี้ ได้มีการแบ่งเครื่องปั้นดินเผาตามกรรมวิธีการผลิตเป็น 2 ประเภท คือ

1. ชนิดเคลือบ (Glazed wares)

เป็นผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการชุบเคลือบผิว มีสี ลวดลาย ทรวดทรง แปลกใหม่ ส่วนใหญ่มาจากต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น อังกฤษ สวีเดน

2. ชนิดไม่เคลือบ (Unglazed wares)

เป็นผลิตภัณฑ์ไม่ผ่านการชุบเคลือบผิว ส่วนใหญ่ผลิตภายในประเทศ เช่น โอ่งดิน กระจ่างต้นไม้ ถ้วยชามดิน เตาอังโล่ ฯลฯ (สมศักดิ์ ประเสริฐสุข : 2529 หน้า 277)

จึงเห็นได้ว่าศาสตร์ที่เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา หรือ เซรามิกส์ (Ceramics) ในปัจจุบันค่อนข้างจะมีกรรมวิธีและรูปแบบที่หลากหลาย ตลอดจนประเภทของการใช้สอย

ที่กว้างขวางขึ้น ดังนั้น ในปัจจุบันจึงมีการแบ่งงานเครื่องปั้นดินเผา ออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ 2 ประเภท คือ

1. ศิลปะอุตสาหกรรม คือ เครื่องปั้นดินเผาที่ออกมาในรูปของสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่าง ๆ เช่น จาน ชาม ถ้วย โถ กระเบื้องมุงหลังคา อิฐทนไฟ ท่อดินเผา เครื่องสุขภัณฑ์ เป็นต้น

2. ศิลปะบริสุทธิ์ คือ งานเครื่องเคลือบดินเผาที่ผลิตออกมาในรูปของศิลปะ มิได้มีความมุ่งหมายในด้านงานใช้สอย งานประเภทนี้ในสมัยโบราณมักทำขึ้นเพื่อศาสนา เพื่อศรัทธา เช่น พระพุทธรูปดินเผาไฟ รูปเทวดา ยักษ์ สัตว์ โดยมีสุนทรียภาพสูง ในปัจจุบันเรื่องการสร้างสรรค์งานประเภทนี้ มิได้จำกัดอยู่ในวงการศาสนาเท่านั้น หากแต่ศิลปินสามารถสร้างสรรค์รูปแบบศิลปะอันเป็นอิสระตามความคิดเห็นของตนเอง เช่น ปั้นรูปเหมือนหรือองค์ประกอบเป็นภาพนูนสูงต่าง ๆ การเคลือบกระเบื้องเป็นเรื่ององค์ประกอบของสี เป็นต้น (เปี่ยมสุข เจริญรุ่งเรือง : 2536 หน้า 3 - 4)

ดังนั้น การแบ่งประเภทของเครื่องปั้นดินเผา จึงมีลักษณะการจัดแบ่งที่แตกต่างกันไปตามสภาพการใช้งาน การผลิต ตลอดจนสถานะสิ่งแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ

1.4 ประโยชน์ของหม้อดิน

จากหลักฐานทางโบราณวัตถุที่มีการขุดค้นพบหม้อดิน ทำให้สันนิษฐานได้ว่ามนุษย์มีการทำหม้อหุงข้าวขึ้นในวัฒนธรรมเพาะปลูก และหม้อหุงต้มต่าง ๆ น่าจะเกิดขึ้นช่วงที่มีวัฒนธรรมล่าสัตว์ เลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตตามความจำเป็น และความต้องการของมนุษย์ ในยุคนั้น ๆ แล้วพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเรื่อยมาจนถึงยุคปัจจุบัน

จึงกล่าวได้ว่า ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในการใช้ภาชนะหม้อดินได้เข้ามามีความสำคัญต่อการครองชีพของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ประโยชน์ของภาชนะหม้อดินจึงสามารถแบ่งตามหน้าที่ใช้สอยได้ ดังนี้

1.4.1 ใช้เป็นภาชนะหุงต้มสำหรับการประกอบอาหาร หม้อดินเป็นภาชนะอย่างหนึ่งที่เข้ามามีความสำคัญในการประกอบอาหาร ไม่ว่าจะเป็นหม้อหุงข้าว หม้อแกง หม้อนึ่ง เป็นต้น หม้อดินดังกล่าวล้วนแล้วแต่เป็นที่ยอมรับและนิยมใช้มาตลอด

1.4.2 ใช้ต้มยาสมุนไพร ภาชนะหม้อดินมีคุณสมบัติพิเศษในการต้มยาแผนโบราณ

เพราะนอกจากจะเก็บความร้อนได้นานแล้ว ยังสามารถรักษาด้วยไฟที่นำมาต้มได้เป็นเวลาหลายวัน โดยที่ไม่ทำให้คุณภาพของยาเสื่อม จึงเป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย

1.4.3 ใช้เป็นหม้อไอน้ำ หรือน้ำตาลโตนด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบเสมอว่ามีชุมชนหลายแห่งทำหม้อดินขึ้น เพื่อใช้ไอน้ำหรือน้ำตาลโดยเฉพาะ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะน้ำหรือน้ำตาลโตนดที่เก็บในหม้อดินจะมีความเย็นอยู่ตลอดเวลา

1.4.4 ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ผลจากการขุดค้นโบราณวัตถุในหลายแห่ง พบว่าหม้อดินน่าจะเป็นภาชนะอย่างหนึ่งที่มนุษย์ในยุคต่าง ๆ ใช้ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง อย่างเช่นหม้อดินที่ขุดค้นพบที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี มีจำนวนไม่น้อยที่พบในบริเวณหลุมฝังศพ เป็นต้น

1.4.5 ใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง จากลักษณะรูปทรงของหม้อดินที่มีความงามอยู่ในตัวของมันเอง ทำให้มีการนำเอาหม้อดินมาประยุกต์ใช้สำหรับประดับประดาหรือตกแต่งภายในตัวอาคารให้เกิดความสวยงามในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น นำมาประยุกต์ใช้แทนแจกันดอกไม้ เป็นกระถางปลูกต้นไม้ หรือ โคมไฟ เป็นต้น

1.4.6 ใช้เป็นอุปกรณ์การละเล่น การละเล่นที่เรียกว่า “ปิดตาตีหม้อ” เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งที่นิยมเล่นกันในอดีต และปัจจุบันก็ยังคงมีเล่นกันบ้างในบางโอกาสและบางสถานที่ โดยผู้เล่นจะต้องปิดตาด้วยผ้าและเดินไปหาดำแหน่งที่แขวนหม้อให้เจอ ซึ่งภายในหม้อนิยมใส่น้ำไว้ เมื่อพบตำแหน่งที่ผู้เล่นคิดว่าถูกต้อง ก็จะใช้ไม้ตีหม้อทันที ทำให้น้ำกระเด็นใส่ผู้เล่นและผู้ดูเป็นที่สนุกสนานกันถ้วนหน้า

1.5 รูปแบบของภาชนะหม้อดินในภาคใต้

ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะรูปแบบของภาชนะหม้อดินเผาพื้นเมืองโบราณในภาคใต้ที่ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ จนกระทั่งสมัยประวัติศาสตร์ เป็นภาชนะที่นิยมทำและบางรูปแบบก็ยังคงใช้กันอยู่ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งพอจะแยกแยะได้ดังนี้

1.5.1 หม้อสามขา ภาชนะดินเผาที่มักขุดค้นพบในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีส่วนประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนลำตัวที่เรียกว่า “หม้อ” ใช้สำหรับใส่อาหาร กับส่วน “ขา” ที่รองรับส่วนลำตัวให้สูงขึ้นมาเหนือพื้น ประกอบด้วยขาสามขาที่ยึดติดกับส่วนกันหรือสันภาชนะ

รูปแบบหม้อสามขาที่พบในภาคใต้ ส่วนของลำตัวมักมีรูปทรงแบบสามมีสัน ซึ่งมีทั้งสันกลางลำตัว และสันต่ำ ลักษณะขอบปากจะผายและก้นตัน ขาของหม้อมักจะเรียวยาว รูปทรงก่อนไปทางทรงกระบอกปลายล่างสุดตัดตรงมีลักษณะเป็นขากวาง มีการเจาะรูกลมช่องระหว่างโคนขากับปลายขาหนึ่ง หรือสองรูทั้งสามขา และมีการตกแต่งผิวด้วยลายเชือกทาบโดยตลอดของขาทั้งสามขา รวมทั้งบริเวณส่วนก้นภาชนะใต้สันหรือบริเวณสันด้วย ส่วนที่เหนือสันขึ้นไปถึงขอบปากภาชนะนิยมขัดผิวมัน

1.5.2 หม้อก้นกลม คอเว้า ปากผายออก เป็นรูปแบบภาชนะหม้อดินที่พบมากที่สุด ในภาคใต้ ซึ่งรูปแบบที่พบในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มักจะมีเนื้อดินค่อนข้างหยาบ เนื้อค่อนข้างบาง มีทั้งสีดำและสีน้ำตาลเหลือง นิยมตกแต่งบริเวณส่วนก้นหรือตลอดลำตัวด้วยลายเชือกทาบหรือลายขูดขีด ส่วนคอถึงขอบปากมักปล่อยให้พื้นเรียบ

ส่วนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ภาชนะหม้อก้นกลมจะมีลักษณะแตกต่างจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ เป็นหม้อที่ทำด้วยเนื้อดินละเอียดและแกร่งกว่าเดิม และมีการตกแต่งลวดลายโดยอาศัยวิธีการมากขึ้น เช่น ลายเชาะร่องแบบต่าง ๆ ลายเขียนสี หรือลายกดประทับ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบรูปแบบที่เป็นหม้อผิวเรียบตลอดทั้งใบด้วย

ในสมัยประวัติศาสตร์ หม้อก้นกลมเป็นภาชนะค่อนข้างแกร่ง เนื้อดินเหนียวผสมทรายละเอียด สีน้ำตาลอ่อน นิยมตกแต่งด้วยลายกดประทับมากกว่าลายขูดขีด นอกจากนี้ หม้อก้นกลมแบบหม้อหูง่าว ยังเป็นรูปแบบของภาชนะหม้อดินที่มีการทำสืบทอดกันต่อมาไม่น้อยกว่า 100 ปี อย่างเช่น การผลิตภาชนะหม้อดินพื้นเมืองโบราณที่สทิงหม้อ จังหวัดสงขลา หรือที่ถ้ำนิง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

1.5.3 หม้อก้นแหลม ป่องข้าง คอตั้งคอคเว้าเพียงเล็กน้อย ปากผายออกเล็กน้อย เป็นภาชนะหม้อดินที่พบสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีลักษณะเป็นภาชนะเนื้อดินผสมทรายค่อนข้างละเอียดและค่อนข้างหนา มีก้นแหลมป่องข้าง คล้ายกับหม้อก้นแหลมที่พบในมณฑลเหอหนานของจีน มักใช้สีน้ำตาลเทาและผิวขัดมัน

1.5.4 หม้อก้นตัน รูปไข่แฉนวนอน ไม่มีคอ เป็นภาชนะหม้อดินอีกแบบหนึ่งที่พบในสมัยก่อนประวัติศาสตร์เช่นกัน มีลักษณะพิเศษคือ เนื้อละเอียด ผิวสีดำขัดผิวมันชัดเจน

1.5.5 หม้อมีสัน ภาชนะหม้อดินมีสันที่พบในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จะมี 2 รูปแบบ คือ หม้อมีสันตอนล่าง ส่วนเหนือสันคอคเว้า ปากแคบ ส่วนล่างสันเป็นก้นกลมตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ สีดำเนื้อค่อนข้างหยาบ ก้นรูปแบบหม้อมีสันลาดหรือสันลบมุม

กลบส่วนลำตัว คอคอดเว้าและปากผายออก ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบตลอดทั้งใบ เมื่อค่อนข้างหยาบเช่นกัน ส่วนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์จะพบรูปแบบหม้อมีสันกลางลำตัว มีสันสูงและสันต่ำ นิยมตกแต่งผิวเฉพาะส่วนล่างด้วยลายเชือกทาบ

นอกจากนี้ หม้อมีสันในภาคใต้ร่วมสมัยประวัติศาสตร์ มักพบหม้อมีสัน ลักษณะที่เรียกกันว่า “หม้อตาล” ลักษณะเกือบคล้ายชามมีสัน ตกแต่งลวดลายกคประทับ ตั้งแต่สันลงมา เป็นภาชนะเนื้อค่อนข้างแกร่ง สีน้ำตาล (ธราพงศ์ ศรีสุชาติและอมรา ชันติสิทธิ์ ศรีสุชาติ : 2529 หน้า 580 - 582)

1.6 กรรมวิธีการผลิตหม้อดิน

กรรมวิธีการผลิตหม้อดิน ถือเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อรูปแบบของหม้อดินในแต่ละชุมชน ซึ่งชุมชนที่อยู่ห่างไกลกันก็อาจจะมีกรรมวิธีการผลิตไม่เหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตาม ในรายละเอียดปลีกย่อยที่มีกรรมวิธีต่างกัน ก็จะมีขั้นตอนของกรรมวิธีการผลิตหม้อดินที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน พอสรุปได้เป็น 8 ขั้นตอน ดังนี้

1.6.1 การเตรียมวัตถุดิบ

การเตรียมวัตถุดิบ เป็นกรรมวิธีขั้นแรกและผู้ผลิตจะต้องทำ โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ ๆ ไม่กี่ขั้นตอน คือ

1. เริ่มหาวัตถุดิบที่เหมาะสม เช่น ดิน ทราย ที่จะนำมาผสมในการผลิต
2. นำดินที่ได้มาหมักเพื่อให้ดินมีความเหนียวตัวดีขึ้น
3. เอาดินที่หมักแล้วมานวดเพื่อไล่ฟองอากาศ ซึ่งอาจจะใช้วิธีการเหยียบด้วยเท้า หรือใช้เครื่องนวด แล้วตัดแบ่งก่อนใช้มีอนวดอีกครั้งหนึ่ง

1.6.2 การขึ้นรูป

กรรมวิธีการขึ้นรูปหม้อดิน สามารถทำได้หลายวิธี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับผู้ผลิตว่าจะเลือกวิธีไหนที่เห็นว่าเหมาะสมกับงานชิ้นนั้น ๆ จึงขอเสนอกรรมวิธีต่าง ๆ ดังนี้

1. การปั้นแบบอิสระ (Free Method) เป็นวิธีการที่ใช้มือปั้นรูปตามที่ต้องการ โดยอาจใช้เครื่องมือช่วยบ้างเล็กน้อย
2. การปั้นแบบขด (Coiled Method) วิธีการนี้จะขึ้นรูปด้วยการคลึงดินให้เป็นเส้นยาวก่อน แล้วนำมาขดขึ้นเป็นชั้น ๆ ตามรูปทรงที่ต้องการ โดยใช้หน้าดินชั้น (Slip) เป็นตัวเชื่อมประสานรอยต่อจนผลงานเสร็จสมบูรณ์

3. การปั้นแบบกดด้วยมือ (Hand Pressing Method) วิธีนี้ จะต้องเตรียมแบบพิมพ์แล้วนำดินที่เป็นแผ่นไปวางบนแม่พิมพ์ โดยใช้ลูกประคบกดลงให้แน่นตลอดทั้งพิมพ์ ปล่อยให้แห้งไว้สักครู่ จึงแกะออกมาตกแต่งตามความต้องการ

4. การปั้นด้วยแป้นหมุน (Forming on Wheel) การปั้นแบบนี้เป็นกรรมวิธีที่ยากที่สุด ที่จะต้องอาศัยประสบการณ์ ความชำนาญในการทำ เพราะการขึ้นรูปแบบนี้จะต้องทำบนแป้นหมุนตลอดจนได้รูปทรงตามต้องการ ซึ่งเป็นที่ใช้อาจจะเป็นชนิดมือหมุนและใช้มอเตอร์ไฟฟ้าก็ได้

5. การปั้นด้วยการเทแบบ (Forming by Casting Slip) วิธีนี้ทำโดยใช้พิมพ์แบบปูนปลาสเตอร์เป็นแม่พิมพ์ นำแบบที่ต้องการมาแกะเป็นแบบพิมพ์ โดยแยกเป็นส่วน 2 - 3 ชิ้นหรือมากกว่านั้นแล้วแต่แบบยากง่ายแล้วนำมาหน้าสลิป (สมศักดิ์ ประเสริฐสุข : 2529 หน้า 282)

1.6.3 การตกแต่งลวดลาย

การตกแต่งลวดลายบนภาชนะหม้อดิน สามารถกระทำได้หลายวิธีด้วยกัน เช่น การตกแต่งด้วยการขีด ขีด การฉลุลาย การกดประทับลาย การเขียนสี หรือการตีลายด้วยไม้ตีลาย เป็นต้น

1.6.4 การตากแห้ง

ขั้นตอนนี้จะกระทำหลังจากกระบวนการทำรูปทรงและตกแต่งลวดลายเสร็จในขั้นแรกแล้ว ก่อนนำเข้าเตาเผาจะต้องทิ้งไว้ให้เนื้อดินแห้งเสมอกันทุกด้าน เสร็จแล้วจึงเตรียมเข้าเตาเผา

1.6.5 การจัดภาชนะเข้าเตาเผา

การจัดภาชนะเข้าเตาเผา เป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่งของผู้ผลิตจะต้องมีประสบการณ์และระมัดระวังในการจัดวางภาชนะ เพราะหากจัดวางไม่ถูกวิธีก็จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลงานได้

1.6.6 การเผา

การเผาภาชนะหม้อดิน โดยทั่วไปแบ่งได้เป็น 2 วิธี คือ

1. การเผาคิบ คือ การเผาอุณหภูมิที่ไม่สูงมากนัก เป็นการเผาภาชนะที่ยังไม่เคลือบเพื่อกันไม่ให้ภาชนะแตกในเวลาชুবน้ำยาเคลือบ

2. การเผาเคลือบ คือ การเผาที่ใช้อุณหภูมิสูงกว่าการเผาคิบ โดยประมาณ

ตั้งแต่ 900-1,350 C เพื่อใช้เผาภาชนะที่ชุบน้ำยาเคลือบผิวก่อนแล้วตามอุณหภูมิที่เหมาะสมกับภาชนะนั้น ๆ ซึ่งต้องอาศัยการควบคุมการให้ความร้อนเป็นอย่างดี

1.6.7 การเคลือบ

การเคลือบ ถือเป็นกรรมวิธีอีกขั้นตอนหนึ่งที่มีผลต่อการทำภาชนะให้มีความแข็งแรง ทนทานและสวยงามอีกด้วย โดยมีวิธีการที่ใช้กันทั่วไป 3 วิธีด้วยกัน คือ

1. วิธีจุ่มชุบ
2. วิธีพ่นน้ำยาเคลือบ
3. วิธีทาน้ำยาเคลือบด้วยแปรง

1.6.8 การตรวจสอบ

การตรวจสอบจัดเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกรรมวิธีการผลิตหม้อดิน ก่อนที่จะนำภาชนะที่ทำเสร็จสิ้นทุกกระบวนการแล้วออกจำหน่าย ผู้ประกอบการควรตรวจสอบให้แน่ใจอีกครั้งหนึ่งว่าภาชนะต่าง ๆ เหล่านั้นมีคุณภาพสมบูรณ์ตามที่ตลาดต้องการแล้ว

กรรมวิธีการผลิตหม้อดิน

2. การทำหม้อดินบ้านสทิงหม้อ

2.1 ประวัติความเป็นมา

สทิงหม้อ เป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งตั้งอยู่ในเขตตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา อยู่ริมฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา มีประชากรประมาณ 2,706 คน (พ.ศ. 2540) ซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เล่าสืบต่อกันมาว่า ชาวสทิงหม้อส่วนใหญ่อพยพมาจากตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และจากอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ที่อพยพมาในระยะแรก ๆ ส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีน อาชีพสำคัญของชาวสทิงหม้อในอดีตเมื่อประมาณ 70 - 80 ปีล่วงแล้ว คือ ทำเครื่องปั้นดินเผา แต่ในปัจจุบันได้หันไปประกอบอาชีพค้าขาย หรือไม่ก็รับราชการและทำงานจ้าง ยังมีอยู่เพียงบางส่วนที่ยังยึดอาชีพเดิมอยู่

ไม่มีหลักฐานปรากฏเป็นที่แน่ชัดว่าชาวสทิงหม้อเริ่มทำเครื่องปั้นดินเผาขึ้นแต่เมื่อใด มาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน ณ ถิ่นนี้ และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันภายในครัวเรือนเรื่อยมา ดังปรากฏมีคำกล่าวอันเป็นที่รู้จักในหลายจังหวัดเช่น “สทิงทำหม้อ เกาะยอทำอ่าง บ่ออย่างทำเคย” จากคำบอกเล่าของชาวสทิงหม้อเองว่า คำว่า “สทิง” สันนิษฐานว่าเป็นชื่อของชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรก และได้นำความรู้เรื่องการทำหม้อมาเผยแพร่ที่ชื่อ “แป๊ะทิง” เพราะเขาทำหม้อ จึงเรียกแป๊ะทิงทำหม้อ ต่อมากร่อนเป็น “สทิงหม้อ” อีกกระแสหนึ่งว่า “สทิง” หมายถึง ทำน้ำ สทิงหม้อจึงหมายถึง ทำน้ำสำหรับจั้น-ลงหม้อ (สุภาคย์ อินทองคง : 2529 หน้า 600) สทิงหม้อ จึงน่าจะมาจากคำที่มีความเกี่ยวข้องกับหม้อมากกว่าความหมายอื่น จะเป็นคลองหม้อ หรือท่าขนส่งหม้อ หรือหมู่บ้านปั้นหม้อ เพราะหมู่บ้านหรือตำบลสทิงหม้อหรือจะตั้งหม้อนี้ ตามหลักฐานต่าง ๆ ที่ขุดพบในบริเวณนี้ ทำให้เชื่อว่าเป็นแหล่งปั้นหม้อ และเครื่องปั้นดินเผามาแต่อดีต (วิบูลย์ สีสุวรรณ : 2536 หน้า 100)

ในปัจจุบันเหลือผู้ที่ประกอบอาชีพปั้นหม้ออยู่เพียง 3 ครัวเรือน และหลงเหลือเตาเผาที่ใช้การได้อยู่จริง 3 เตา ทั้งนี้เกิดจากปัญหาหลายประการ เช่น สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่นิยมออกไปทำงานนอกบ้าน ค่านิยมในการใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัยมากกว่าผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ราคาวัตถุดิบที่สูงขึ้น ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ หรือแม้แต่ปัญหาของผู้ประกอบการเองที่เข้าสู่วัยชราภาพ และขาดผู้ที่จะสืบทอดต่อไป

อย่างไรก็ตามชื่อเสียงของ “หม้อดินสทิงหม้อ” ยังคงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยเฉพาะในแถบตอนล่างของภาคใต้ ทั้งจังหวัดสงขลา พัทลุง หรือ นครศรีธรรมราช ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ฯลฯ เพียงแต่รูปแบบบางอย่างอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของท้องถิ่นต่างเท่านั้น

2.2 รูปแบบหม้อดินสทิงหม้อ

ลักษณะการปั้นหม้อของชาวสทิงหม้อ เป็นการปั้นที่ได้รับการฝึกฝนแล้วทำสืบต่อกันมา ตั้งแต่บรรพบุรุษ ราว 100 กว่าปี ซึ่งมีรูปแบบที่พอจะแยกแยะเป็นประเภทได้ ดังนี้

2.2.1 รูปแบบหม้อดินในอดีต จากงานวิจัยของสุภาภย์ อินทองคง (2523 : หน้า 103 - 110) และการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ พอสรุปแบบหม้อดินของบ้านสทิงหม้อในอดีตตามประเภท ลักษณะ และประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

รูปแบบหม้อข้าวหรือหม้อต้มยาสมุนไพร ส่วนของลำตัวมีลักษณะคล้ายวงรีแนวนอน แต่ช่วงกลางลำตัวโค้งเล็กน้อยและไม่มีสัน คอตั้งตรง มีสันที่ขอบปากก้นมน ไม่นิยมตกแต่งลวดลาย ผู้ผลิตบางคนจึงเรียกว่า “หม้อขัด” มี 3 ขนาด คือ ใหญ่ กลาง และเล็ก ซึ่งบางครอบครัวเรียกชื่อขนาดต่าง ๆ ว่า หม้อพิเศษ หม้อน้องเพลิง และหม้อใหญ่ ตามลำดับ หม้อเล็กที่สุดเรียกหม้อตุ๊ก หม้อประเภทนี้ใช้สำหรับหุงข้าวและต้มยาสมุนไพรขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้บริโภค

ภาพที่ 1 รูปแบบของหม้อข้าวหรือหม้อต้มยาสมุนไพร

รูปแบบหม้อแกง ลักษณะเหมือนหม้อแกงทั่วไป มีหูสองข้างติดกับขอบปากหม้อขนาดค่อนข้างใหญ่คล้ายหูกะทะ ผิวส่วนลำตัวเรียบเกลี้ยงตลอดทั้งใบ มีให้เลือกทั้ง 3 ขนาด เหมือนหม้อหุงข้าว ใช้สำหรับการปรุงอาหารโดยเฉพาะพวกแกงต่าง ๆ

ภาพที่ 2 รูปแบบหม้อแกง

รูปแบบของเผล้ง เป็นหม้อชนิดหนึ่งที่ใช้สำหรับใส่น้ำ แบ่งเป็น 2 แบบคือ

1. เผล้งชนิดมีฝา มีขนาดใหญ่ ช่วงปากจะสูงกว่าชนิดไม่มีฝาปิด นิยมตีลายรอบนอกตลอดทั้งใบ ยกเว้นช่วงคอถึงปากหม้อ
2. เผล้งชนิดไม่มีฝาปิด ลักษณะเหมือนชนิดมีฝาทุกประการ ยกเว้นช่วงคอจะกว้างและปากแบนออก ขนาดที่ทำมี 3 ขนาด คือ ใหญ่ กลาง และเล็ก

ภาพที่ 3 รูปแบบของเผล้ง

รูปแบบของสวดหรือหม้อสวด (หวด) ลักษณะทั่วไปของสวด ตัวสวดแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนล่างมีลักษณะคล้ายตัวเพลิง มีการตีลาย ใช้บรรจุน้ำ ส่วนบนคล้ายปากเพลิงแต่สูงกว่าประมาณ 3 - 4 เท่า ไม่มีการตีลาย ใช้บรรจุข้าวเหนียว ส่วนประกอบของสวดมี 2 ชั้น คือ ตะแกรง สำหรับรองรับข้าวสาร และฝาปิด

ภาพที่ 4 รูปแบบของสวด

2.2.2 รูปแบบหม้อดินในปัจจุบัน

รูปแบบหม้อดินในปัจจุบัน ยังคงรูปแบบเช่นเดียวกับในอดีตทุกประการ เพียงแต่หม้อดินบางประเภทมีการผลิตน้อยลง เช่น หม้อแกง และหม้อสวด ทั้งนี้เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมนั่นเอง ส่วนลวดลายยังคงใช้ลวดลายในอดีตเป็นหลัก ลวดลายที่แปลกไปก็คือ ลายประดิษฐ์ ซึ่งผู้ประกอบการได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ตามความคิดของตนเอง

2.3 กระบวนการทำหม้อดินสทิงหม้อ

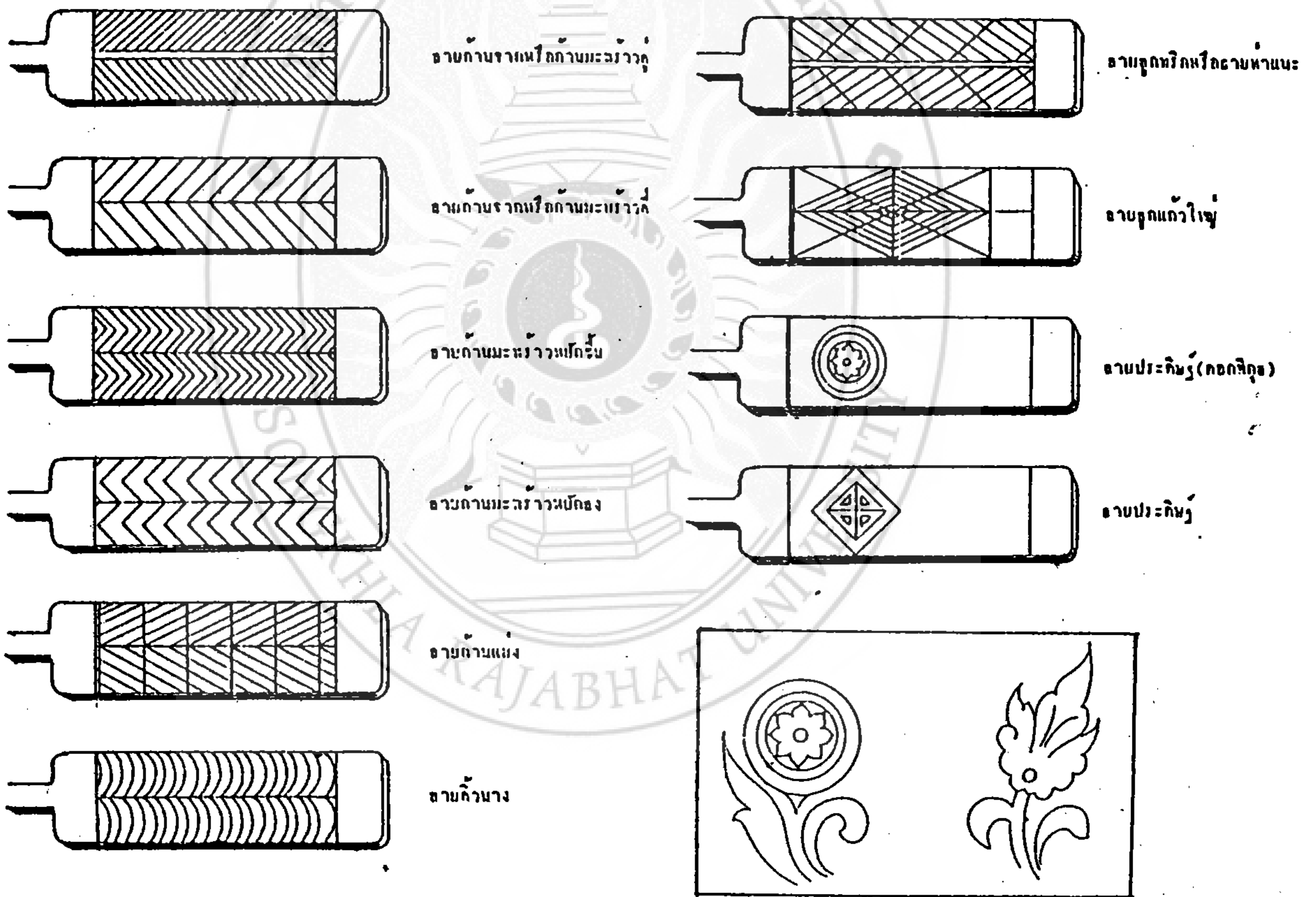
ลักษณะกระบวนการทำหม้อดินสทิงหม้อทั้งในอดีตและปัจจุบัน จะมีความคล้ายคลึงกันมาก เนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดกรรมวิธีต่าง ๆ มาจากบรรพบุรุษ จะมีบ้างในส่วนที่หายไป คือลวดลายต่าง ๆ และมีส่วนที่แตกต่างไปก็คือ ลวดลายประดิษฐ์ที่คิดขึ้นใหม่

2.3.1 การเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำหม้อดิน

เครื่องมือเครื่องใช้ในกระบวนการปั้นหม้อที่ทำกันอยู่ในปัจจุบัน พอจะแบ่งได้เป็น 3 ประการ คือ

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมดิน คือ เครื่องมือที่ใช้ในขณะที่เตรียมดิน เพื่อให้ดินอยู่ในสภาพพร้อมที่จะปั้นหรือขึ้นรูป เช่น ฝ้ายางรองพื้น, จอบ, เสียม เป็นต้น
2. เครื่องมือที่ใช้ในงานปั้น - ขึ้นรูป คือ เครื่องมือที่ใช้ขณะทำการปั้น หรือขึ้นรูปตามที่ต้องการ เช่น แป้นหมุน, กระจาดรอง, อ่างน้ำ, เชือกตัด เป็นต้น
3. เครื่องมือที่ใช้ในงานตกแต่ง คือ เครื่องมือที่ช่วยให้ผลงานเสร็จสมบูรณ์ และมีความงามพร้อมออกสู่ตลาด เช่น ลูกถือ, ไม้ตาม (ไม้ตีลาย) เป็นต้น

ตัวอย่าง ไม้ตีลายแบบต่าง ๆ

ภาพที่ 5 รูปแบบของไม้ตีลาย

2.3.2 การเตรียมวัตถุดิบ

การเตรียมวัตถุดิบเป็นงานขั้นแรกก่อนผู้ประกอบการจะลงมือปั้น ซึ่งวัตถุดิบในที่นี้ประกอบด้วยดินกับทราย โดยในขั้นเตรียมดินนี้จะแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

การย่อยดินและผสมดิน ใช้เลียมหรือจอบแฉะดินออกจากดินกองใหญ่ที่เตรียมไว้เป็นชั้น ๆ ตามความต้องการหรือกะให้พอใช้ในการปั้นแต่ละครั้ง พร้อมกับรดน้ำลงบนกองดิน มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความแข็งของดิน เมื่อรดน้ำได้ชุ่มฉ่ำแล้วจึงเอาผ้ายางหรือพลาสติกคลุมอย่างมิดชิดทิ้งไว้ประมาณ 24 ชั่วโมง หรือมากกว่านั้น แล้วจึงนำดินมาเหยียบโดยการผสมทรายละเอียดประมาณ 1/5 ของทรายที่ต้องการใช้ผสมด้วยวิธีการโรยบนพื้นลานที่ใช้เหยียบดิน ใช้เท้าเหยียบดินให้เข้าสนิทกับทรายหลาย ๆ ครั้งจนเรียบร้อย แยกดินเป็นก้อน ๆ ขนาดเท่าผลมะพร้าวขนาดกลางเพื่อเตรียมนวดต่อไป

การนวดดิน เอาดินที่แยกเป็นก้อนแล้วมาวางบนแท่นรอง แฉะดินให้เป็นแผ่นแล้วใช้นิ้วหัวแม่มือทั้งสองข้างเจาะดินให้เป็นรู เอาทรายละเอียดโรยลงไปตามรูที่เจาะไว้ให้ทั่วแล้วเริ่มนวดให้เข้ากัน แล้วคลึงก้อนดินนั้นให้เป็นก้อนรี ๆ ยาวประมาณ 1/2 ฟุต เสร็จแล้วเอาวางไว้บนกระดานรองเพื่อเตรียมขึ้นรูปต่อไป

2.3.3 การขึ้นรูป (ปรัง)

การขึ้นรูป หรือ การปั้นรูปนี้ ชาวสทิงหม้อเรียกว่า “ปรัง” เป็นขั้นตอนที่สำคัญ ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญจึงจะได้ภาชนะหรือหม้อดินที่สวยงามและใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการ

การปั้นภาชนะต่าง ๆ ในอดีตจะใช้แก๊นหมุน โดยใช้นิ้วกลมที่ชาวบ้านเรียกว่า “มอน” แต่ในปัจจุบันคัดแปลงมาเป็นแป้นหมุนแบบไฟฟ้า จึงสามารถขึ้นรูปได้คนเดียว โดยไม่ต้องอาศัยคนคอยช่วยหมุนเหมือนอย่างสมัยก่อน ดังนั้นกระบวนการที่สำคัญจึงอยู่ตรงขั้นการขึ้นรูปที่จะต้องสามารถปรับประคองดินให้เป็นรูปแบบตามที่ต้องการ

2.3.4 การตากและตบแต่ง

การตาก เป็นขั้นตอนที่นำเอาภาชนะหม้อดินที่ปั้นเสร็จขั้นแรกแล้วไปผึ่งแดด-ลม ไว้กลางแจ้งประมาณครึ่งวันถึงหนึ่งวันก็เก็บเข้าที่โดยใช้ผ้าปิดคลุมไว้ เพื่อป้องกันการแข็งตัวของดินไม่ให้แห้งเร็วจนเกินไปจะทำให้ตบแต่งได้ยาก และหลังจากผ่านขั้นตอนการตบแต่งและทำลวดลายตามต้องการแล้ว ก็จะนำมาตากผึ่งแดดอีกครั้งหนึ่ง เสร็จแล้วจึง

เก็บเข้าที่เพื่อเตรียมเข้าเตาเผาต่อไป

การคบแต่ง การคบแต่งหม้อดิน จะเริ่มด้วยการทำก้นภาชนะที่ละใบ โดยใช้ ลูกถือและไม้ตามเป็นเครื่องมือตีดินรอบ ๆ ก้นภาชนะให้ยุบเข้าหากันจนติดเป็นเนื้อเดียวกัน และหากจะคบแต่งลวดลายก็ใช้ลูกถือกับไม้ตีลายที่มีลวดลายต่าง ๆ เลือกลวดลายของ ไม้ตามที่ต้องการแล้วตีไปรอบ ๆ เช่นกัน จนได้หม้อดินตามความต้องการ หากรูปทรงยังไม่ดีพอก็ใช้มือคบแต่งรูปทรงอีกจนเป็นที่พอใจ

2.3.5 การเผา

การเผาภาชนะหม้อดินของชาวสทิงหม้อ เป็นการเผาดิบตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน ยังไม่มีการเผาเคลือบแต่อย่างใด ส่วนเตาเผาที่ใช้จะเป็นทั้งแบบเตายืนและเตา นอน โดยมีกระบวนการที่สำคัญในการเผา คือ การจัดวางภาชนะเครื่องปั้นในเตาจะต้อง อาศัยความชำนาญ ผู้จัดวางต้องคำนึงถึงความสำคัญ 2 ประการ คือ น้ำหนักของเครื่องปั้น และช่องไฟ ดังนั้น ในการจัดวางจึงต้องวางภาชนะขนาดใหญ่ไว้ข้างล่างแล้วซ้อนขนาด เล็กกว่าไว้บนตามลำดับจนจดเพดานของเตาเผา ทั้งนี้เพื่อป้องกันการยุบตัวของภาชนะอัน เกิดจากน้ำหนักที่ทับซ้อนกัน เมื่อจัดวางจนเต็มเตาเผาแล้วก็จะทำการปิดช่องไฟทุกช่อง รวมทั้งประตูด้านล่าง เหลือไว้เพียงช่องหน้าเตาช่องเดียวไว้สำหรับติดไฟ เชื้อเพลิงที่ใช้เป็น ทัอนฟืนทั้งหมด ซึ่งการกำหนดอุณหภูมิในการเผาขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้เผาเพียง ผู้เดียว

2.3.6 การคัดเลือกผลิตภัณฑ์และการจำหน่าย

เมื่อดำเนินการเผาภาชนะเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะมีการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ที่อยู่ใน สภาพสมบูรณ์ คือ ไม่มีรอยร้าว ไม่แตก และมีสีของภาชนะสม่ำเสมอตลอดทั้งใบ แล้ว แยกออกเป็นขนาดต่าง ๆ ตามชนิดของภาชนะนั้น ๆ เพื่อเตรียมจัดจำหน่าย โดยการ จำหน่ายเอง และมีลูกค้ามารับซื้อไปขายปลีกอีกทีหนึ่ง ซึ่งราคาของภาชนะก็จะลดหลั่น กันไปตามขนาดของภาชนะนั้น ๆ

3. หลักการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา

การออกแบบเครื่องปั้นดินเผาในอดีต มักเกิดจากประสบการณ์ของผู้ผลิตสร้างสรรค์ ขึ้นด้วยความชำนาญเฉพาะตัว โดยอาศัยความเชื่อตามขนบธรรมเนียมประเพณี การสังเกต ธรรมชาติใกล้ตัวผลิตเป็นผลงานขึ้น เพื่อแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน

๑
๓๖๖.๓
๑๙๖๖

ปัจจุบันการออกแบบเครื่องปั้นดินเผาได้พัฒนาไปมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปทรงหรือหรือลวดลาย ทั้งนี้ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดและให้สอดคล้องกับกระบวนการผลิตจึงมีการนำเอาหลักการออกแบบทางศิลปะมาประยุกต์ใช้มากมาย ทำให้ผลิตภัณฑ์มีความงามที่น่าสนใจยิ่งขึ้น

3.1 องค์ประกอบในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา (Element of Designs)

หลักการออกแบบทางศิลปะถือว่าองค์ประกอบในการออกแบบมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้การออกแบบประสบความสำเร็จ ซึ่งสามารถนำองค์ประกอบดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบเครื่องปั้นดินเผาได้ดังนี้

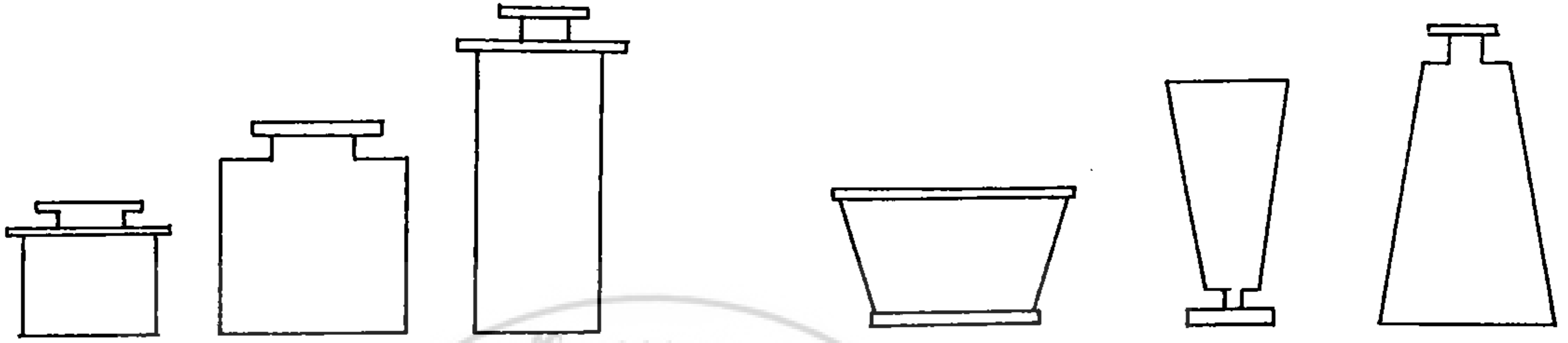
3.1.1 เส้น (Line) เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการออกแบบเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะก่อให้เกิดรูปร่าง รูปทรงต่าง ๆ มากมายแล้ว เส้นยังสามารถสร้างความรู้สึกให้แก่ผู้พบเห็นอีกด้วย ดัง เอฟ.เอช.เนอร์ตัน (F.H.Norton) กล่าวว่า เส้นนอนให้ความรู้สึกสงบเยือกเย็น เหมือนเช่นที่เรานอนราบลงกับพื้นหรือเหมือนกับผิวน้ำที่สงบนิ่ง เส้นตั้งให้ความรู้สึกมีชีวิตเหมือนคนยืน หรือต้นไม้ที่งอกงาม เส้นเฉียงให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว เหมือนคนที่กำลังจะออกวิ่ง เป็นต้น

การออกแบบเครื่องปั้นดินเผา สามารถนำเส้นลักษณะต่าง ๆ มาใช้ ดังนี้

เส้นตรง (Straight Line) จากคุณสมบัติของเส้นตรงที่ให้ความรู้สึกเรียบง่าย มั่นคง แข็งแรง เมื่อนำมาประกอบกันในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา โดยยึดหลักง่าย ๆ 2 ประการ คือ

1. คำนึงถึงระยะความยาวของเส้นตรง คือ สั้น กลาง ยาว
2. คำนึงถึงทิศทางหรือลักษณะของเส้นตรง คือ เส้นตั้ง เส้นนอน เส้นเฉียง เส้นทะแยง เป็นต้น

จากหลักการดังกล่าวก่อให้เกิดรูปทรงมากมาย ตัวอย่างเช่น

ภาพที่ 6

เส้นตรงในรูปทรงกระบอก

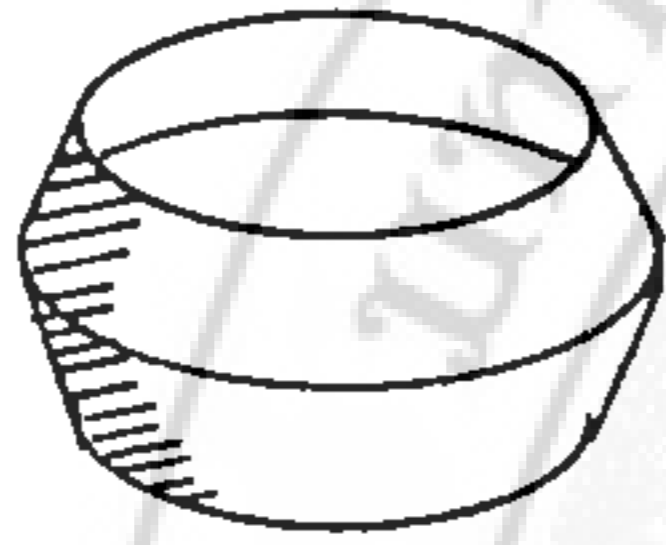
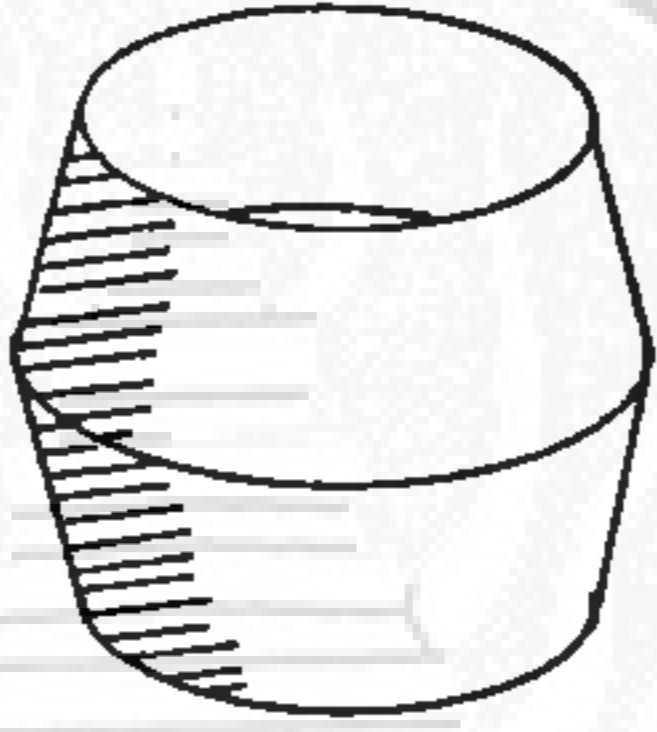
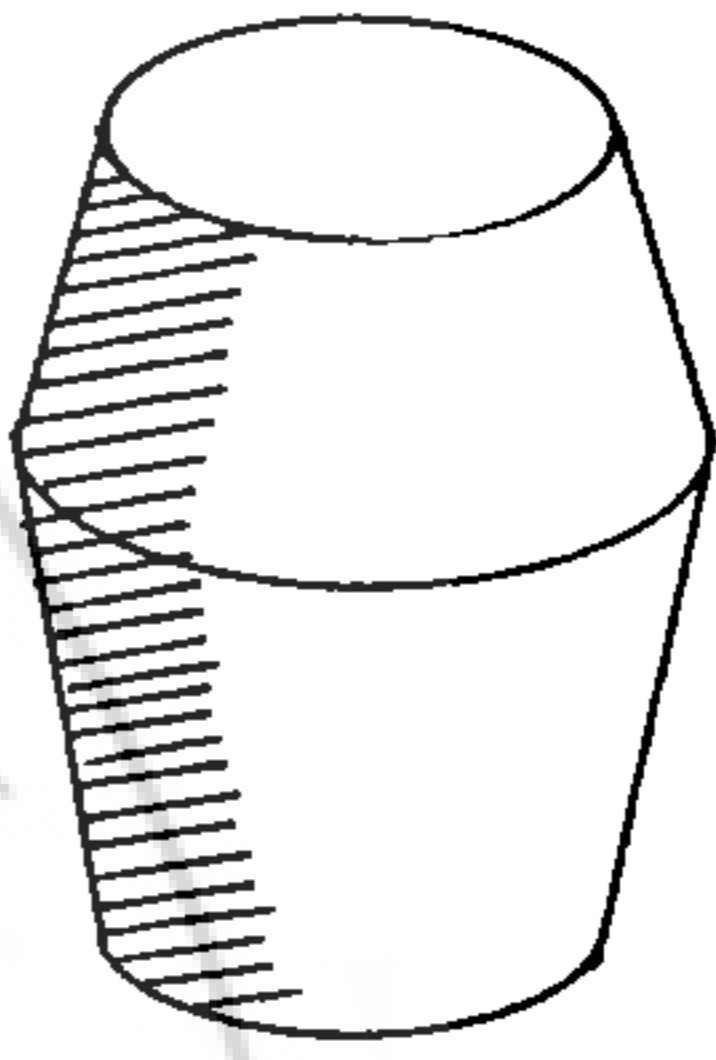
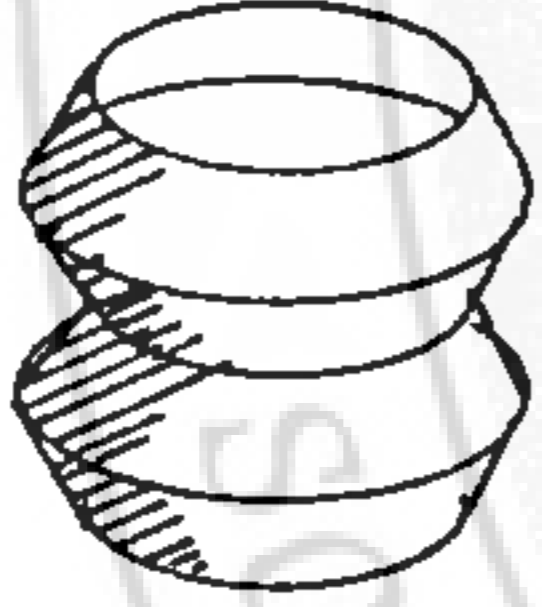
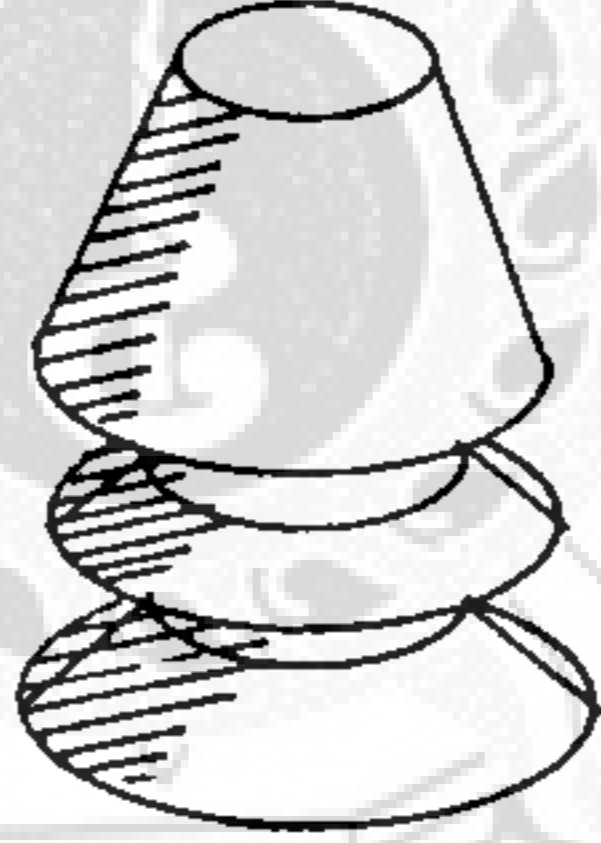
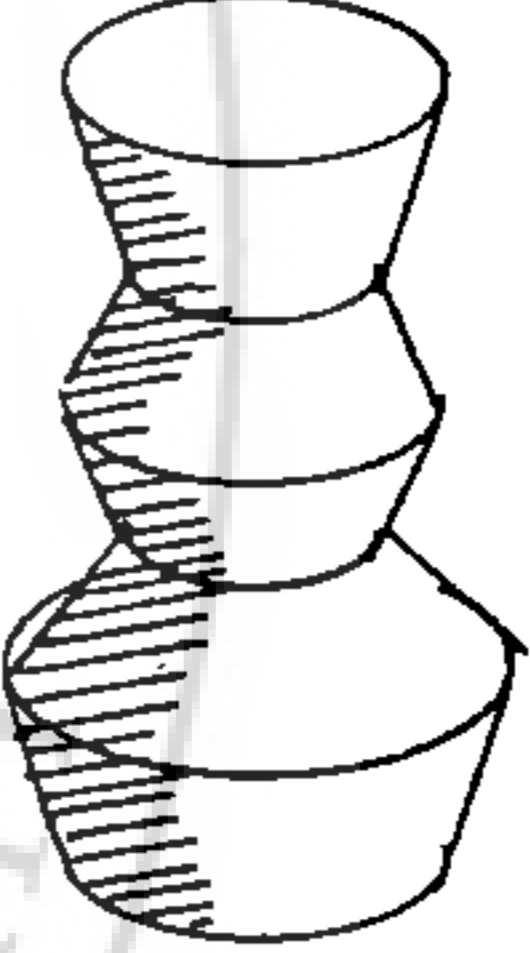
ภาพที่ 7

เส้นตรงในรูปทรงกรวย

ระยะ / ลักษณะ	สั้น	กลาง	ยาว
เส้นตรง			
เส้นเฉียง			

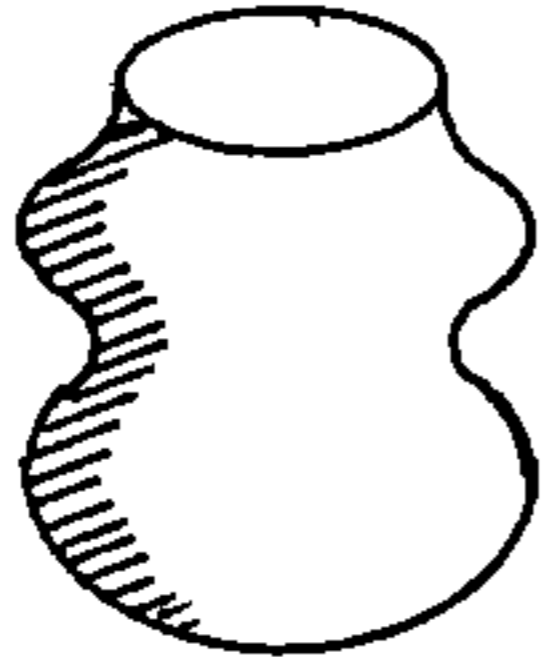
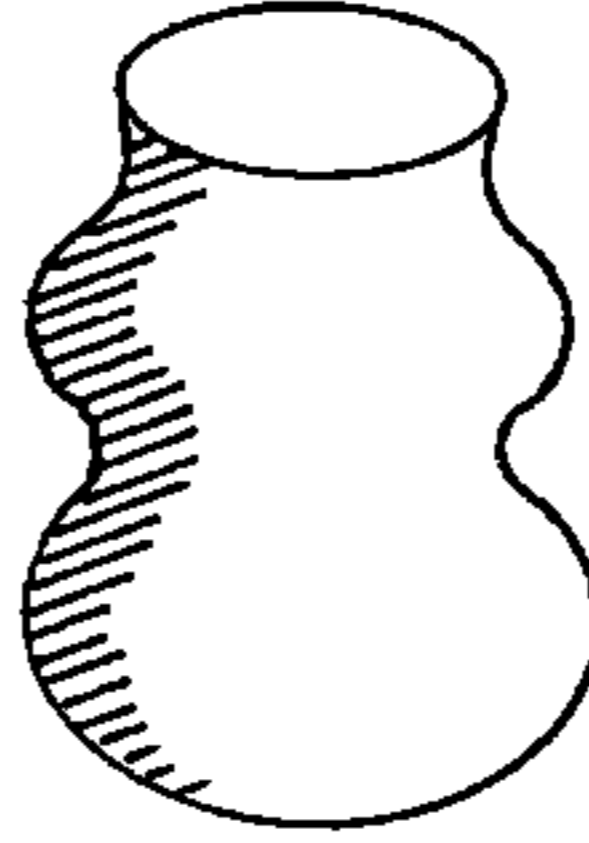
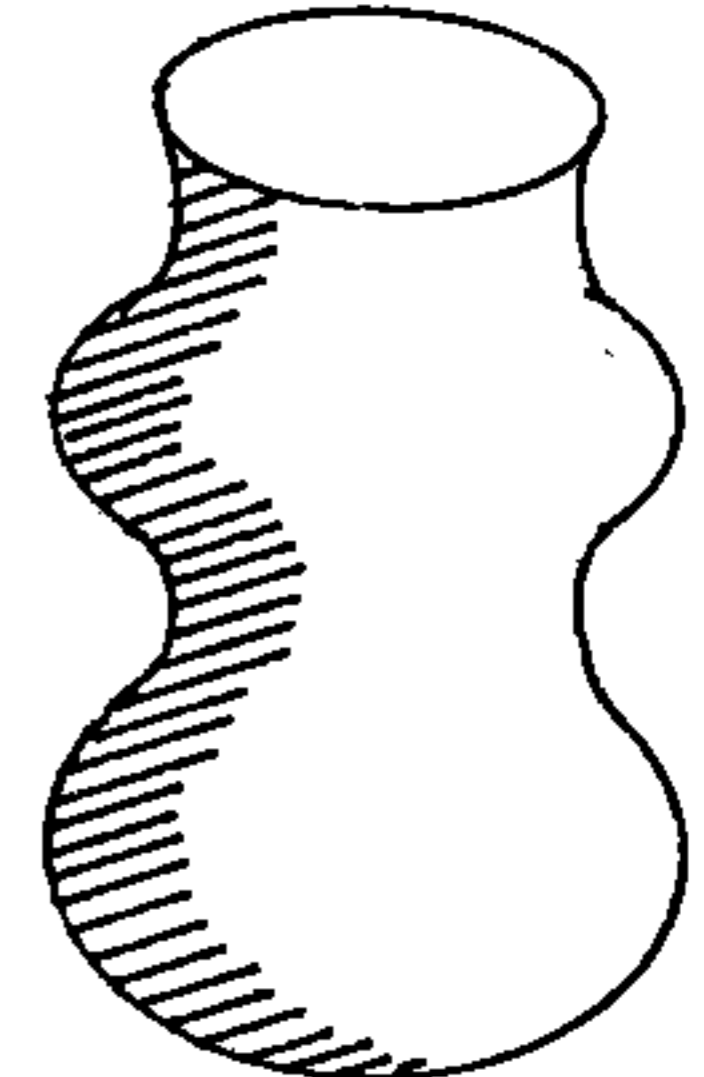
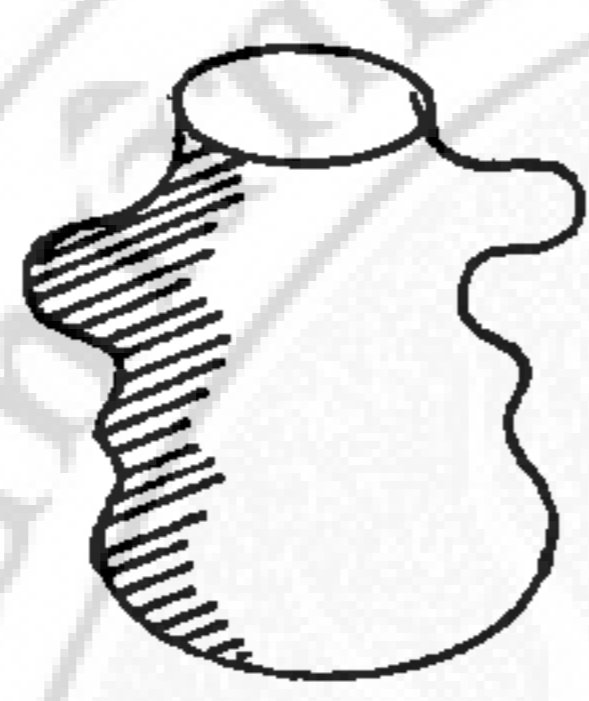
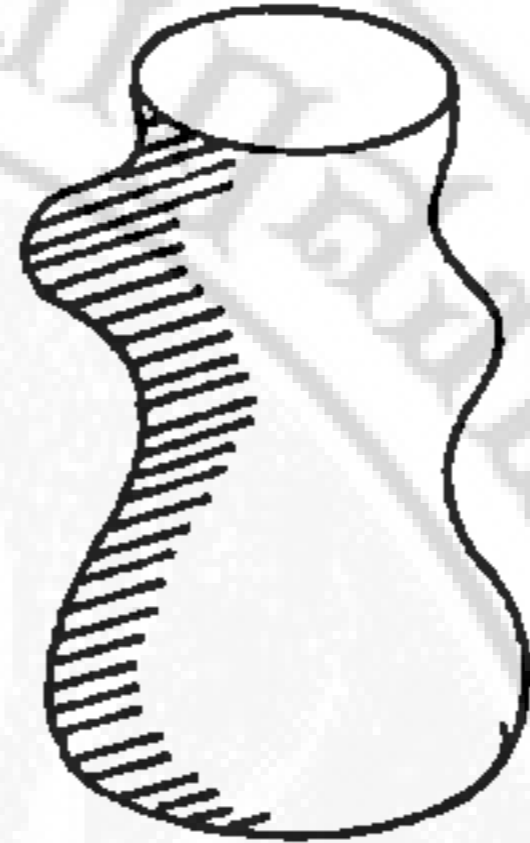
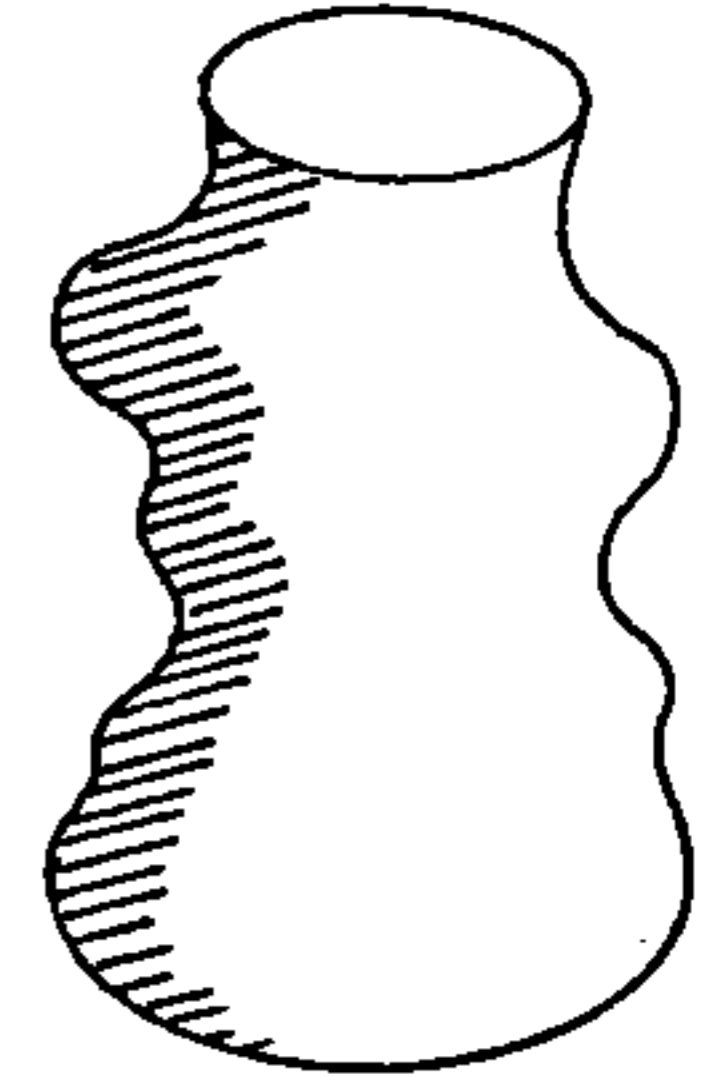
ตารางที่ 1 แสดงลักษณะการออกแบบด้วยเส้นตรงและเส้นเฉียง

เส้นหยัก (Angular Line) เป็นเส้นที่ส่งผลต่อความรู้สึกตื่นเต้น เร้าใจ น่าสนใจ จึงเหมาะกับการออกแบบเครื่องปั้นดินเผาที่ต้องการให้สะดุดตา หรือเป็นที่สนใจของผู้พบเห็น โดยสามารถออกแบบตามหลักการคำนึงถึงระยะและทิศทาง เช่นเดียวกับการออกแบบด้วยเส้นตรง ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

ระยะ \ ทิศทาง	สั้น	กลาง	ยาว
เส้นหยัก ชั้นเดียว			
เส้นหยัก หลายชั้น			

ตารางที่ 2 แสดงลักษณะการออกแบบด้วยเส้นหยัก

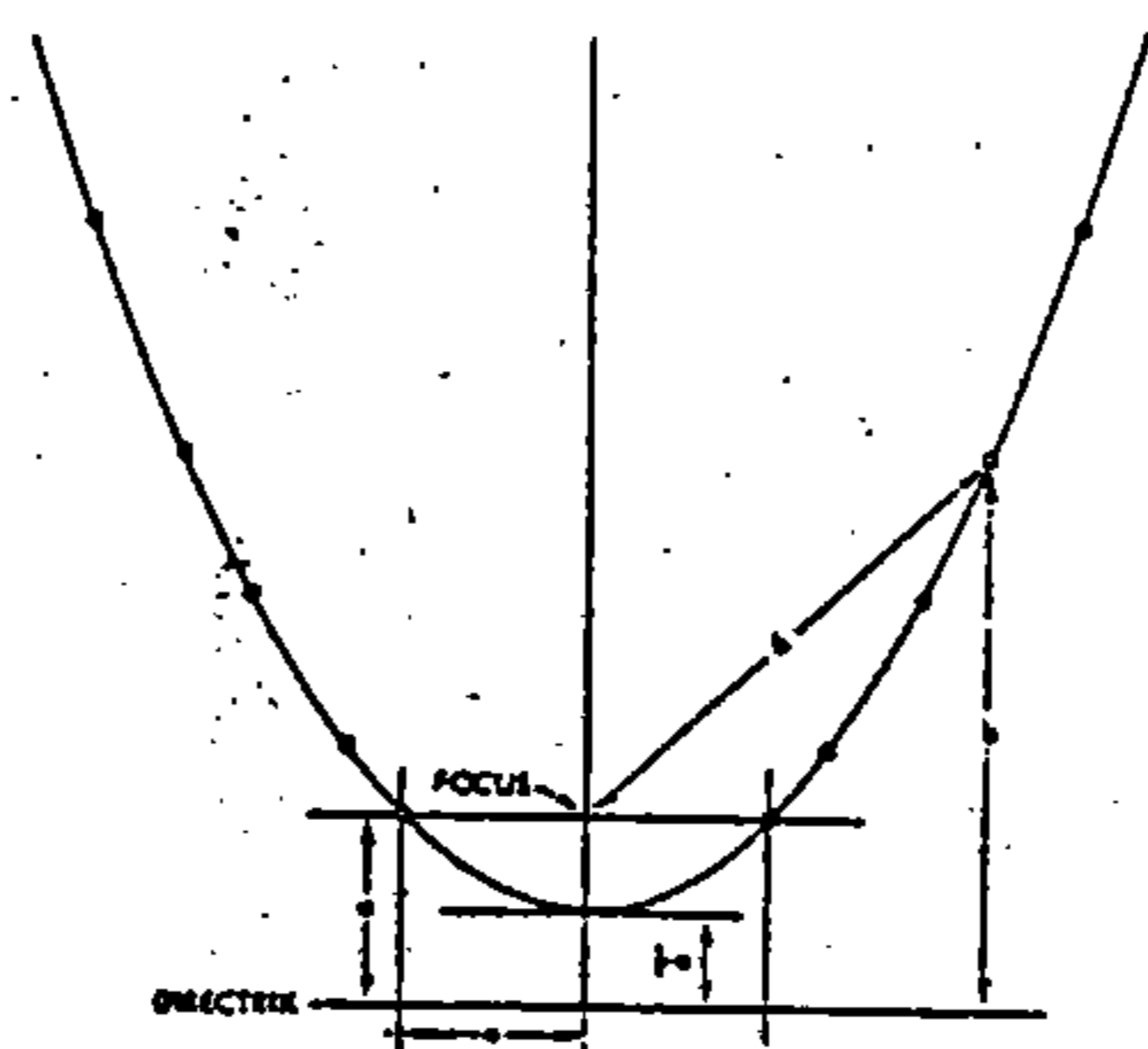
เส้นกุด (Graceful Line) เป็นเส้นที่นำมาใช้ในลักษณะคล้ายกับเส้นหยัก แต่จะให้ความรู้สึกที่นุ่มนวลกว่า และให้ความรู้สึกของการเคลื่อนไหวอย่างสม่ำเสมอ จึงสามารถสร้างเป็นรูปแบบต่าง ๆ ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

ทิศทาง \ ระยะ	สั้น	กลาง	ยาว
เส้นคด สม่ำเสมอ			
เส้นคด ไม่สม่ำเสมอ			

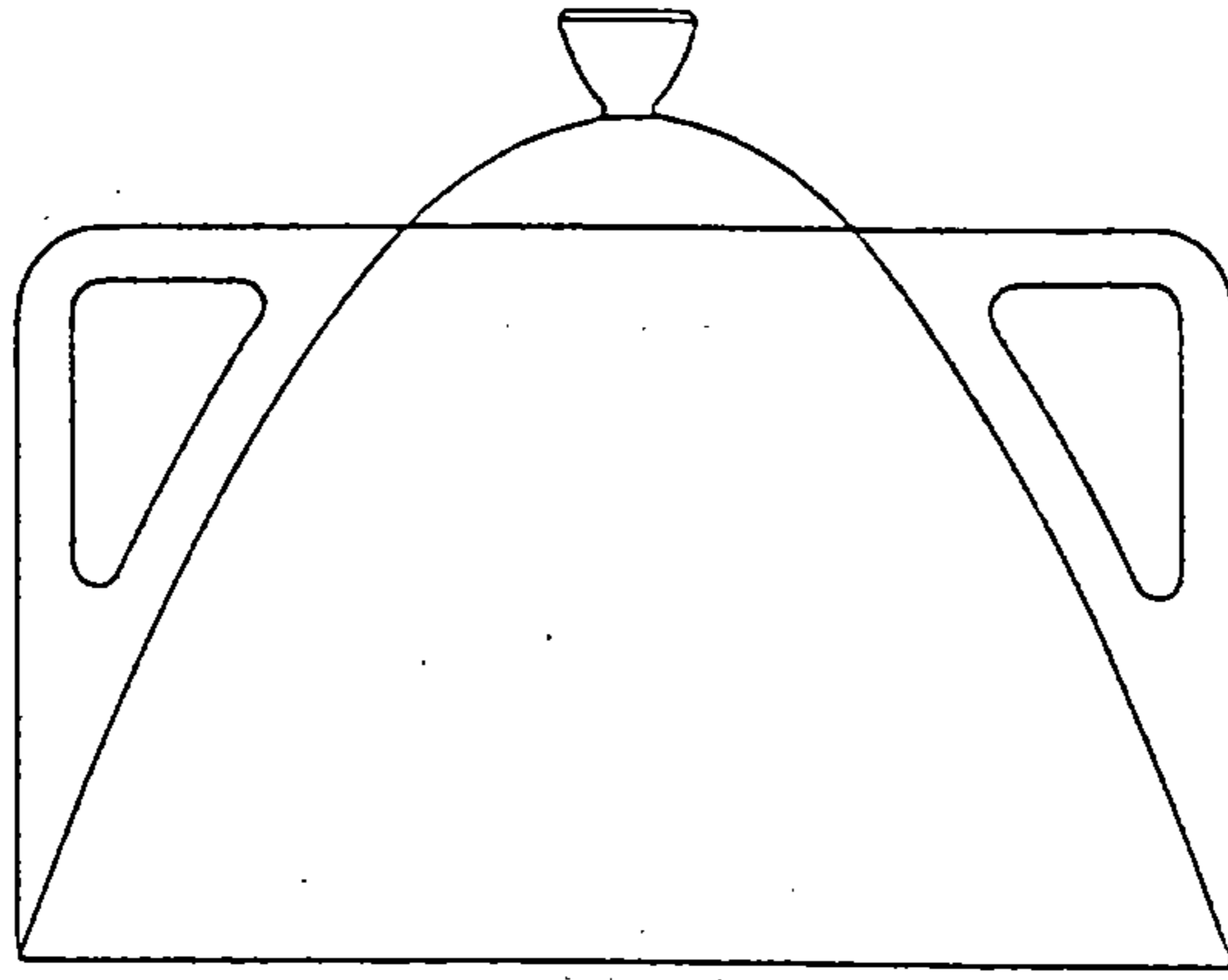
ตารางที่ 3 แสดงลักษณะการออกแบบด้วยเส้นคด

เส้นโค้ง (Curve) เป็นเส้นตรงอีกลักษณะหนึ่งที่นักออกแบบนิยมนำมาใช้กับงานออกแบบเครื่องปั้นดินเผา เพราะนอกจากจะให้ความรู้สึกที่อ่อนหวานนุ่มนวล เรียบง่าย แล้ว ยังช่วยให้ผลงานดูลงตัว มีสัดส่วนที่เหมาะสมอีกด้วย โดยศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ (2533 : หน้า 136 - 145) ได้สรุปหลักการนำเส้นโค้งมาใช้ในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. เส้นโค้งที่เกิดจากส่วนโค้งพาราโบล่า (parapola) ลักษณะส่วนโค้งพาราโบล่า เมื่อนำมาออกแบบเครื่องปั้นดินเผาจะให้ความรู้สึกทั้งแข็งแรงและนุ่มนวลในขณะเดียวกัน ดังตัวอย่าง

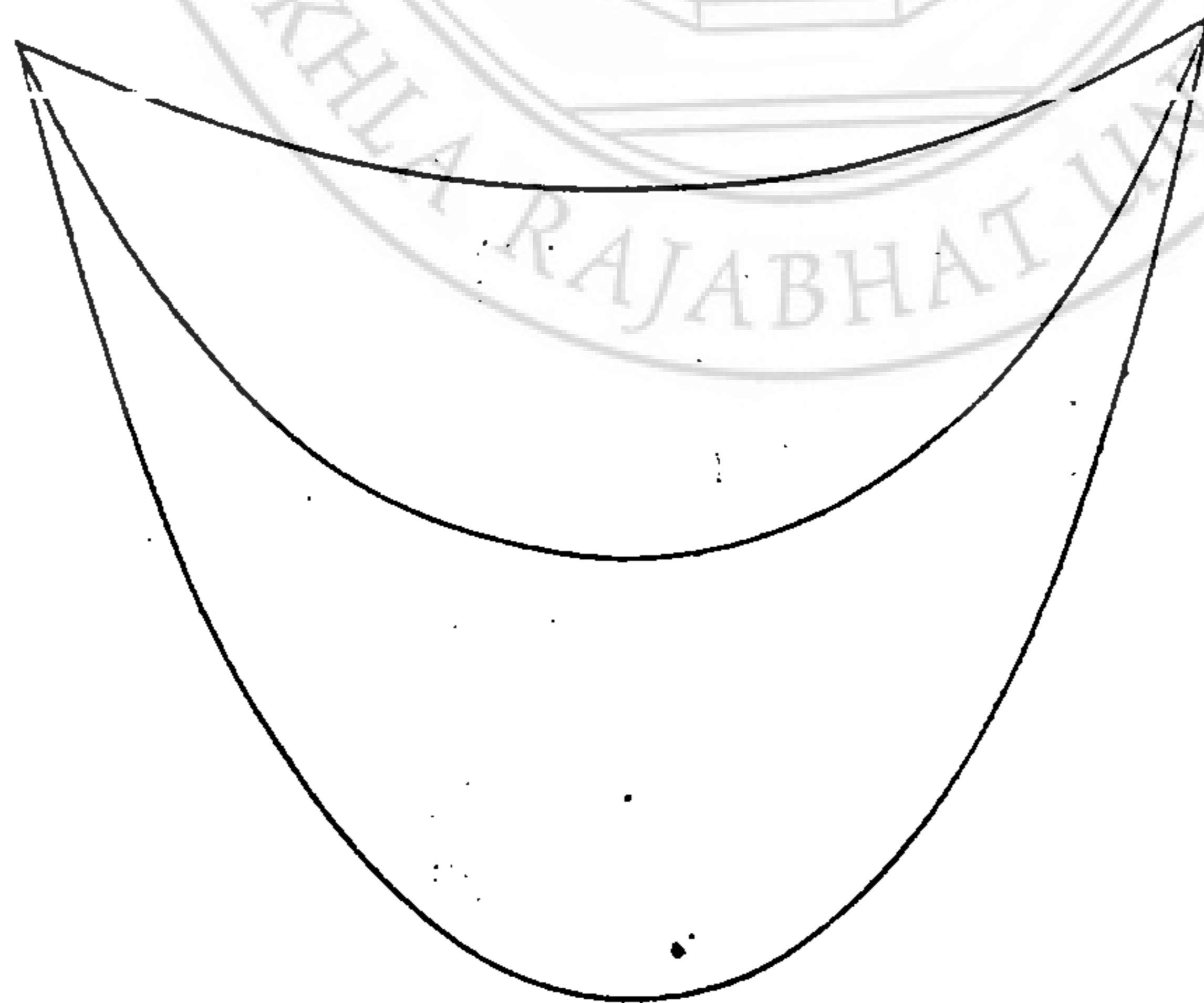
ภาพที่ 8 ลักษณะส่วนโค้งพาราโบล่า (parapola)

ภาพที่ 9 ส่วนโค้งพาราโบล่าที่นำมาออกแบบเครื่องปั้นดินเผา

2. เส้นโค้งที่เกิดจากการห้อยเชือกหรือโซ่ (Catenary Curve) ส่วนโค้งนี้เกิดจากการแขวนเชือกหรือโซ่ให้หย่อนหรือตึงตามต้องการ ปลายเชือกหรือโซ่ทั้งสองด้านอาจอยู่ในระดับเดียวกัน หรือคนละระดับก็ได้ ระยะห่างแต่ละระยะของปลายเชือกหรือโซ่จะทำให้เกิดส่วนโค้งที่แตกต่างกัน บางลักษณะอาจใช้ไม่ได้ บางลักษณะสามารถนำมากำหนดเป็นสัดส่วนเครื่องปั้นดินเผาได้เป็นอย่างดี ซึ่งนักออกแบบจะต้องทดลองค้นคว้าหาสัดส่วนที่เหมาะสมและแปลกใหม่ต่อไป

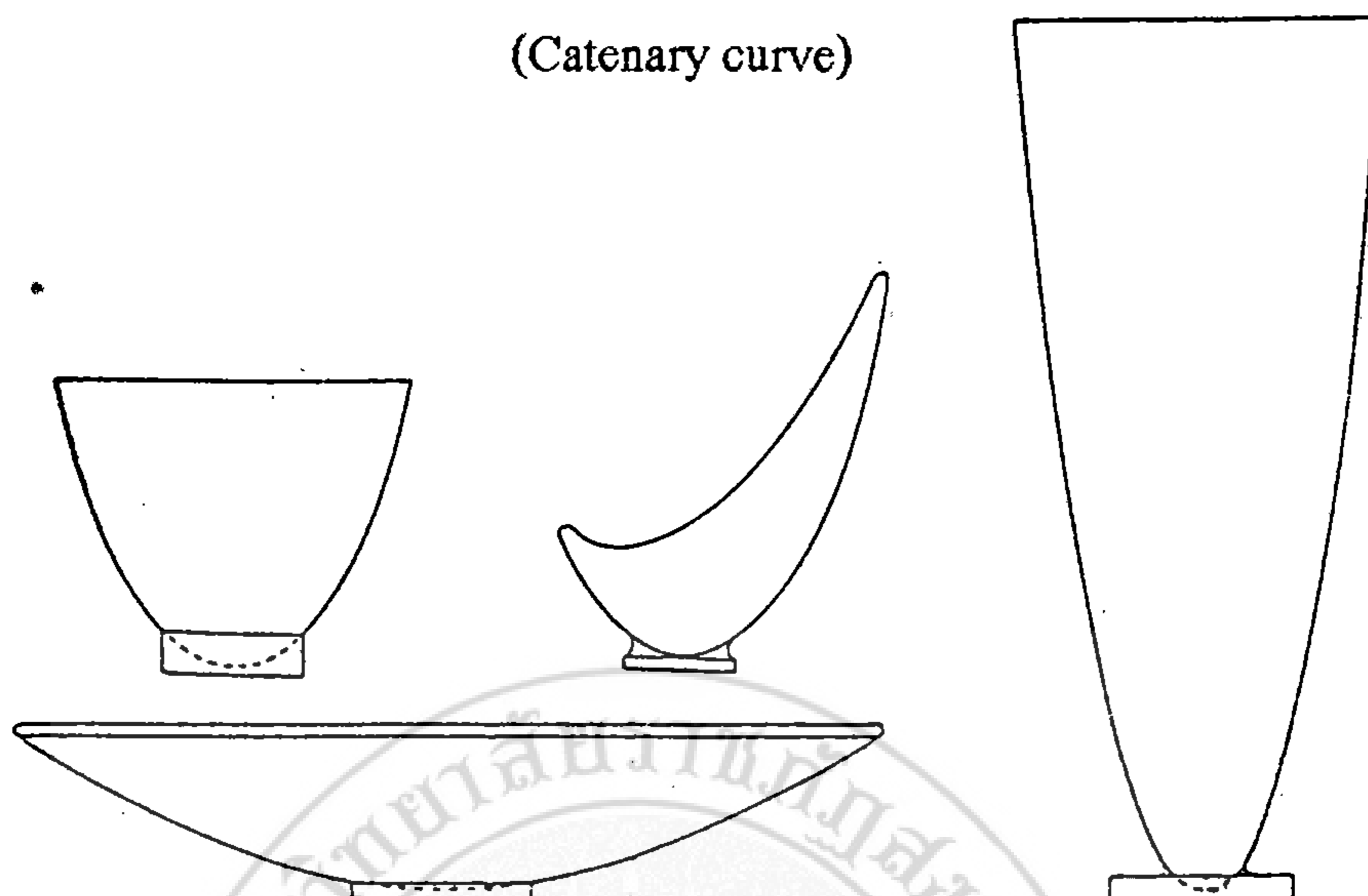
ส่วนโค้งจากเส้นเชือกหรือโซ่สามารถนำมาออกแบบได้ดังนี้

ภาพที่ 10 ส่วนโค้งจากเส้นเชือกหรือโซ่ที่นำมาออกแบบ

ภาพที่ 11 ลักษณะส่วนโค้งที่เกิดจากการแขวนเชือกหรือโซ่

(Catenary curve)

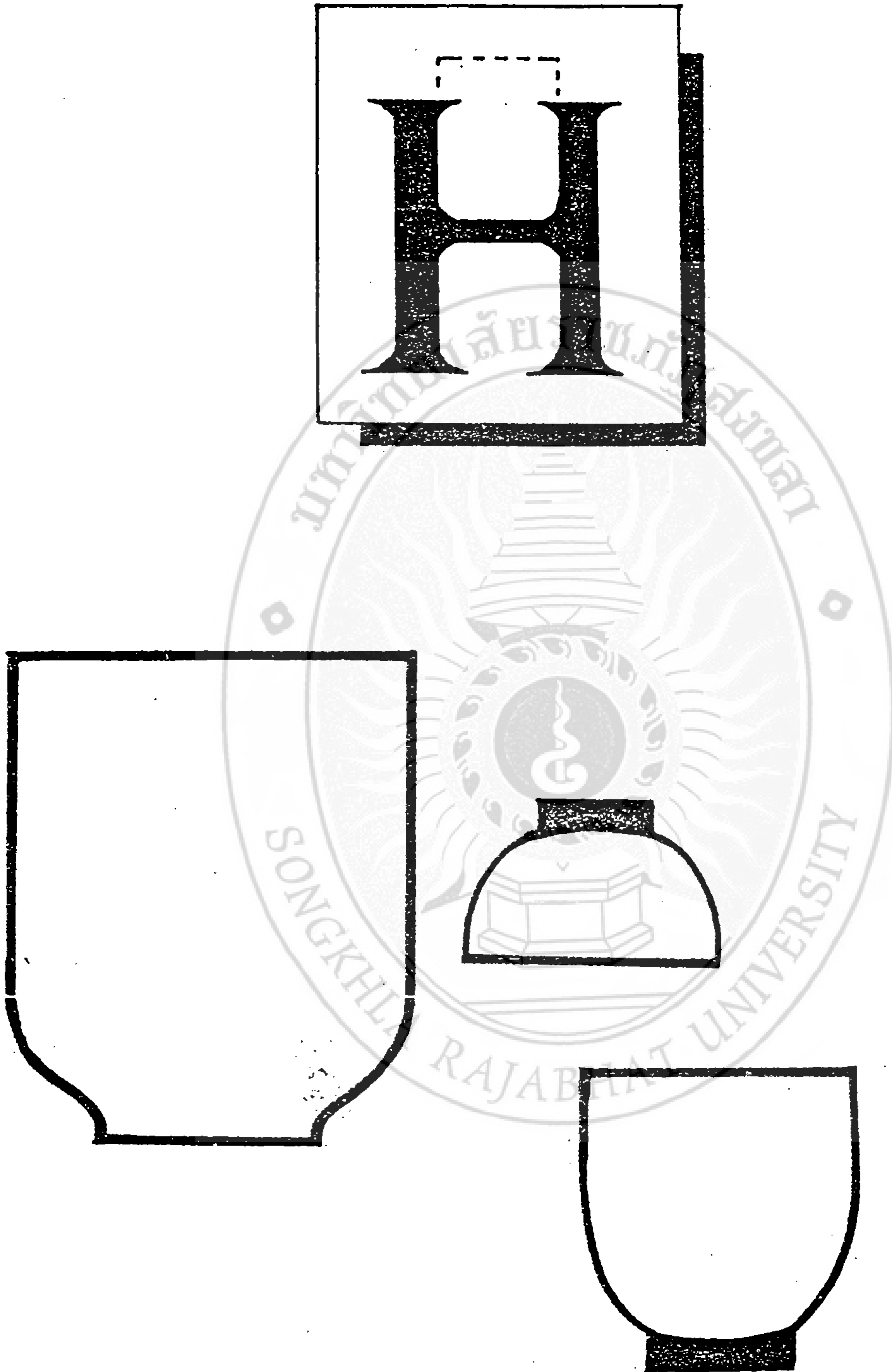
3. ส่วนโค้งที่เกิดจากตัวอักษร (Lettering Curve) ส่วนโค้งนี้เกิดจากการนำ สักส่วนของตัวอักษรในภาษาอังกฤษมาเป็นแนวทางในการออกแบบ เช่นอักษร S H O P C A R T ซึ่ง ทวี พรหมพฤษย์ เรียกหลักการนี้ว่า SHOP - CART Curve หรือ ส่วนโค้ง SHOP - CART ดังตัวอย่าง

S - Curve

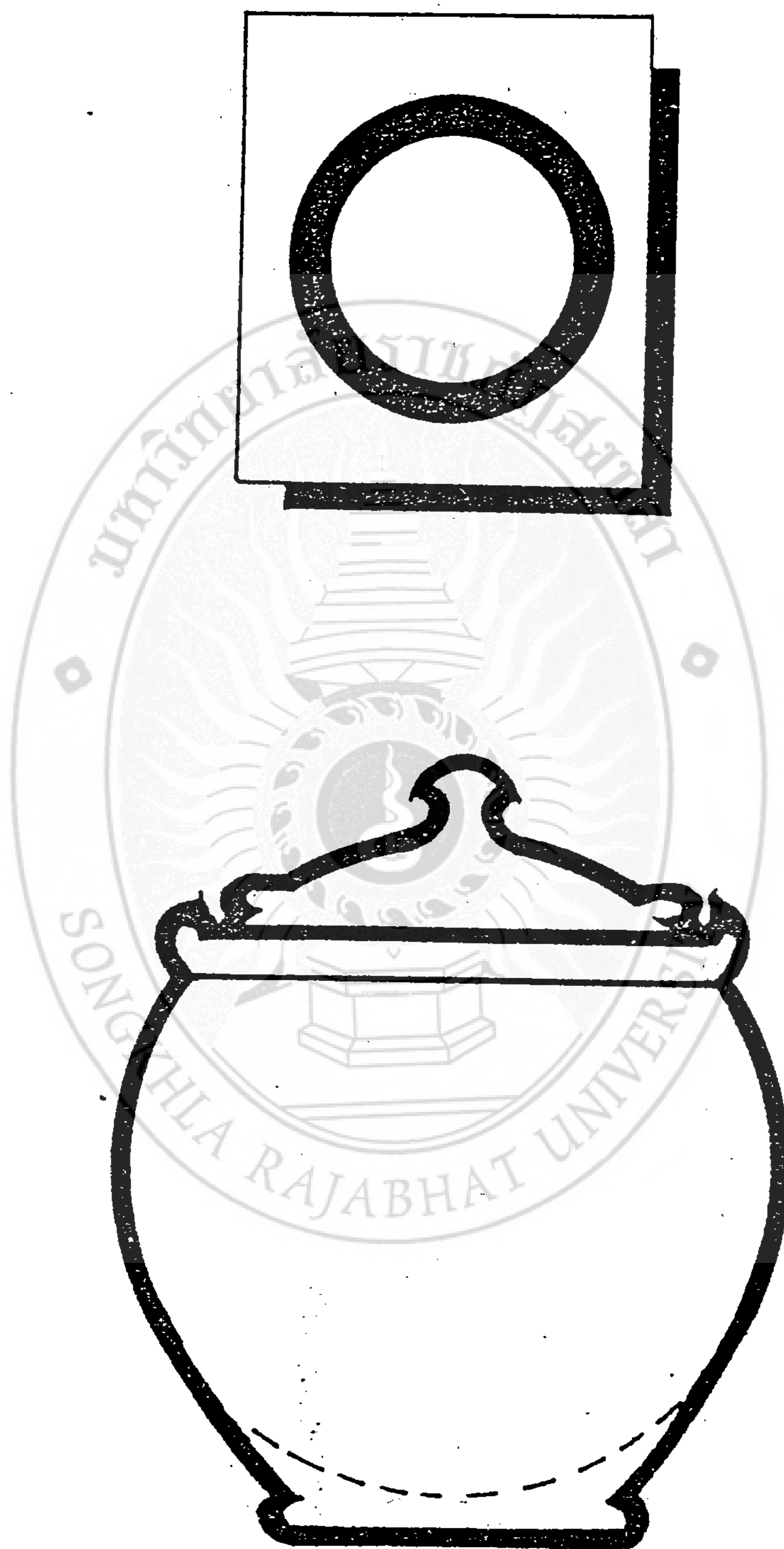
ภาพที่ 12 ภาพแจกันหรือกระถางที่ใช้ลักษณะ โค้งตัวเอสในการออกแบบ

H - Curve

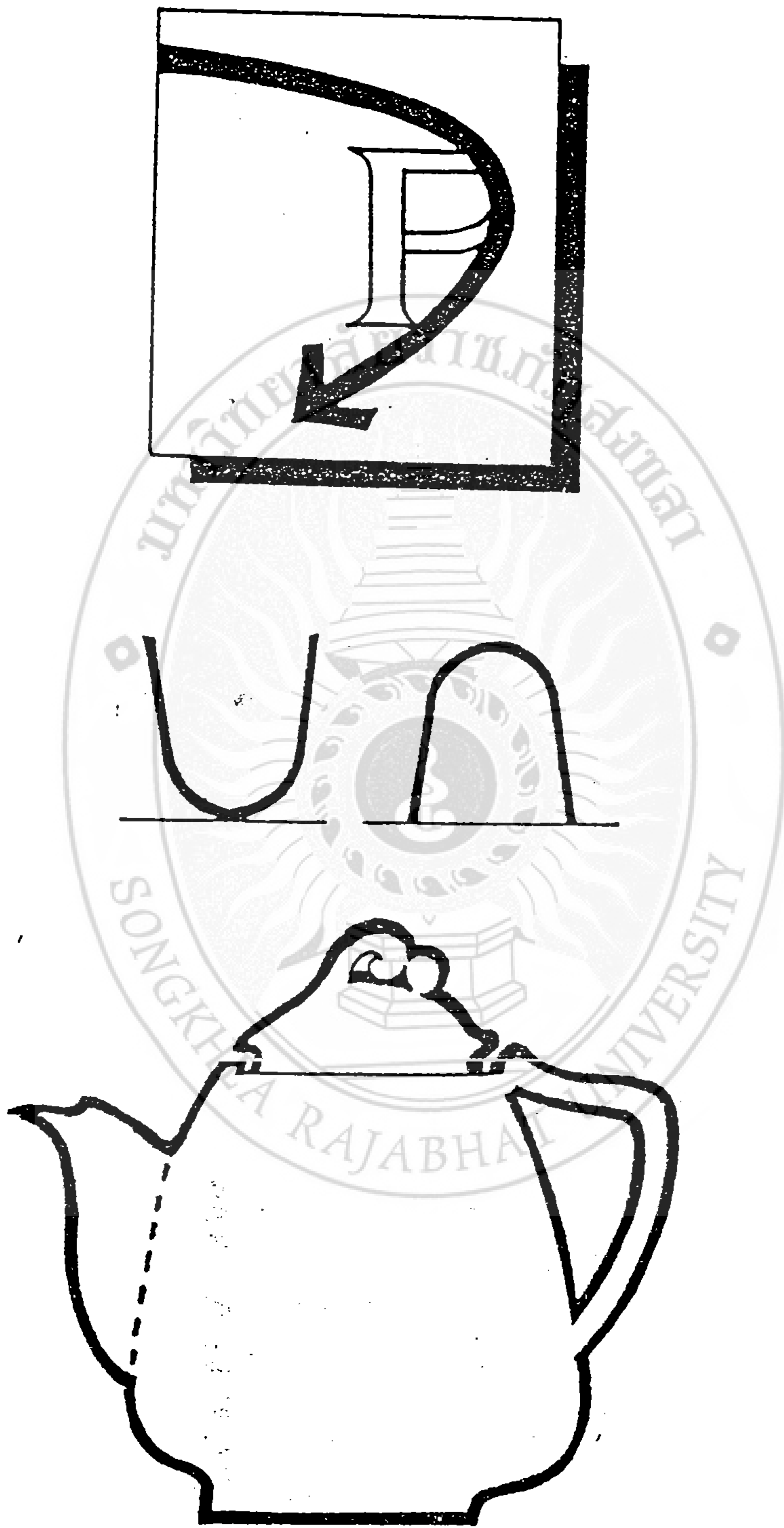
ภาพที่ 13 การใช้ส่วนโค้ง H ช่วยในการออกแบบ

O - Curve

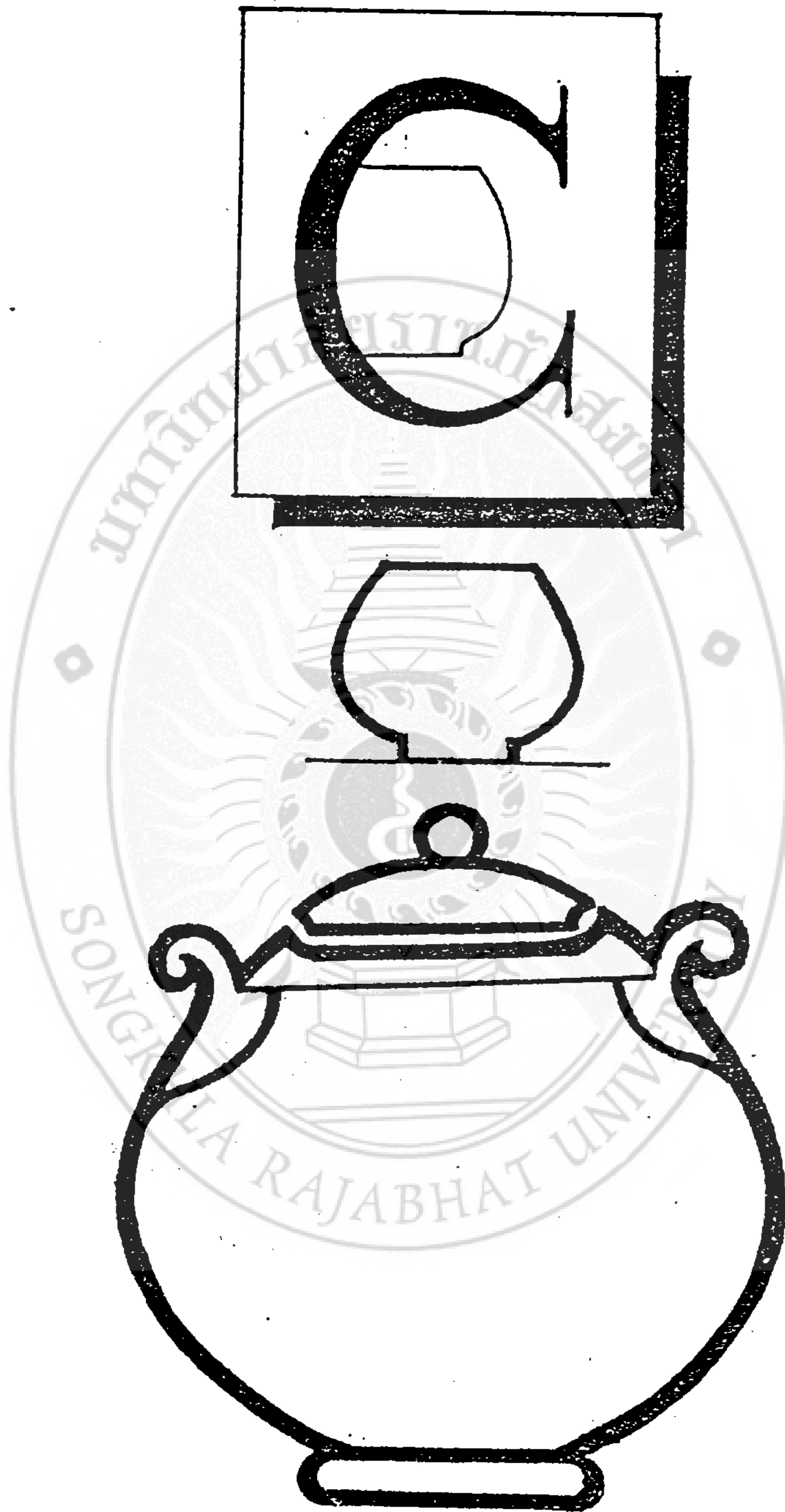
ภาพที่ 14 การใช้ส่วนโค้ง O ช่วยในการออกแบบ

P - Curve

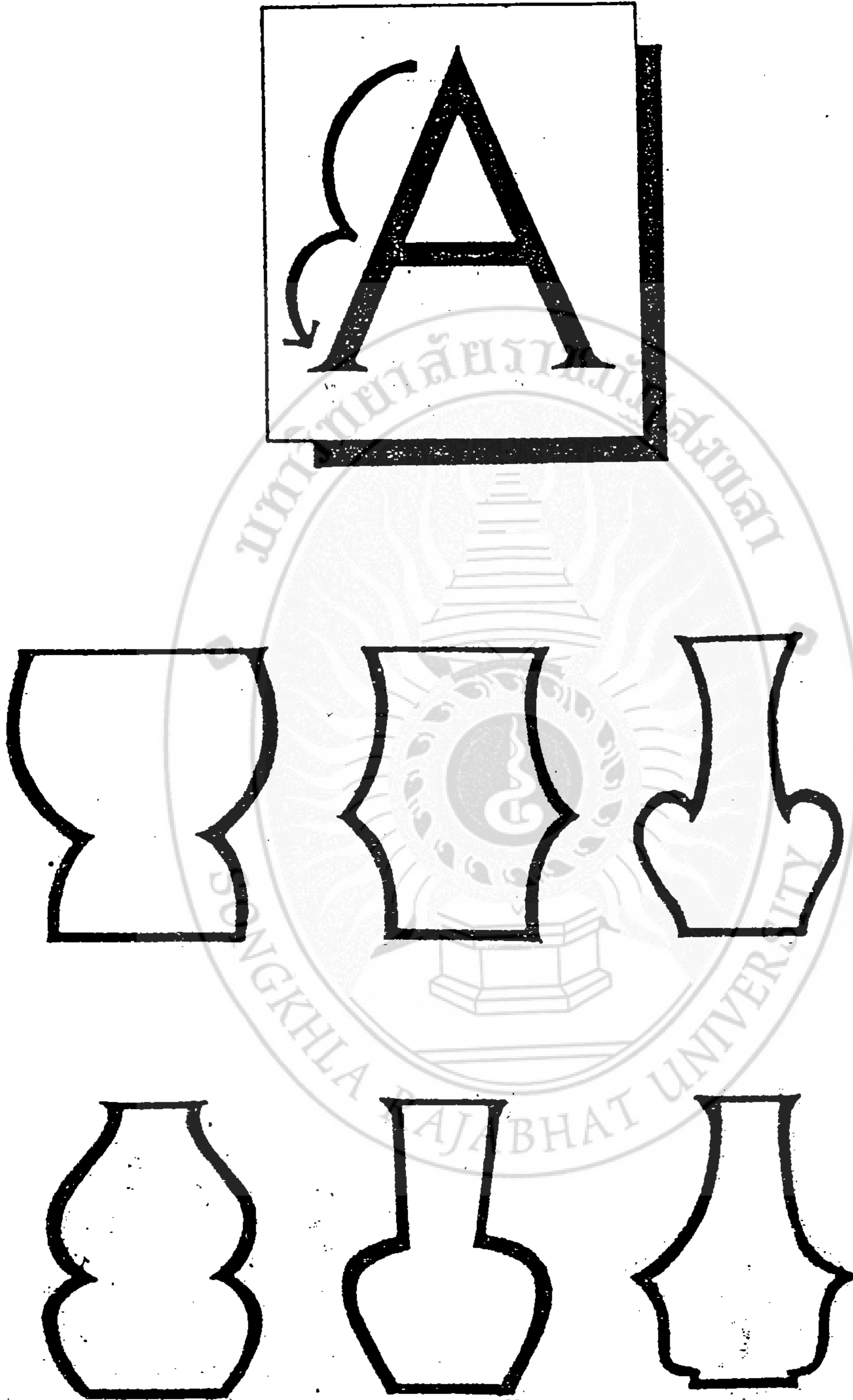
ภาพที่ 15 การใช้ส่วนโค้ง P ช่วยในการออกแบบ

C - Curve

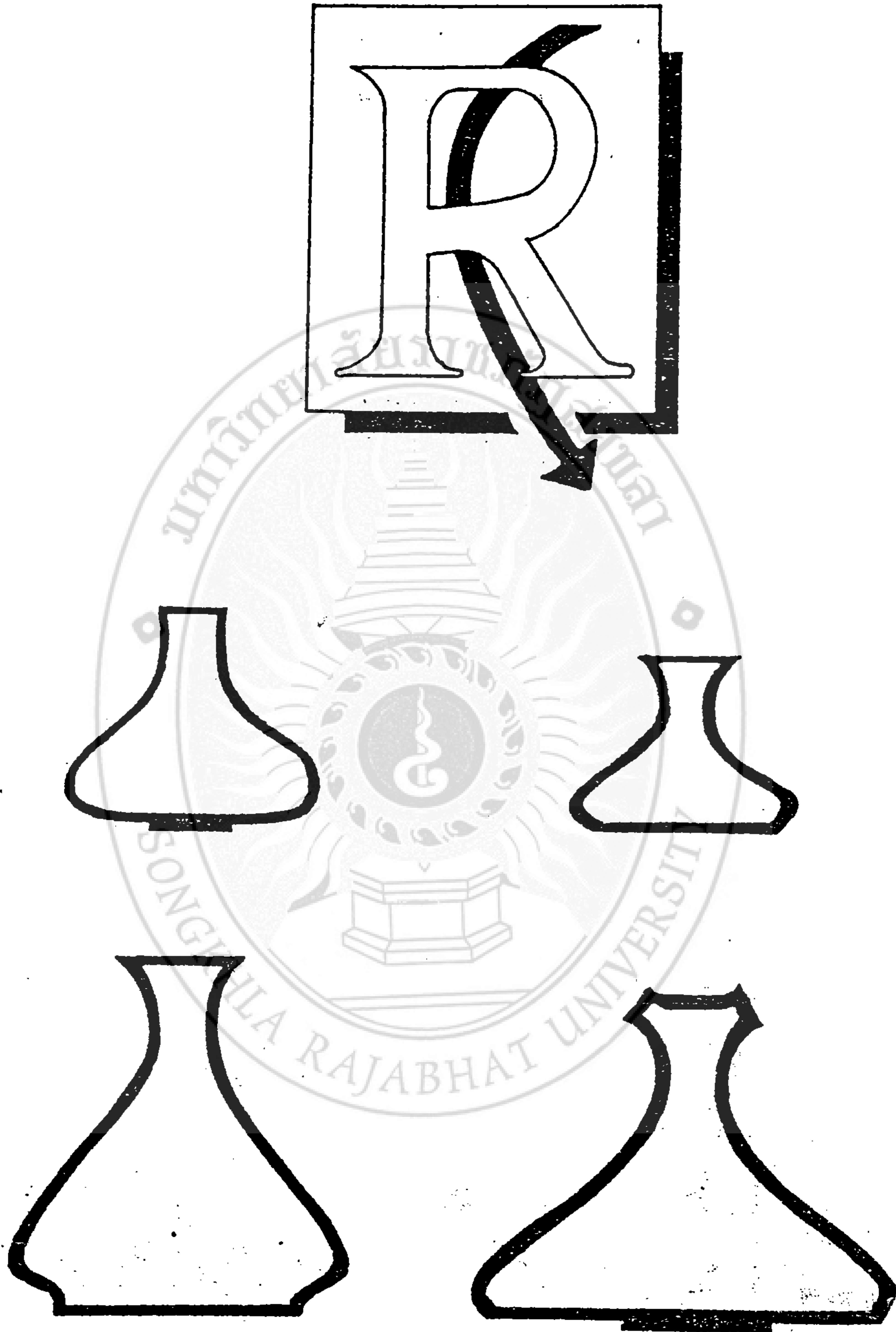
ภาพที่ 16 การใช้ส่วนโค้ง C ช่วยในการออกแบบ

A - Curve

ภาพที่ 17 การใช้ส่วนโค้ง A ช่วยในการออกแบบ

R - Curve

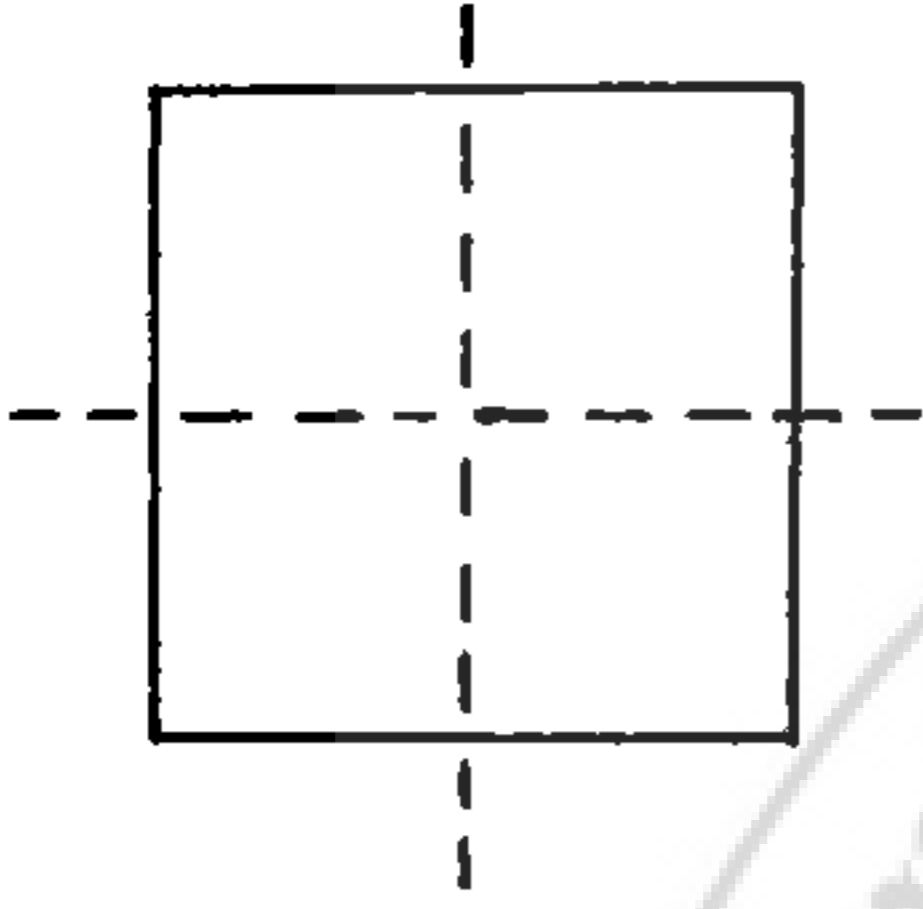
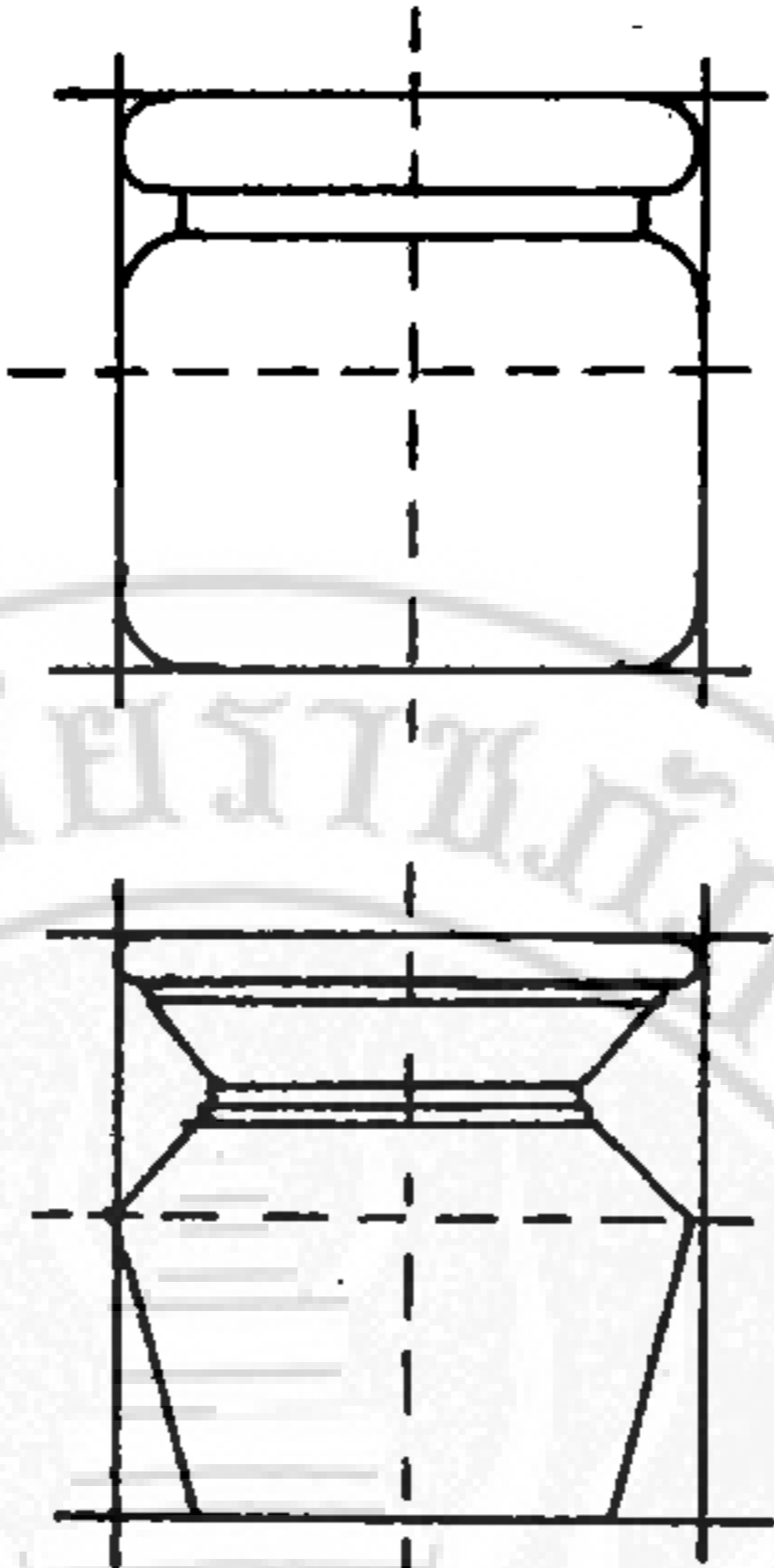
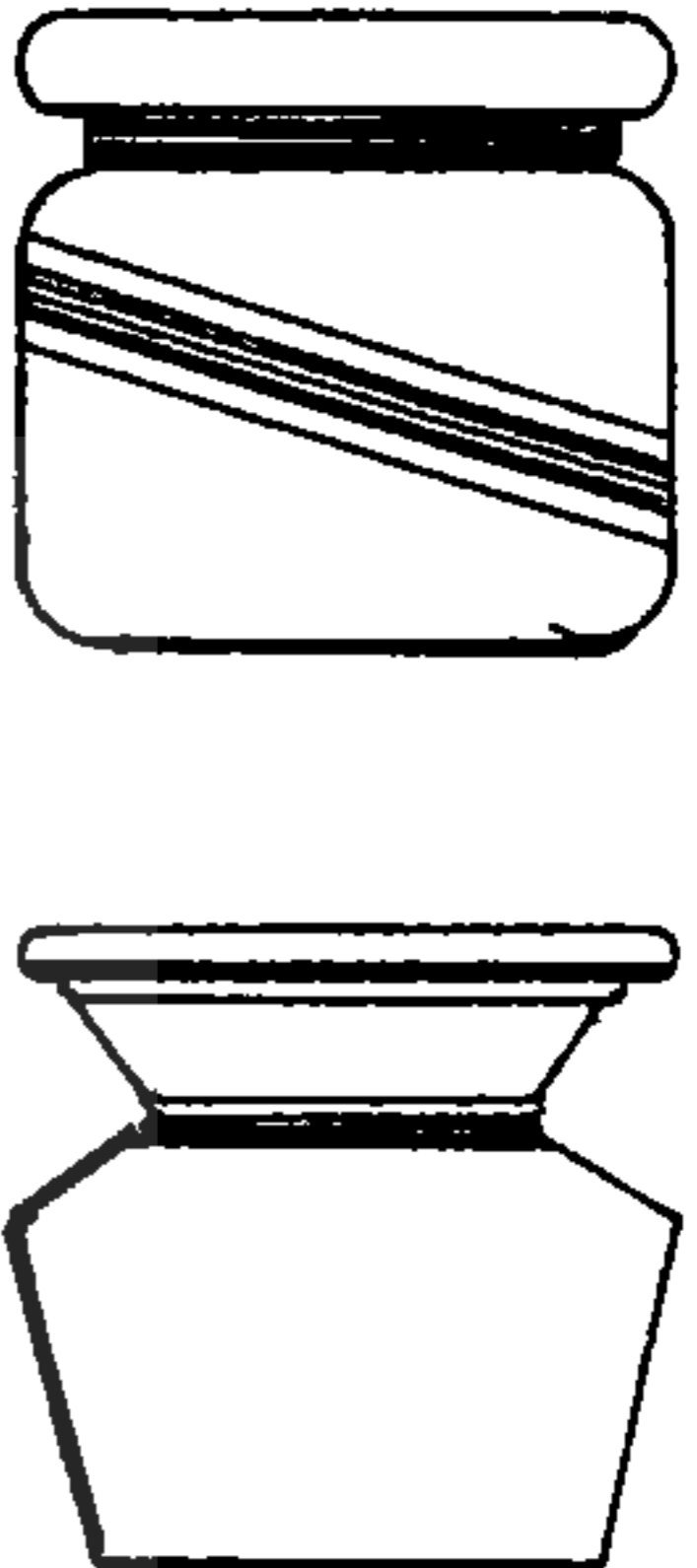
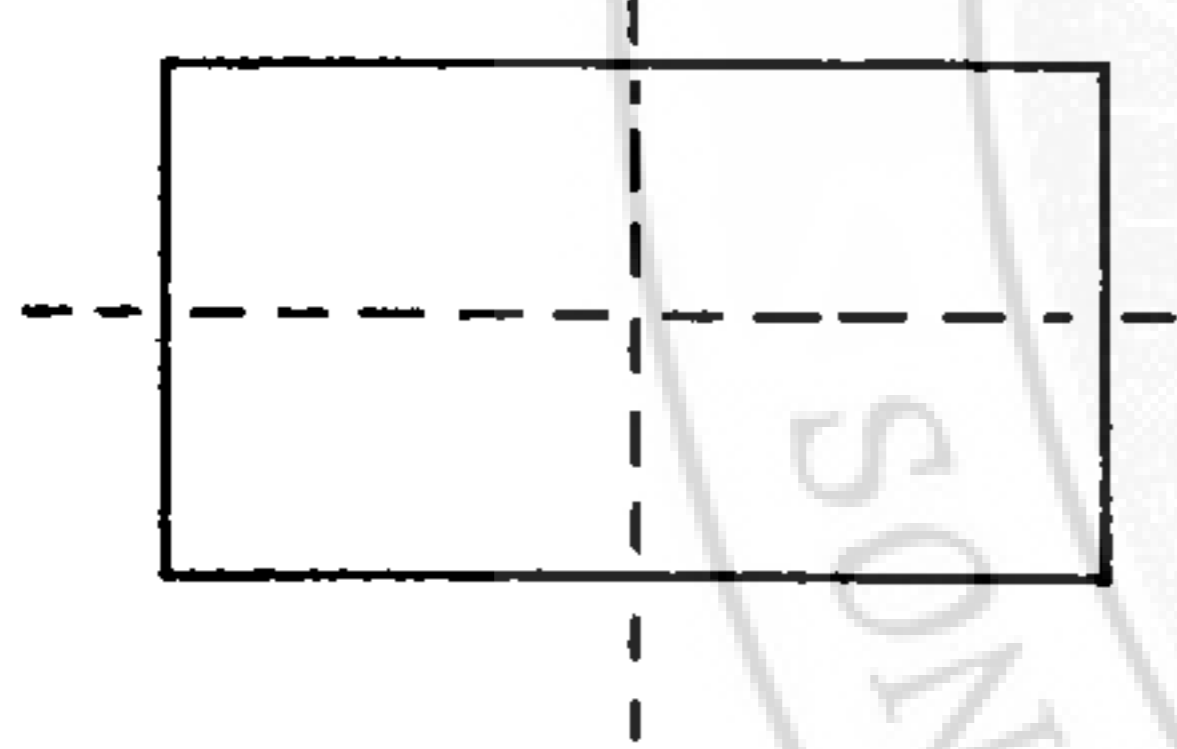
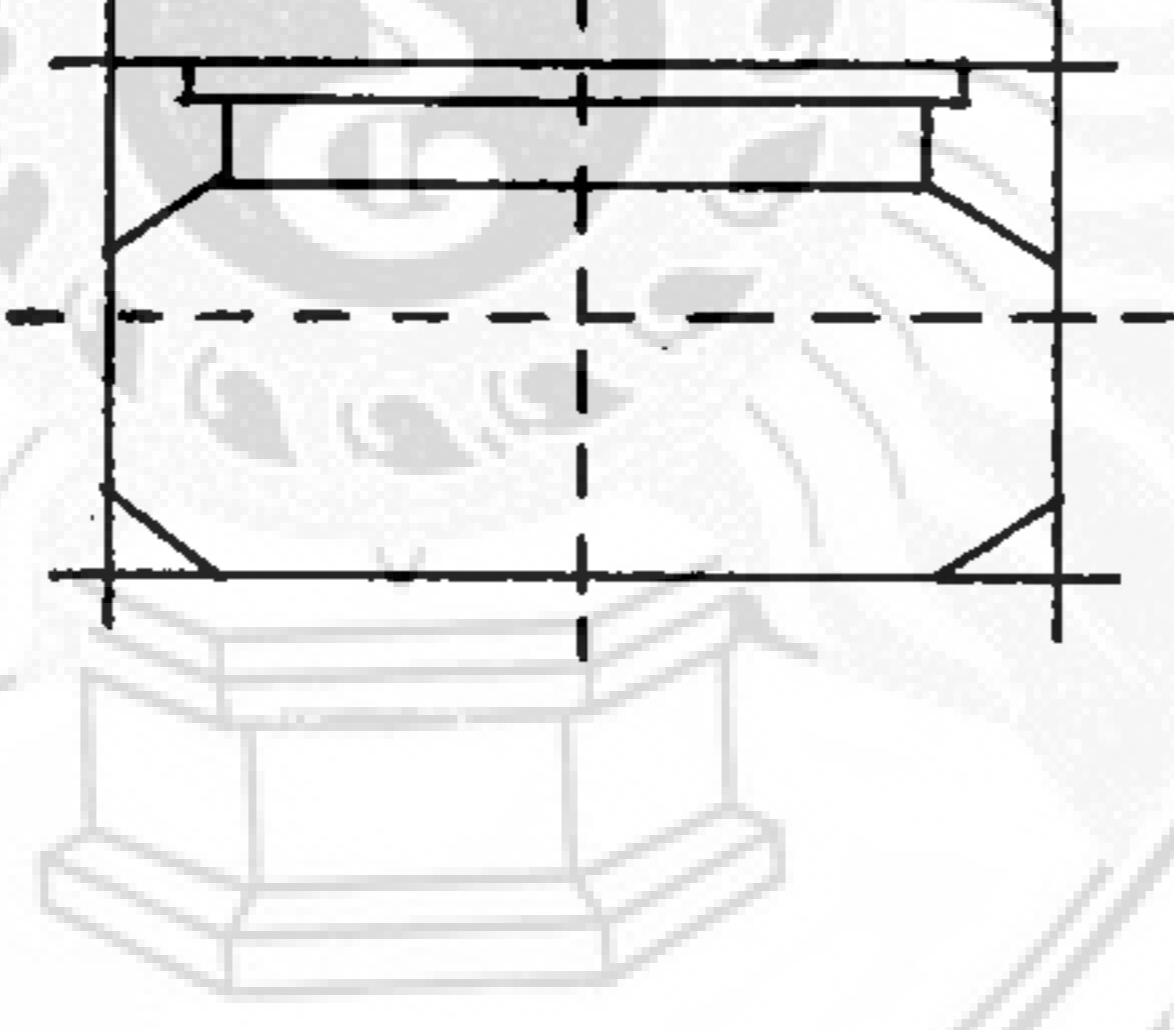
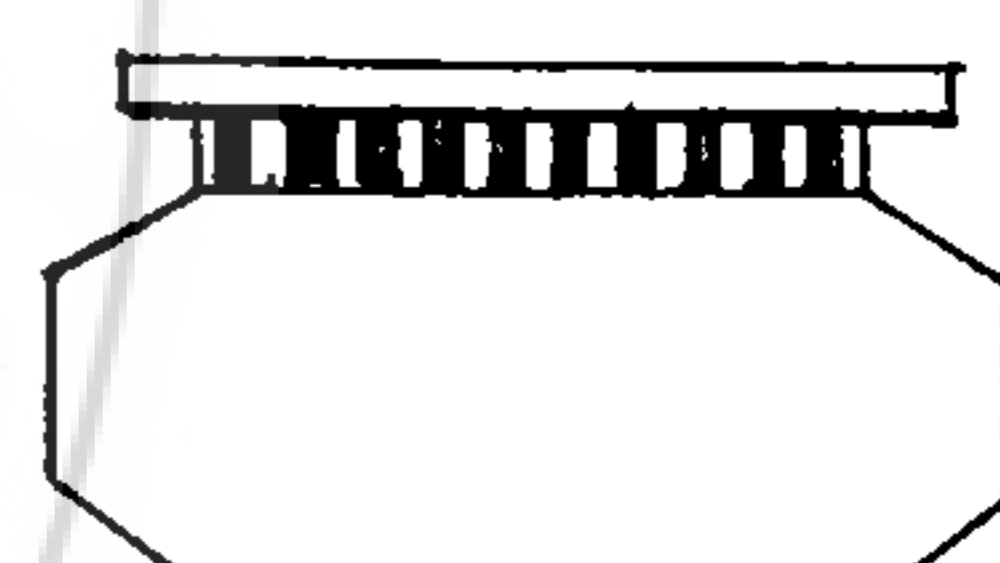
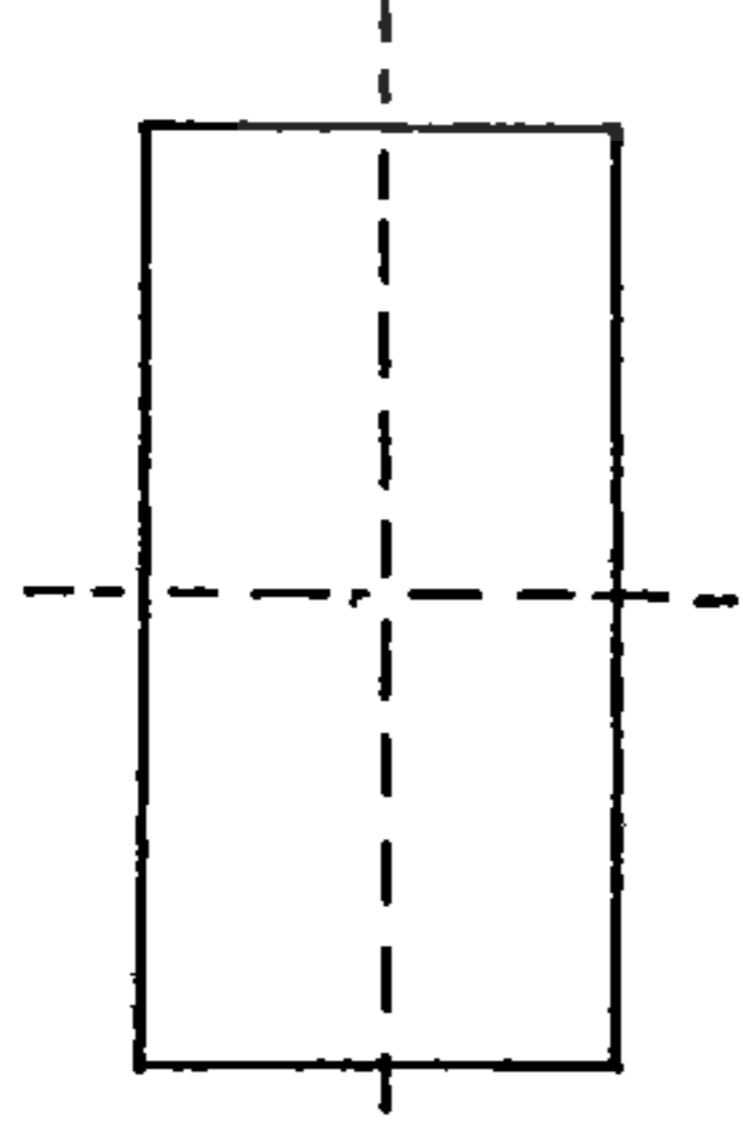
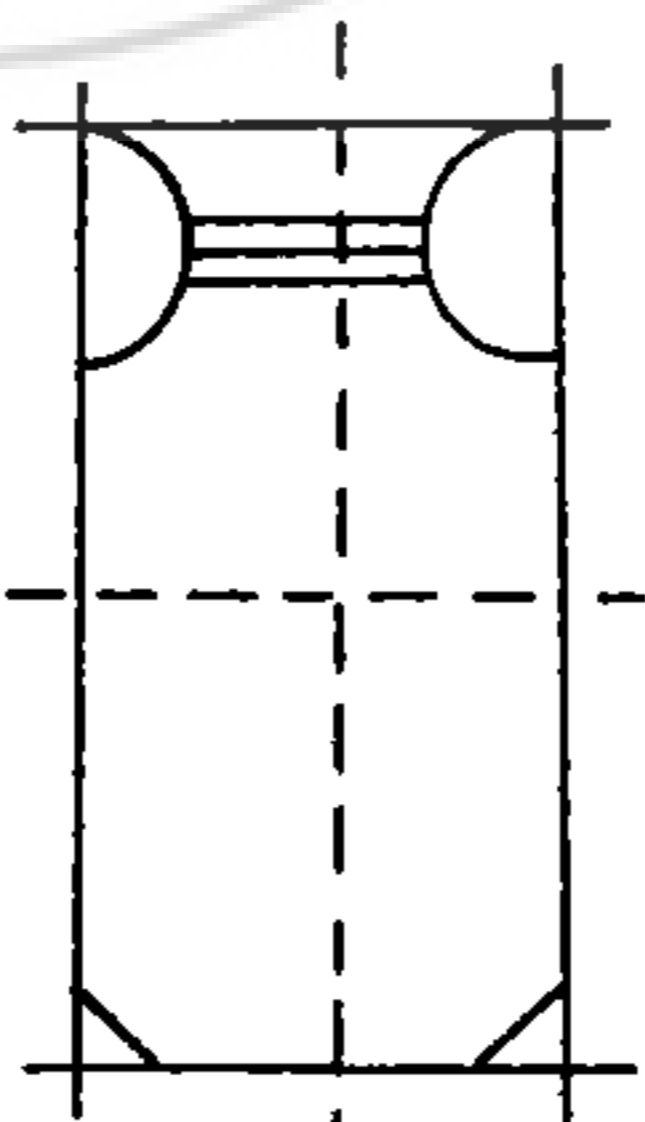
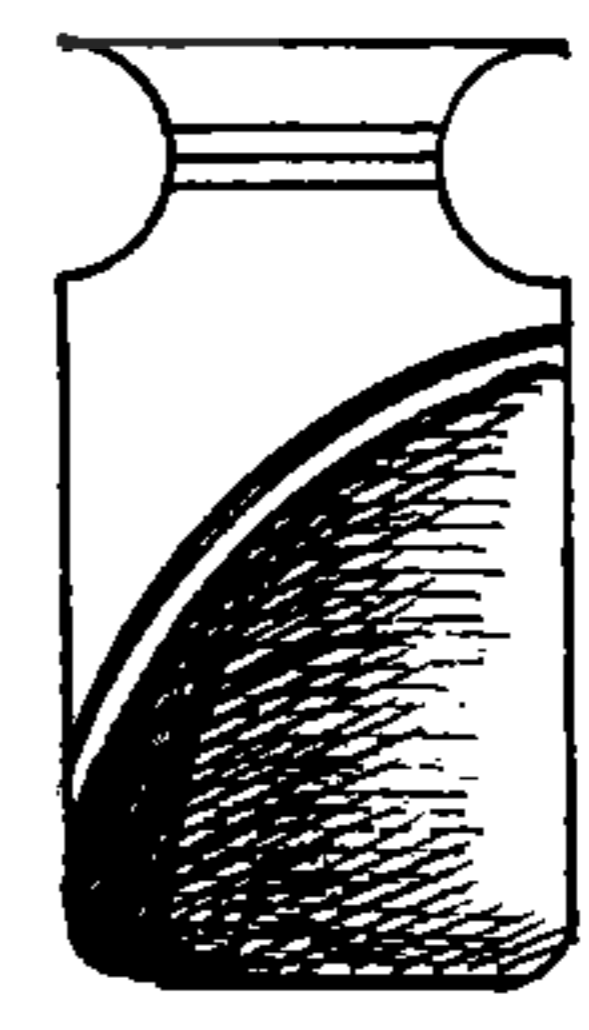
ภาพที่ 18 การใช้ส่วนโค้ง R ช่วยในการออกแบบ

T - Curve

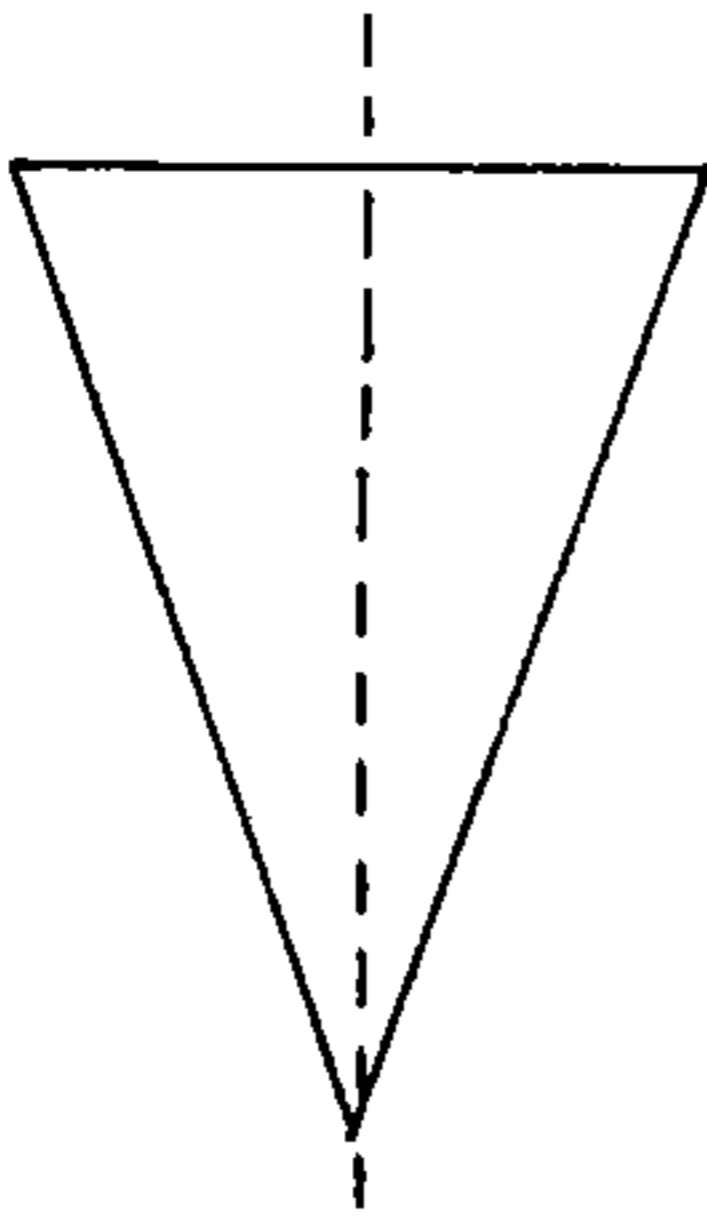
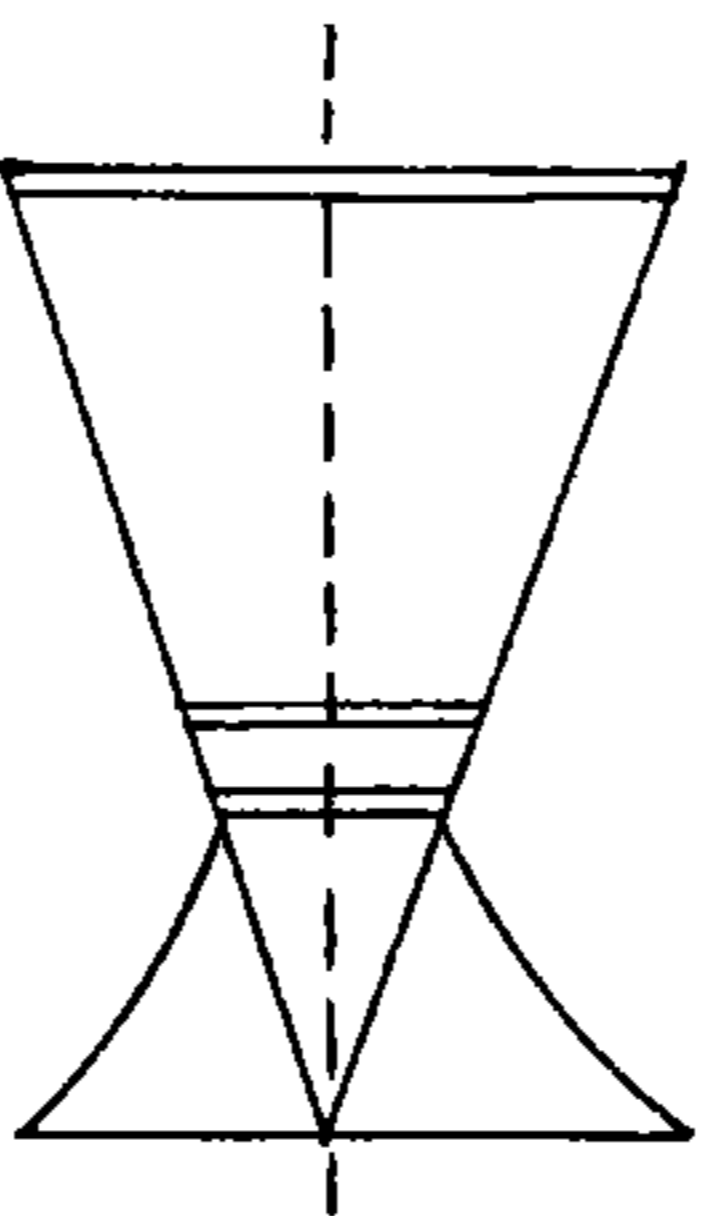
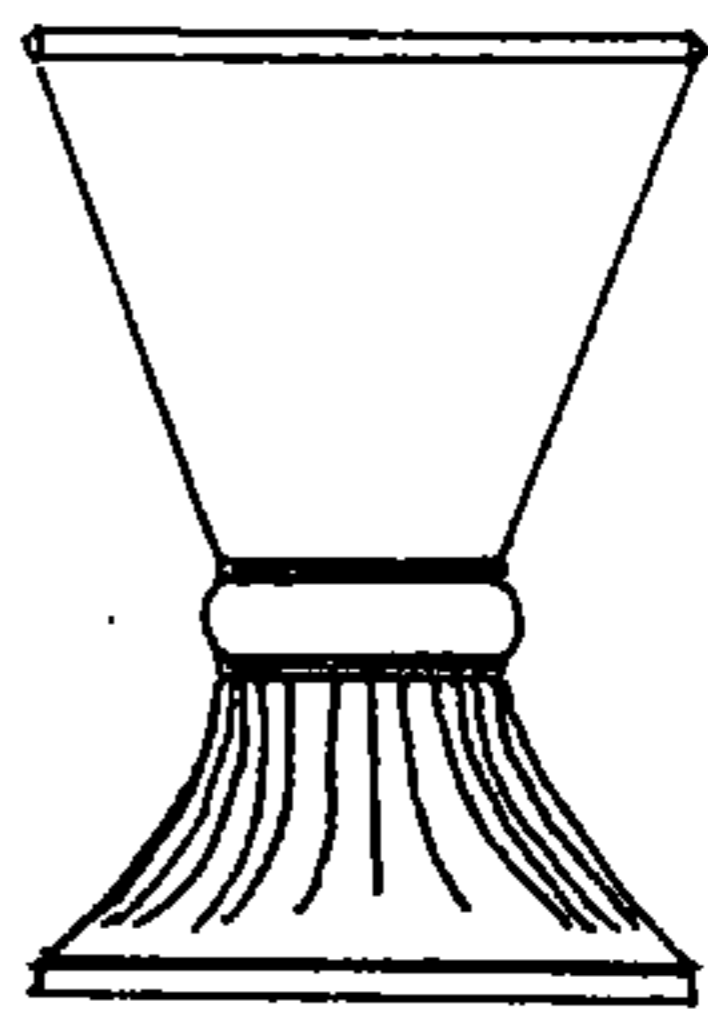
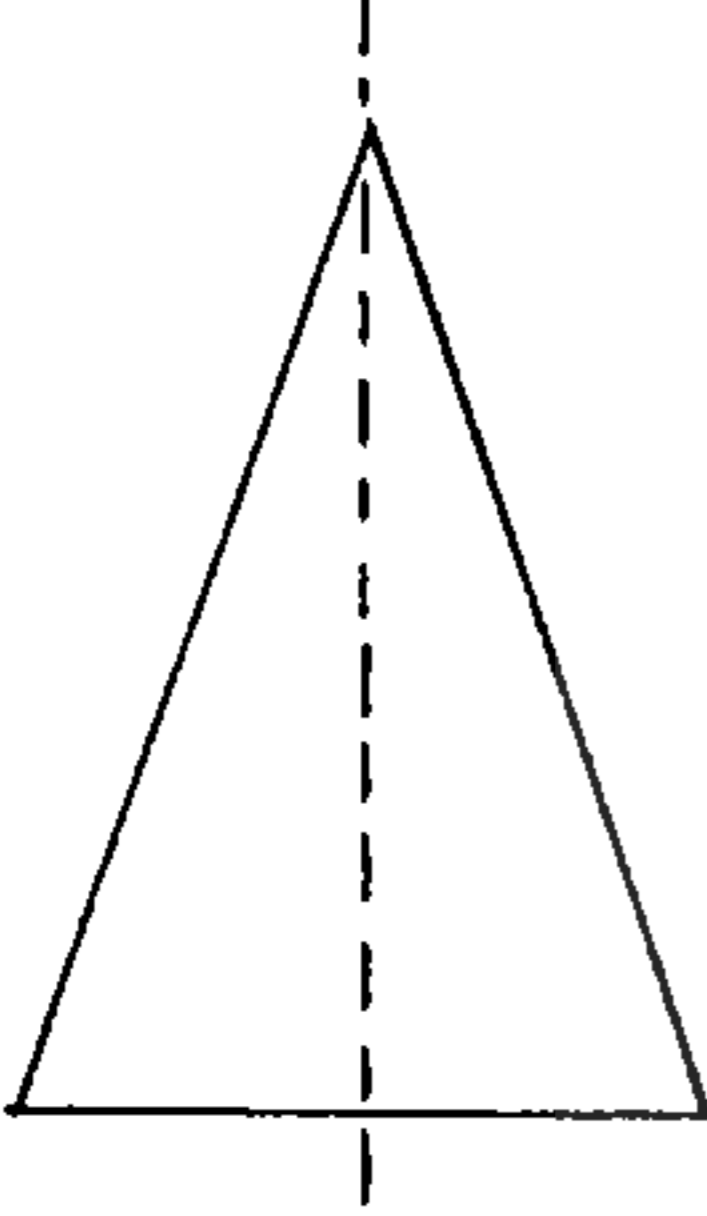
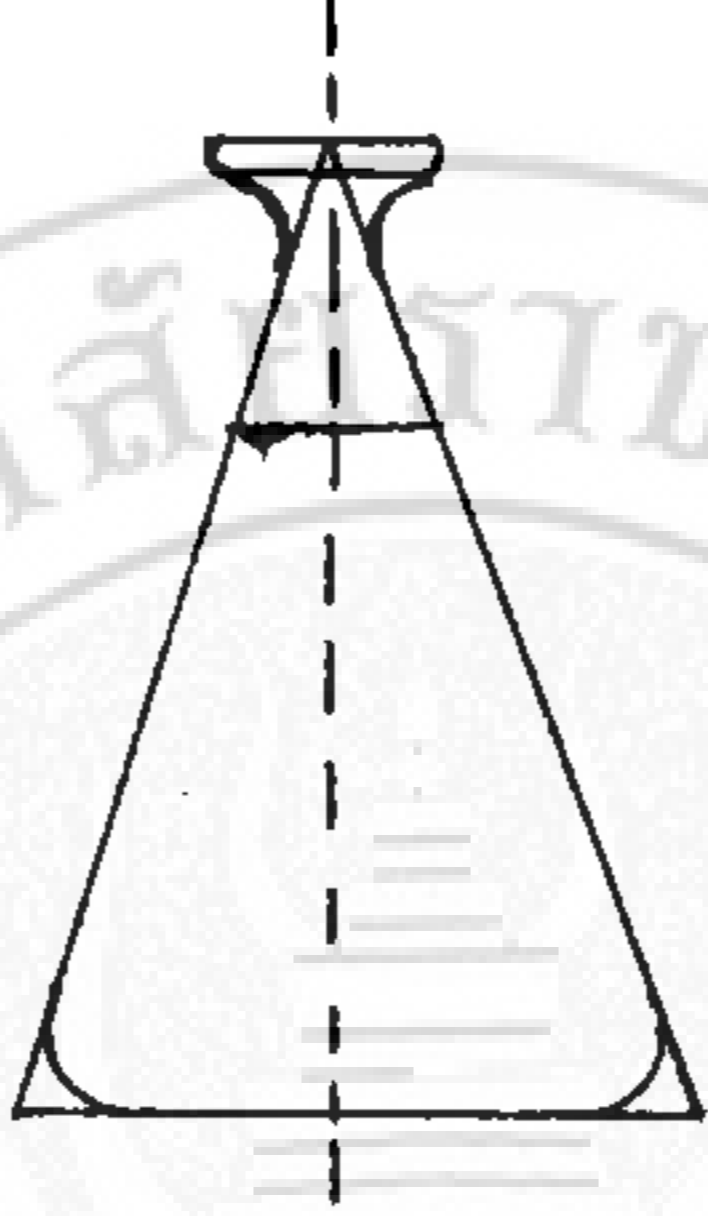
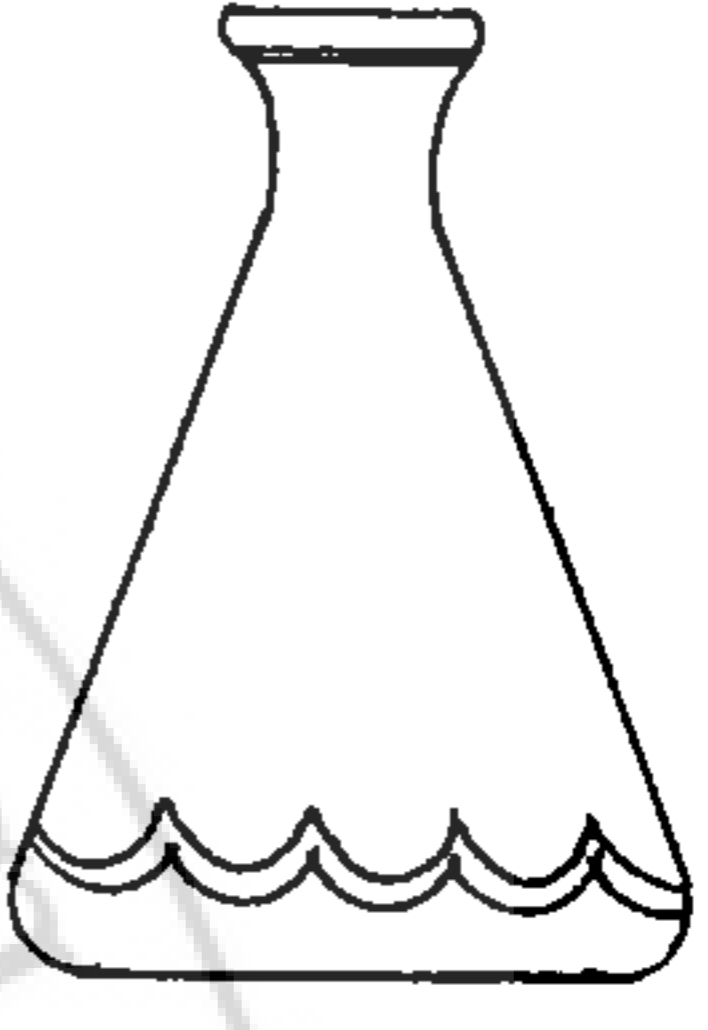
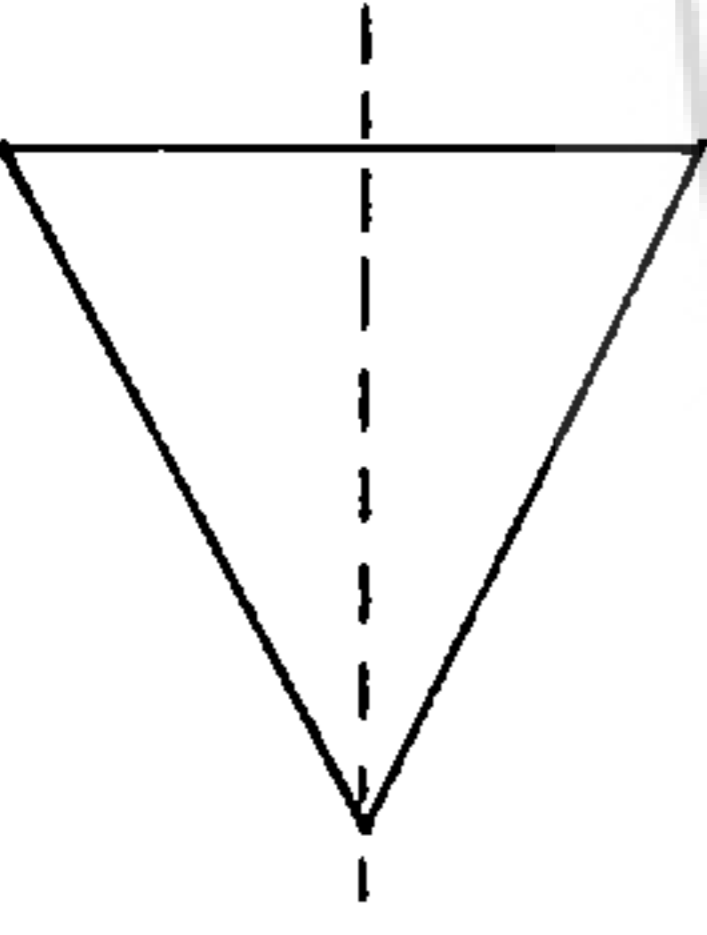
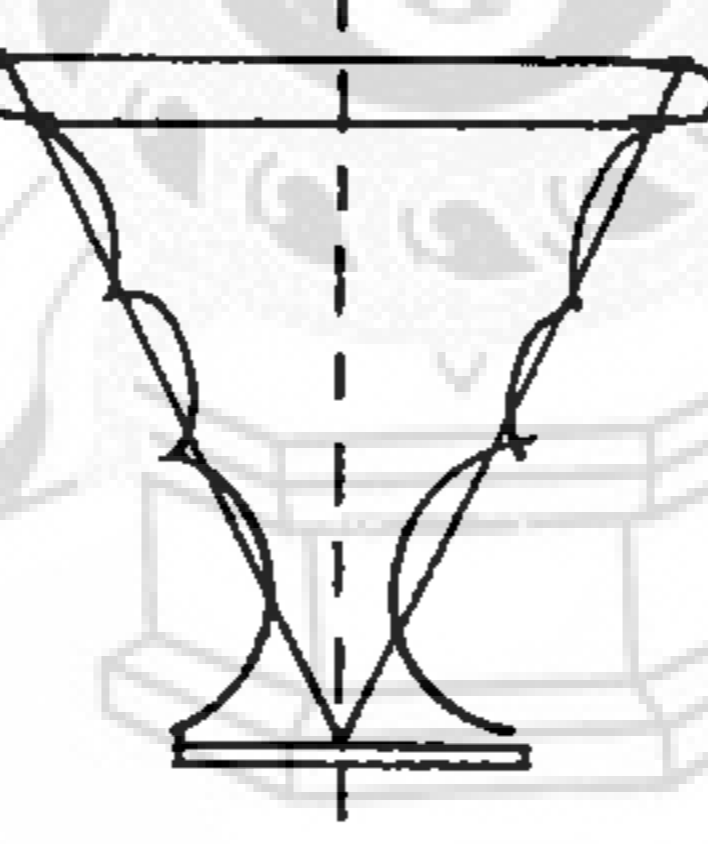
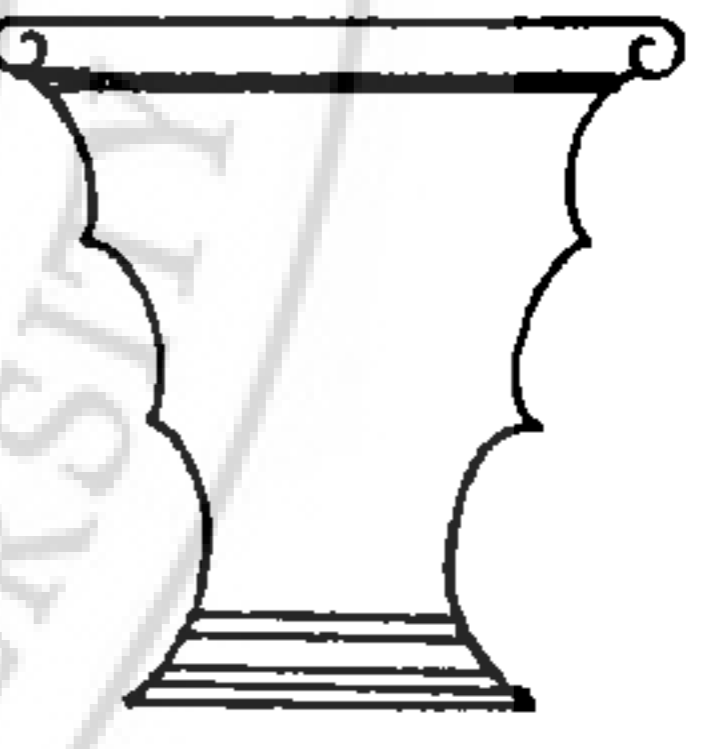
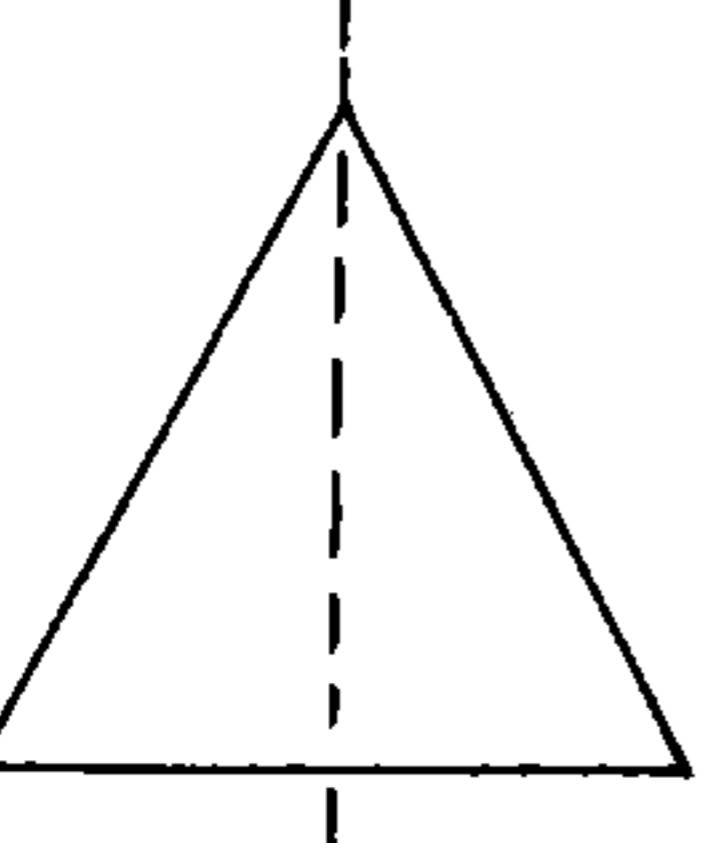
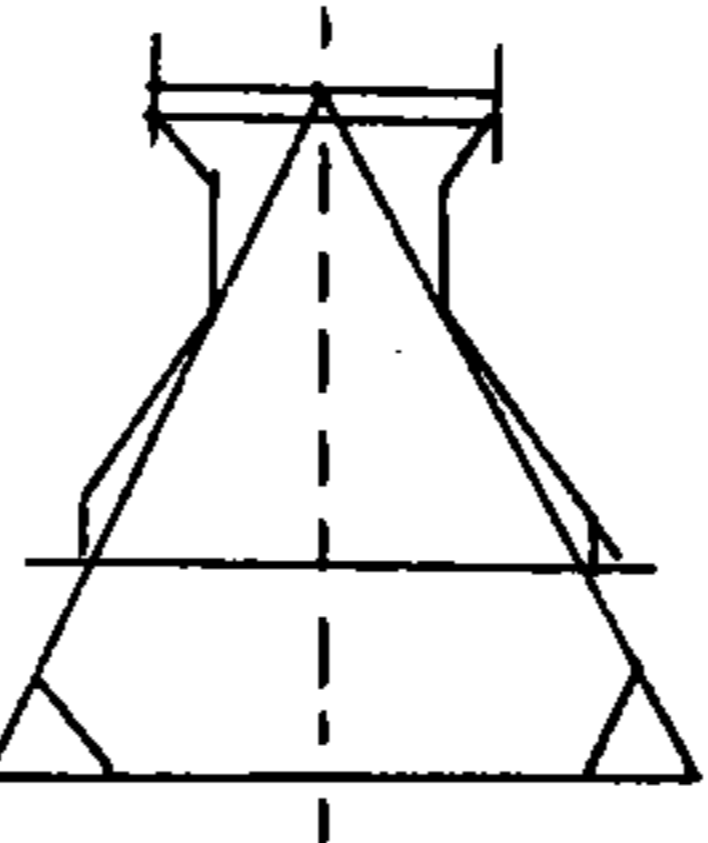
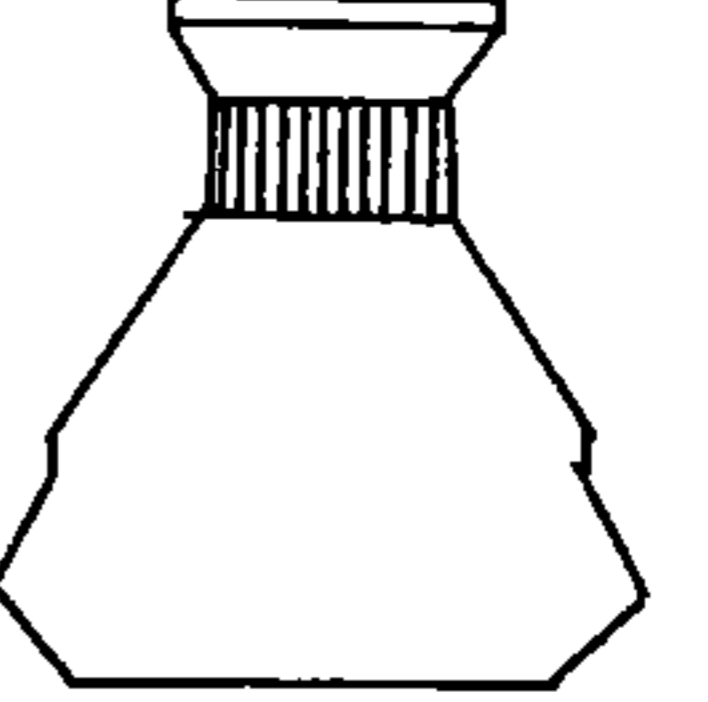

ภาพที่ 19 การใช้ส่วนโค้ง T ช่วยในการออกแบบ

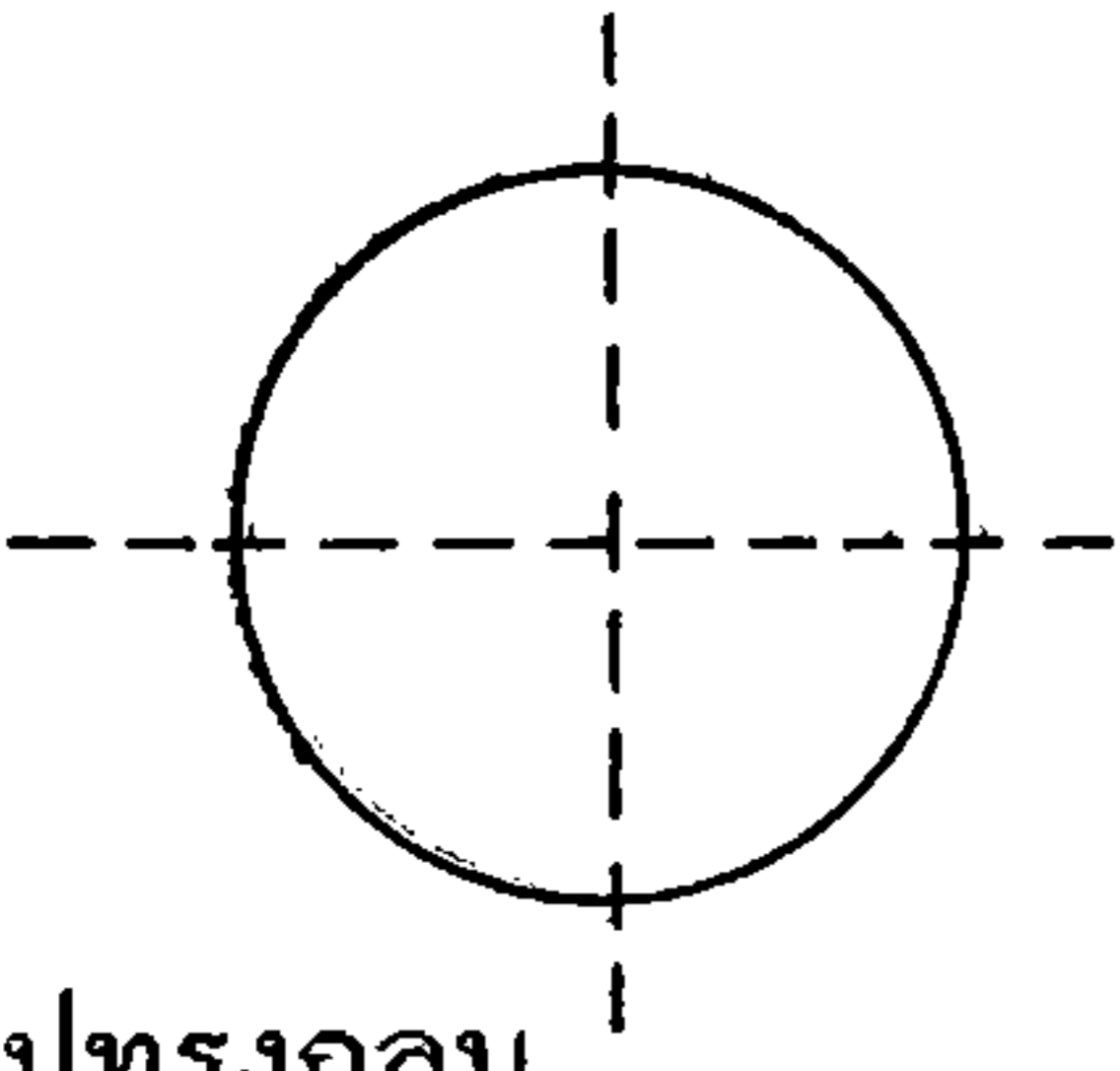
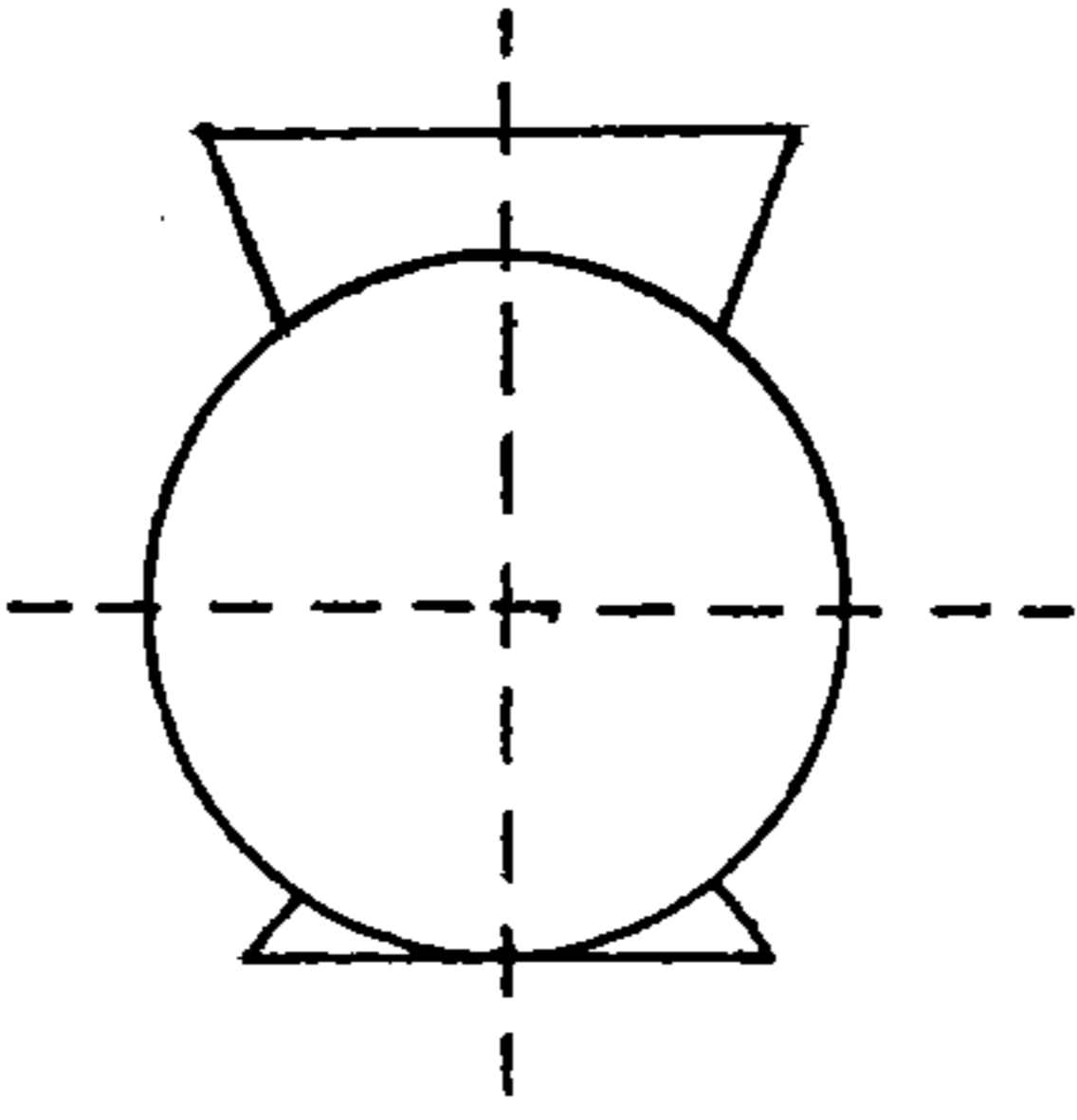
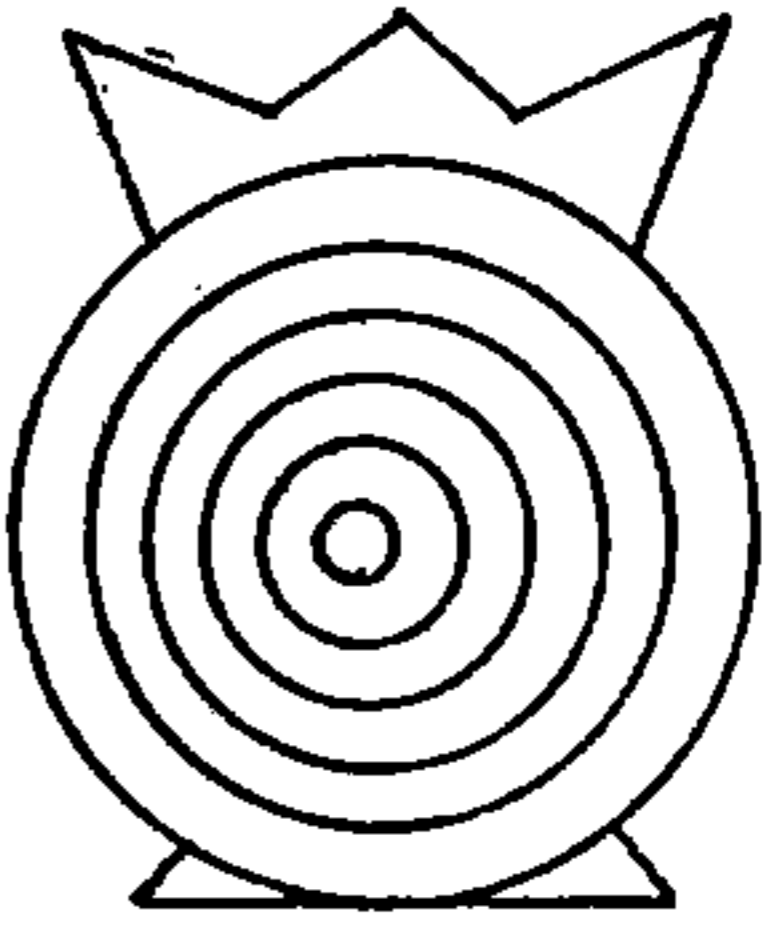
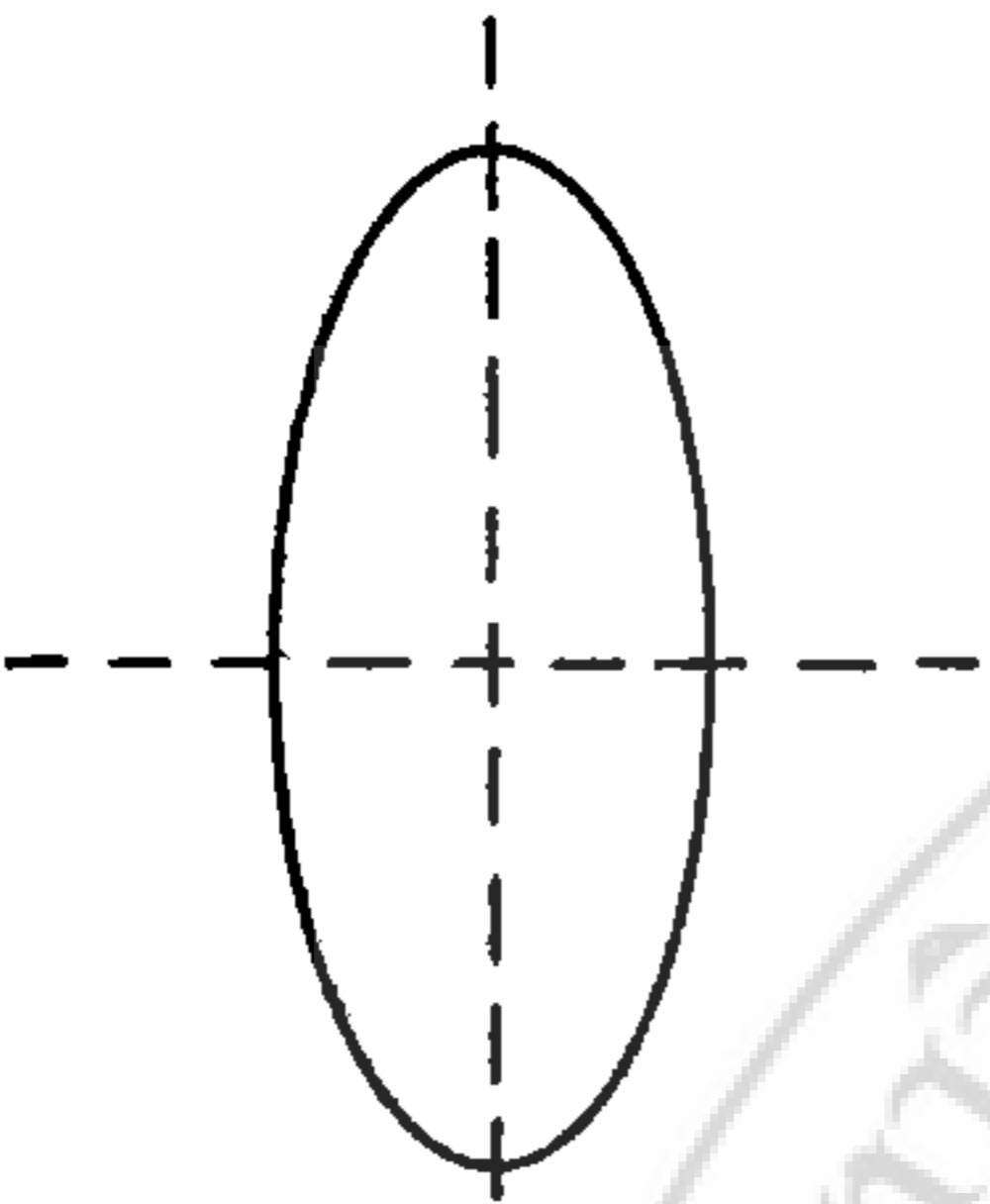
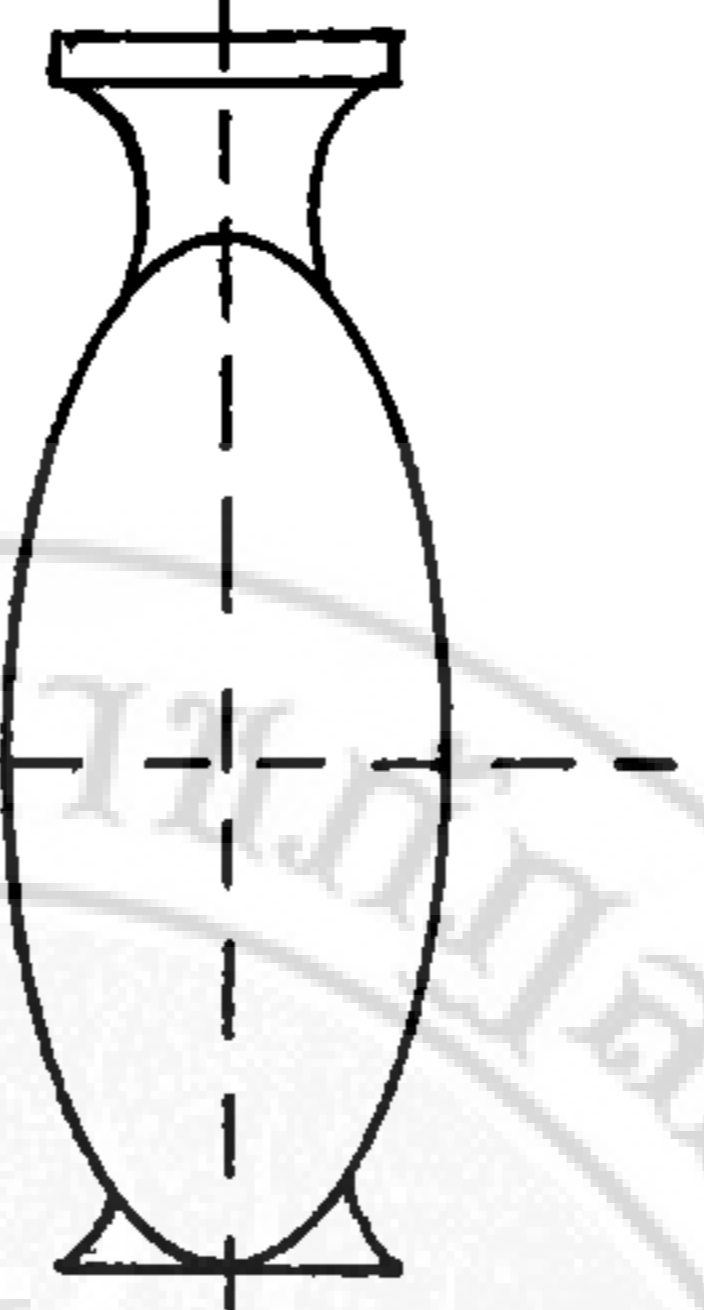
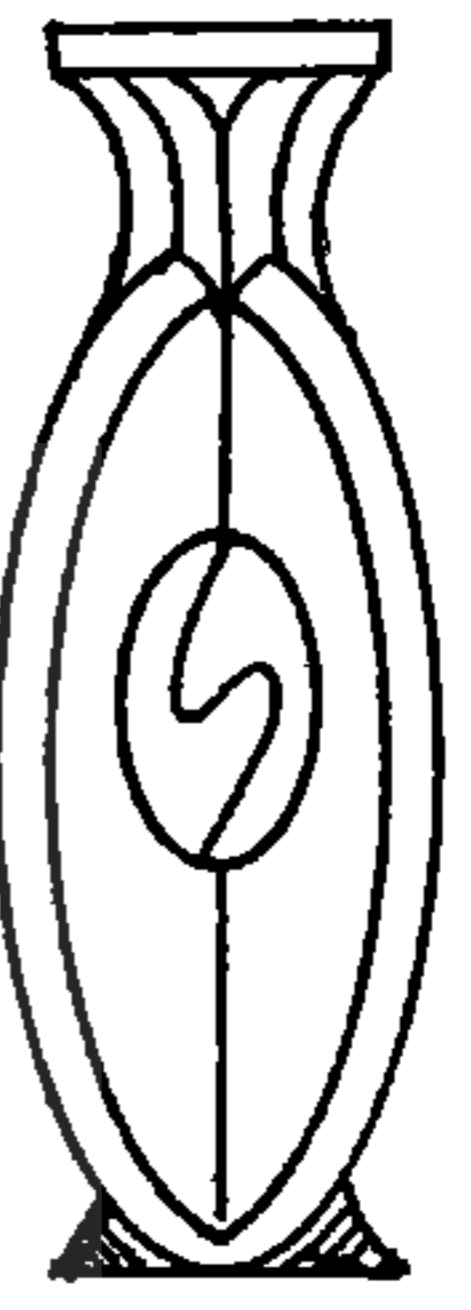
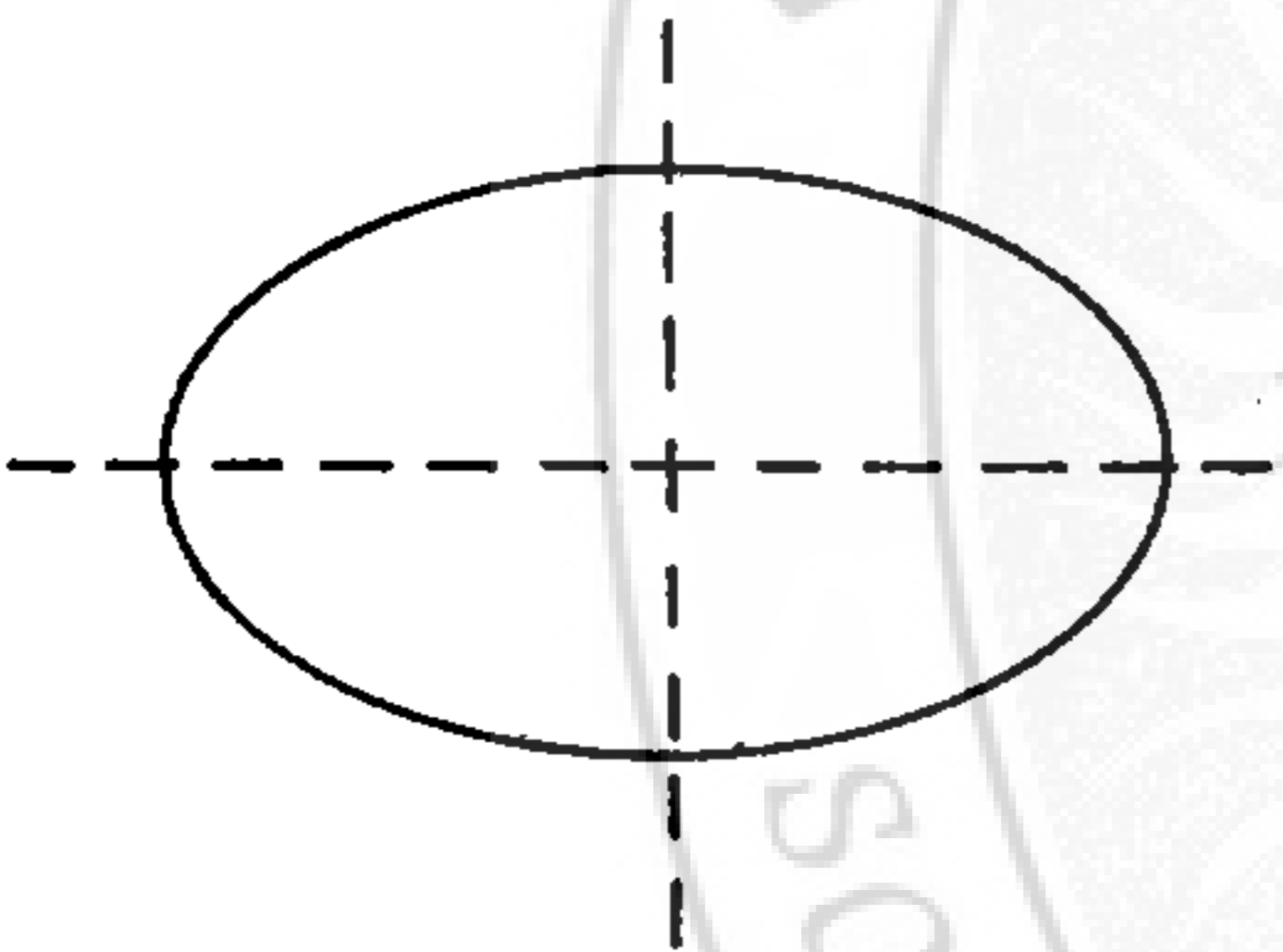
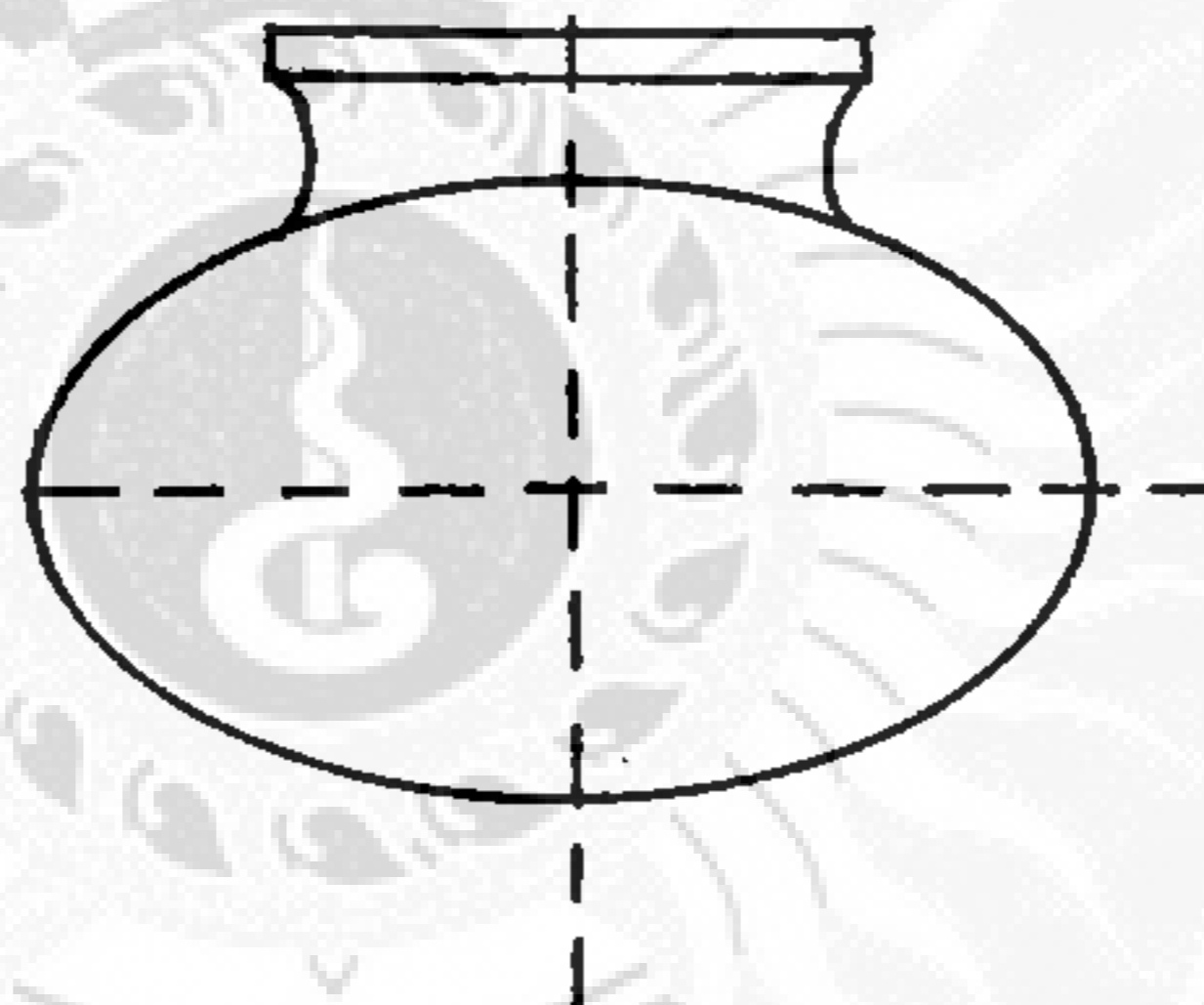
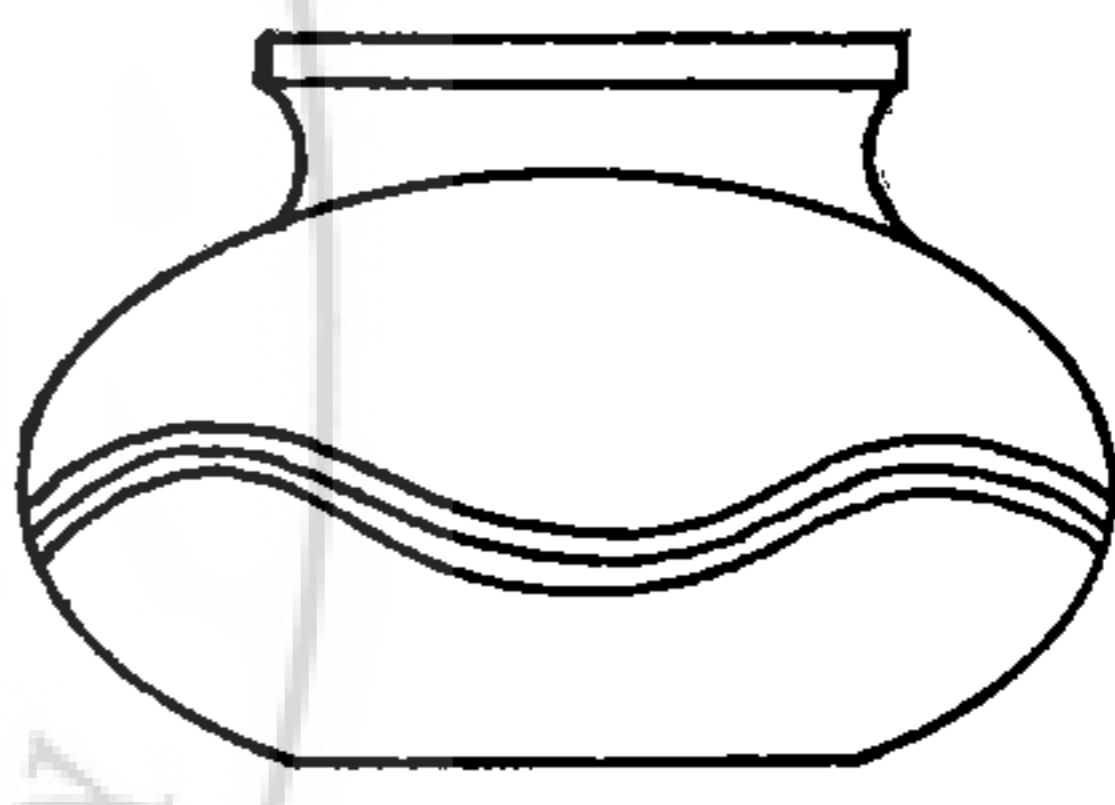
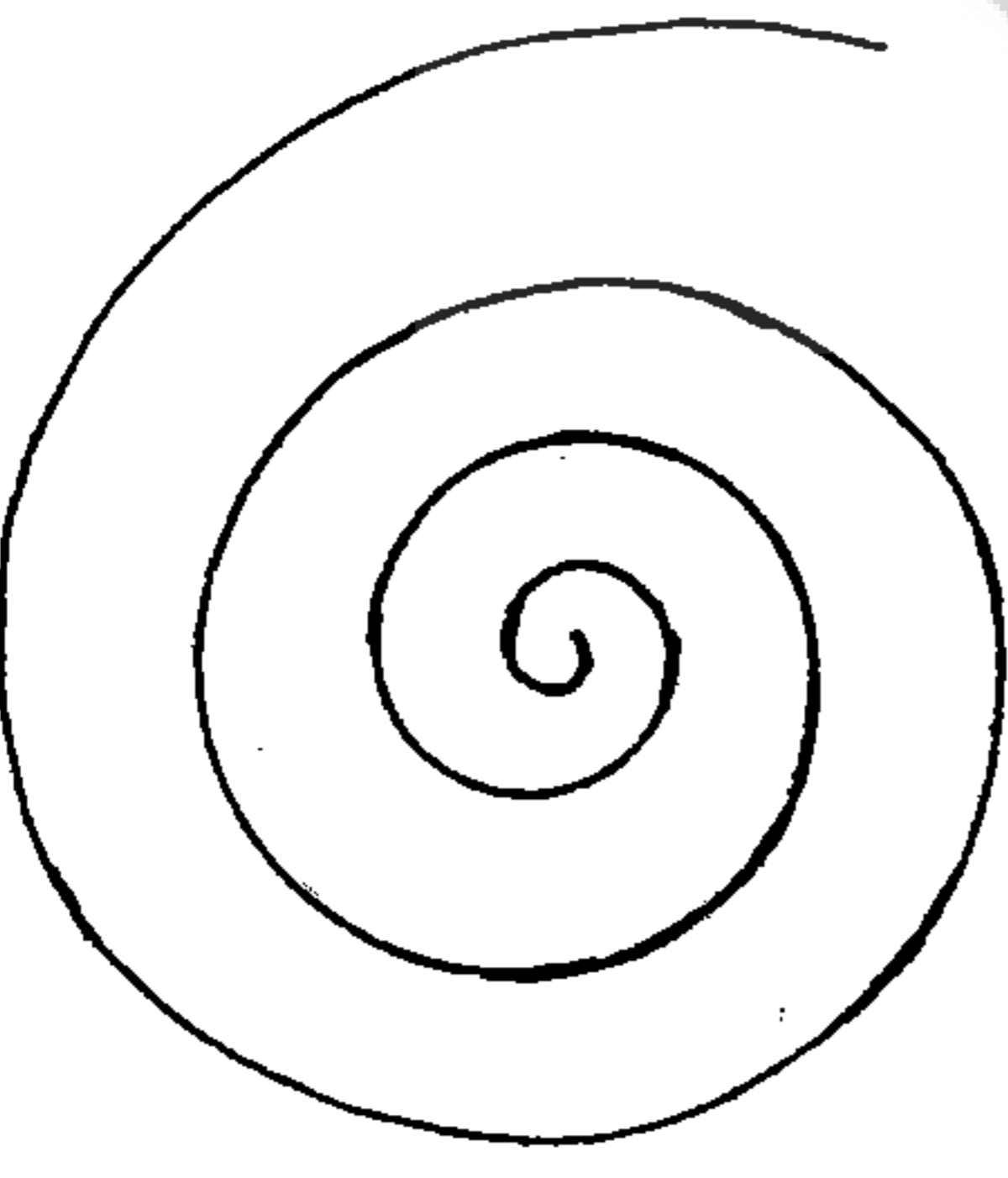
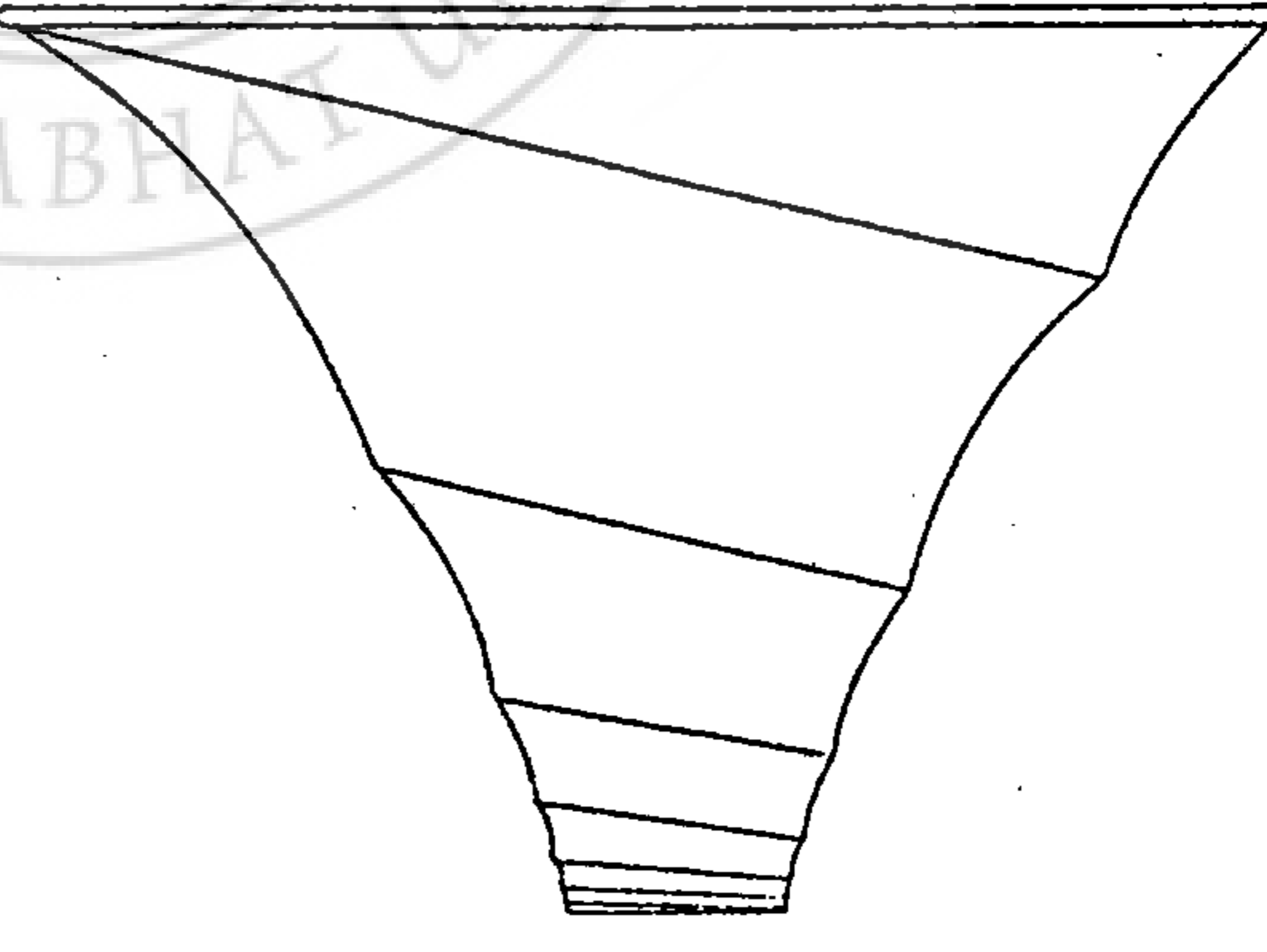
3.1.2 รูปทรง (Form) ในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา รูปทรงเป็นส่วนที่มองเห็นได้จากภายนอกและก่อให้เกิดการรับรู้ที่ชัดเจนต่อผู้พบเห็นว่าพึงพอใจมากน้อยเพียงใด ดังนั้นการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจึงมีการนำเอาฐานความคิดจากรูปทรงต่าง ๆ มาสร้างสรรค์เป็นผลงานในลักษณะต่าง ๆ กัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฐานความคิด	รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา	
รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส		
รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน		
รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง		

ตารางที่ 4 แสดงการออกแบบด้วยรูปทรงสี่เหลี่ยม

ฐานความคิด	รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา	
รูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วคว่ำ		
รูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วหงาย		
รูปสามเหลี่ยมด้านเท่าคว่ำ		
รูปสามเหลี่ยมด้านเท่าหงาย		

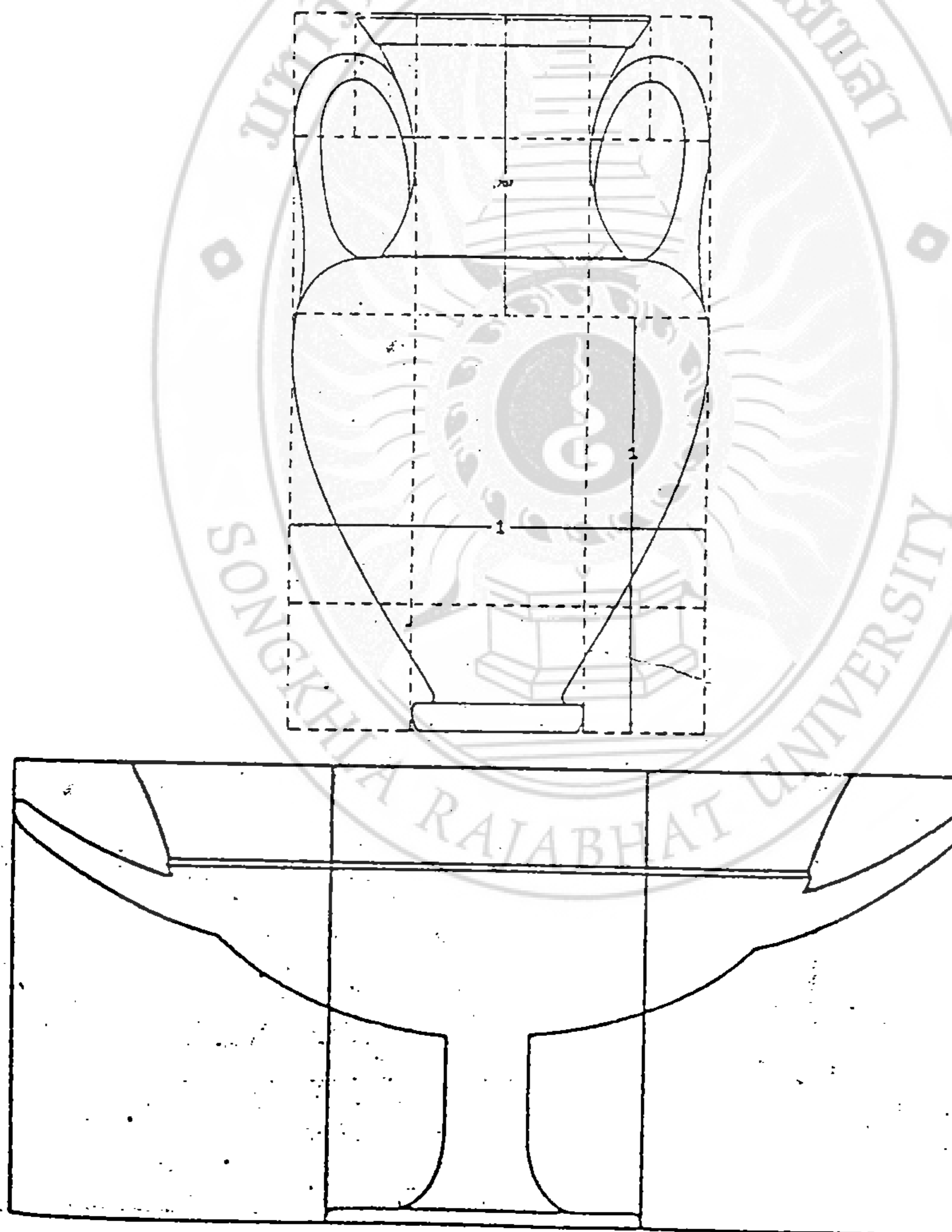
ตารางที่ 5 แสดงการออกแบบด้วยรูปทรงสามเหลี่ยม

ฐานความคิด	รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา	
รูปทรงกลม		
รูปทรงรีแนวตั้ง		
รูปทรงรีแนวนอน		
รูปโค้งก้นหอย		

ตารางที่ 6 แสดงการออกแบบด้วยรูปทรงกลมและรูปทรงรี

3.1.3 สัดส่วน (Proportion) สัดส่วนถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเป็นอย่างมาก เพราะจะมีผลต่อโครงสร้าง ประโยชน์ใช้สอย และคุณค่าทางความงาม หากนักออกแบบรู้จักนำเอาเรื่องของสัดส่วนมาจัดได้อย่างลงตัว ก็จะทำให้ผลิตภัณฑ์นั้นมีคุณค่าที่สมบูรณ์แบบ ดังนั้น ในการนำเอาสัดส่วนมาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา สามารถกระทำได้ 2 ลักษณะ คือ

สัดส่วนที่เน้นความงามอย่างมีระบบ (Academic Proportion) เป็นการออกแบบอย่างมีระบบระเบียบตามหลักการทางเรขาคณิต โดยคำนึงถึงความงามเป็นหลัก สำคัญ เช่น ลักษณะสัดส่วนทองของกรีก (Golden mean Rectangle)

ภาพที่ 20

สัดส่วนแจกันของกรีกที่เกิดจากการคำนวณอย่างมีระบบถือเป็นงานคลาสสิก (Classic)

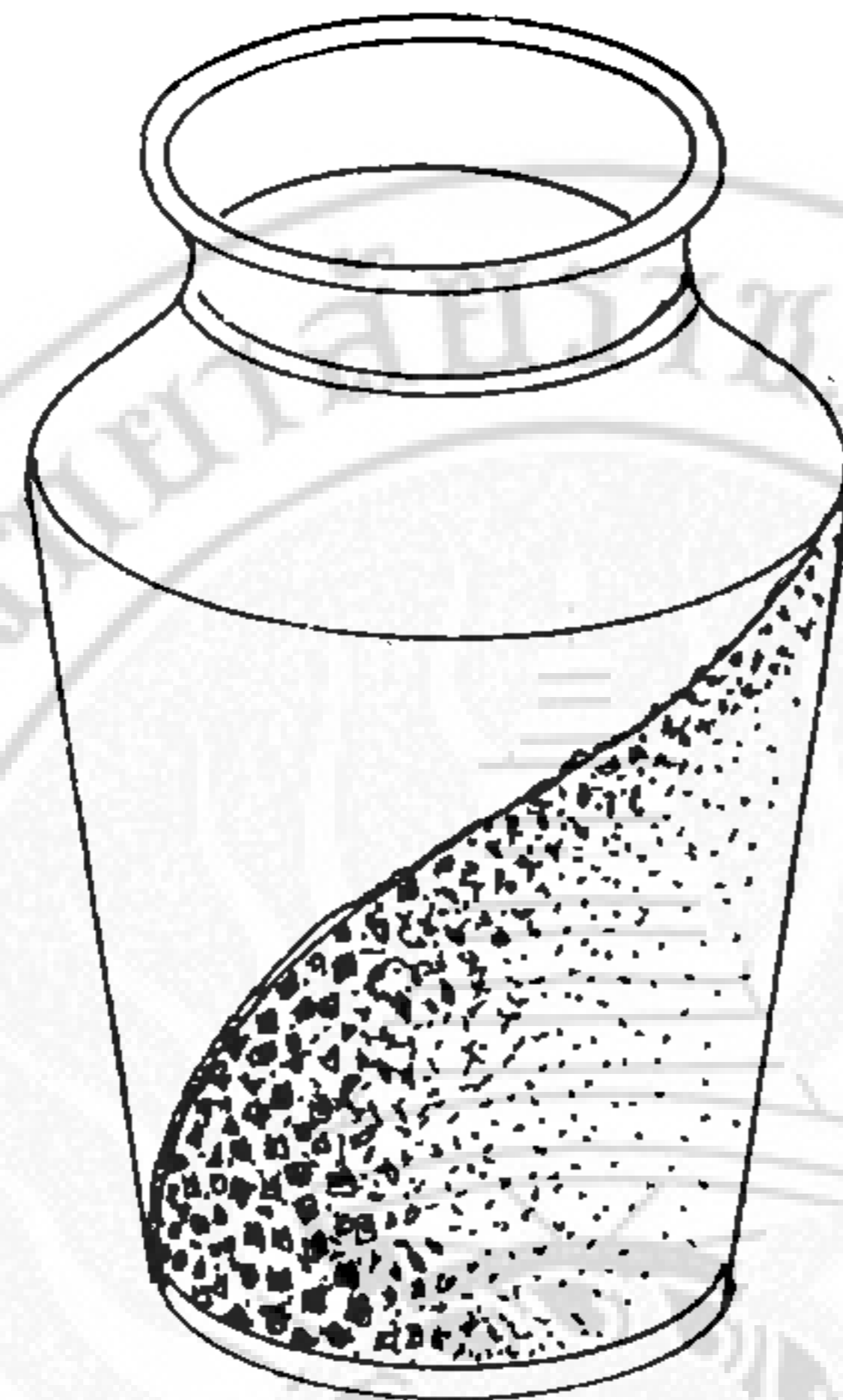
สัดส่วนที่เน้นประโยชน์ใช้สอย (Function Porportion) หมายถึง สัดส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่ออกแบบขึ้นโดยเน้นลักษณะการใช้งานเป็นหลักมากกว่าความงาม (Form Follow Function) การออกแบบจึงต้องคำนึงถึงลักษณะการทำงานของผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทซึ่งแตกต่างกัน แล้วออกแบบให้มีสัดส่วนที่สอดคล้องกับการใช้งานจริงของผลิตภัณฑ์นั้น ๆ เช่น แจกัน โถ ถาด ชาม กระปุก เขือก ไห เป็นต้น เมื่อได้สัดส่วนที่ต้องการแล้วจึงคิดปรับปรุงตกแต่ง ให้เกิดความงามเป็นอันดับต่อไป (ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, 2533 หน้า 155,160)

ภาพที่ 21 สัดส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่เน้นประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ กัน

แจกันและ ขวดน้ำสำหรับ ใส่ของเหลว	โถ กระปุก หม้อ สำหรับใส่ของ- เหลวและแข็ง	เขือก กาน้ำชา และคน โท สำหรับใส่น้ำ เซิร์ฟแขก	ถ้วย ชาม สำหรับน้ำ และอาหาร	ถาดและจาน สำหรับใส่ อาหาร	กระเบื้อง ประดับ ผนังพื้น

3.1.4 พื้นผิว (Texture) ลักษณะพื้นผิวนอกจากจะช่วยกระตุ้นประสาทสัมผัสได้ดีแล้ว คุณสมบัติของพื้นผิวลักษณะต่าง ๆ ยังก่อให้เกิดความแตกต่างและจุดเด่นขึ้นในตัวผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เราทำการออกแบบได้เป็นอย่างดีอีกด้วย โดยทำได้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

การออกแบบพื้นผิวให้เกิดความแตกต่าง หมายถึง การออกแบบที่ทำให้พื้นผิวเกิดความแตกต่างในตัวงาน เช่น พื้นผิวเรียบกับพื้นผิวขรุขระ พื้นผิวมันกับพื้นผิวด้าน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ภาพที่ 22 การออกแบบพื้นผิวให้แตกต่าง

การออกแบบพื้นผิวให้เกิดจุดเด่น หมายถึง การออกแบบที่นำเอาพื้นผิวหรือลวดลายที่มีความแตกต่างกันมาจัดวางองค์ประกอบใหม่ โดยมุ่งเน้นให้เกิดจุดเด่นขึ้นในผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ตัวอย่างเช่น

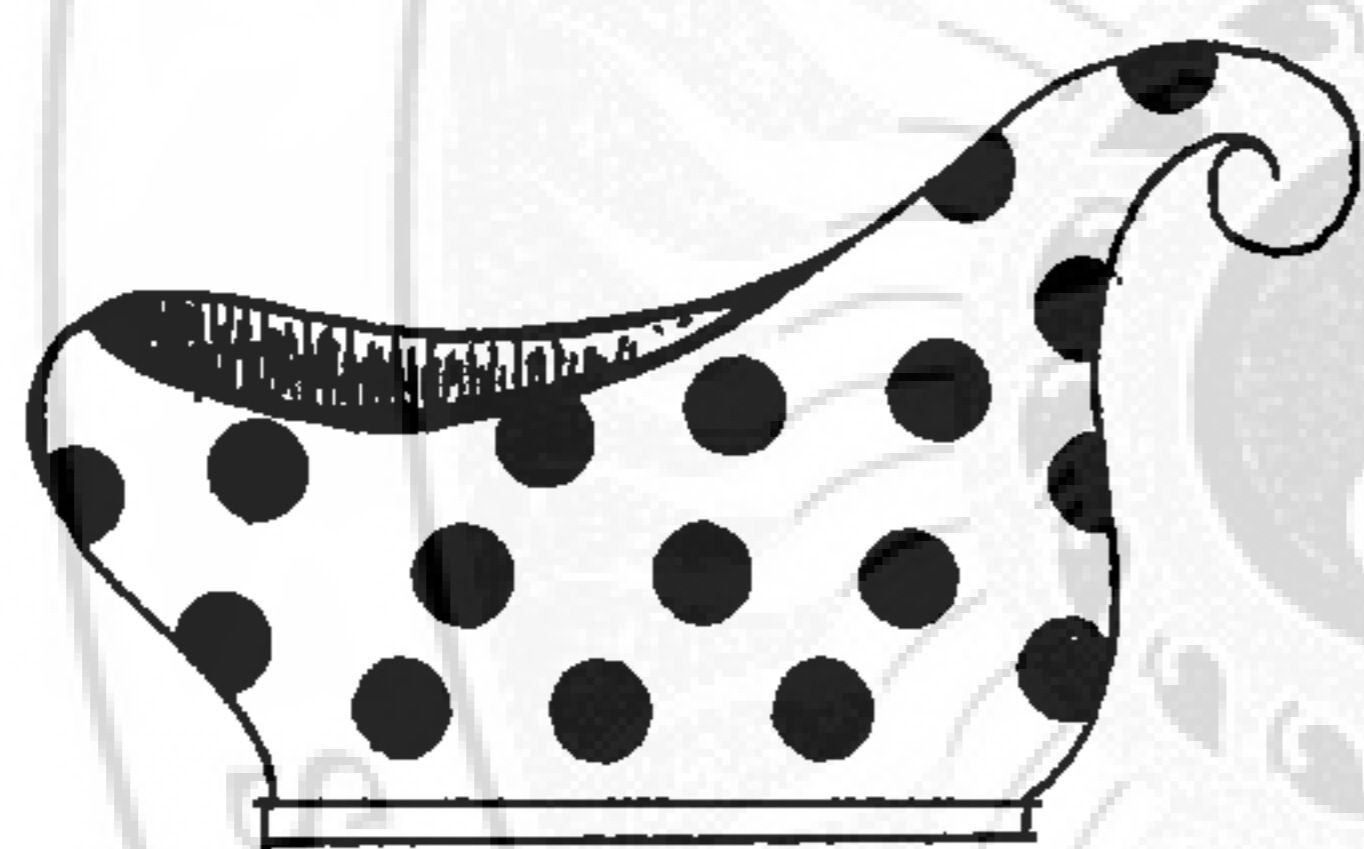
ภาพที่ 23 การออกแบบพื้นผิวให้เกิดจุดเด่น

สรุปได้ว่าจากหลักการออกแบบขั้นพื้นฐาน นักออกแบบสามารถนำเอาองค์ประกอบต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้กับการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้อย่างมากมาย ทั้งยังส่งผลต่อการสร้างงานที่มีคุณภาพในด้านความงามและประโยชน์ใช้สอย

3.2 การออกแบบลวดลายเครื่องปั้นดินเผา

เรื่องของ “ลวดลาย” มีส่วนสัมพันธ์กับเครื่องปั้นดินเผา มาก จะเห็นได้ว่าภาชนะเครื่องปั้นดินเผายุคต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่มีความสวยงามและมีคุณค่ายิ่งทางด้านสุนทรียะ ก็ด้วยลวดลายที่ปรากฏบนภาชนะนั่นเอง ในปัจจุบันจึงมีการนำเอาหลักการออกแบบมาใช้เกี่ยวกับการสร้างลวดลายบนภาชนะเครื่องปั้นดินเผา มากมาย พอสรุปได้ ดังนี้

3.2.1 การสร้างลวดลายด้วยจุด ถือเป็นลวดลายพื้นฐานง่าย ๆ ที่นำมาตกแต่งภาชนะเครื่องปั้นดินเผาได้หลายรูปแบบ บางครั้งก็นำไปประกอบกับลายเส้น ทำให้งานดูเรียบง่าย น่ารัก และไม่ล้าสมัย

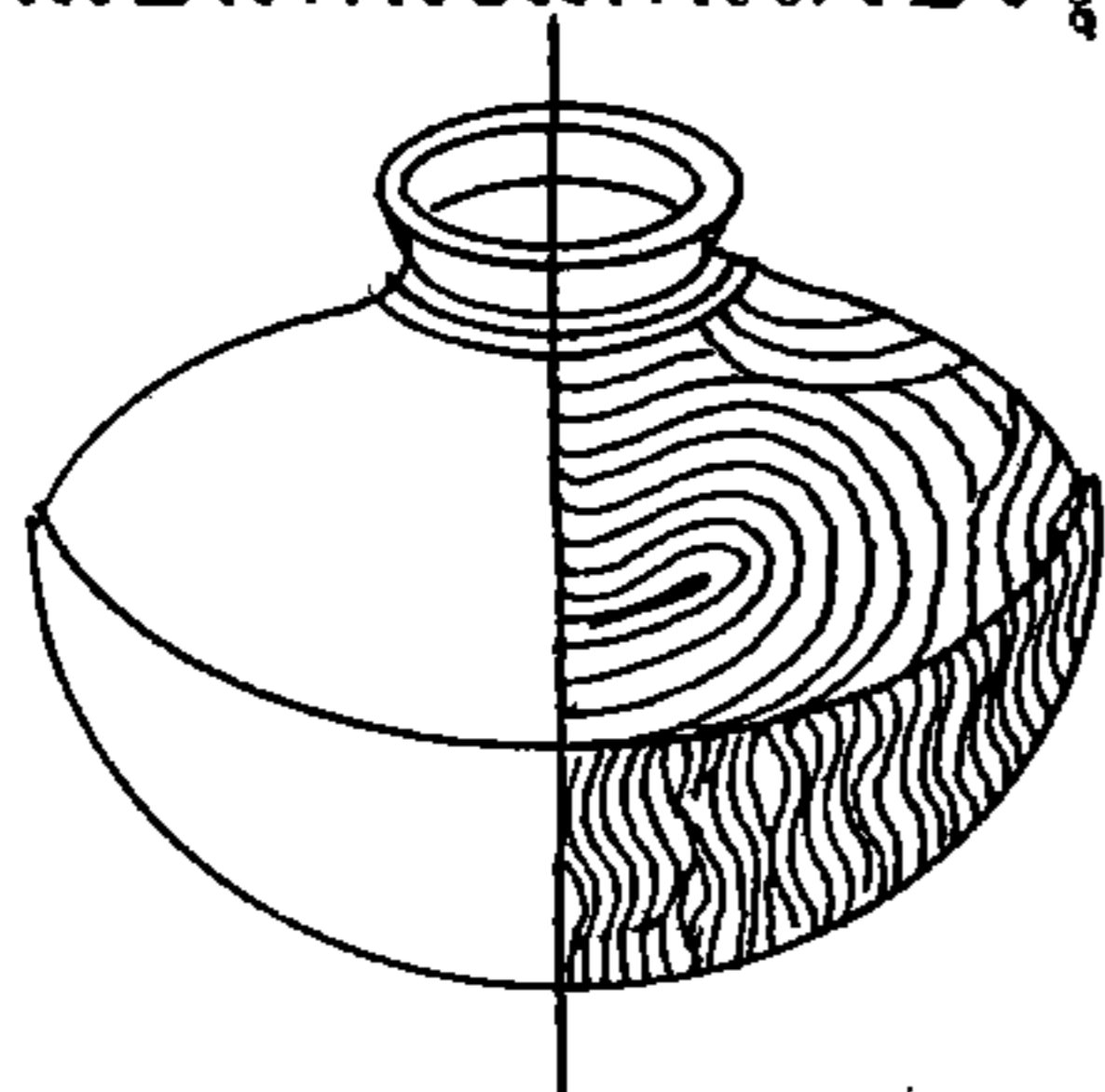

ภาชนะลวดลายจุด

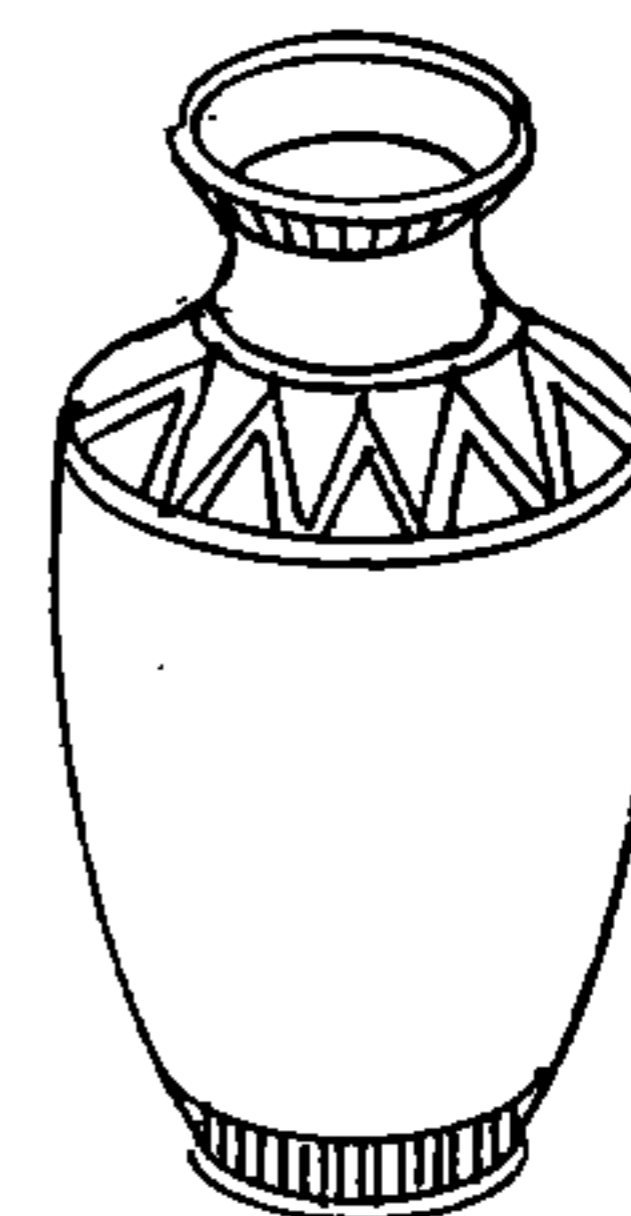

ภาชนะลวดลายจุดประกอบลายเส้น

3.2.2 การสร้างลวดลายด้วยเส้น ลักษณะของเส้นที่ใช้ในการออกแบบลวดลายภาชนะเครื่องปั้นดินเผาส่วนใหญ่จะนิยมใช้เส้นเรขาคณิต เช่น เส้นตรง เส้นหยัก เส้นโค้ง เป็นต้น โดยเฉพาะภาชนะดินเผาสมัยบ้านเชียง มีการใช้เส้นในการสร้างลวดลายได้อย่างสวยงามมากจนเป็นที่นิยมกันถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 26 ลวดลายเส้นบนผิวภาชนะบ้านเชียง

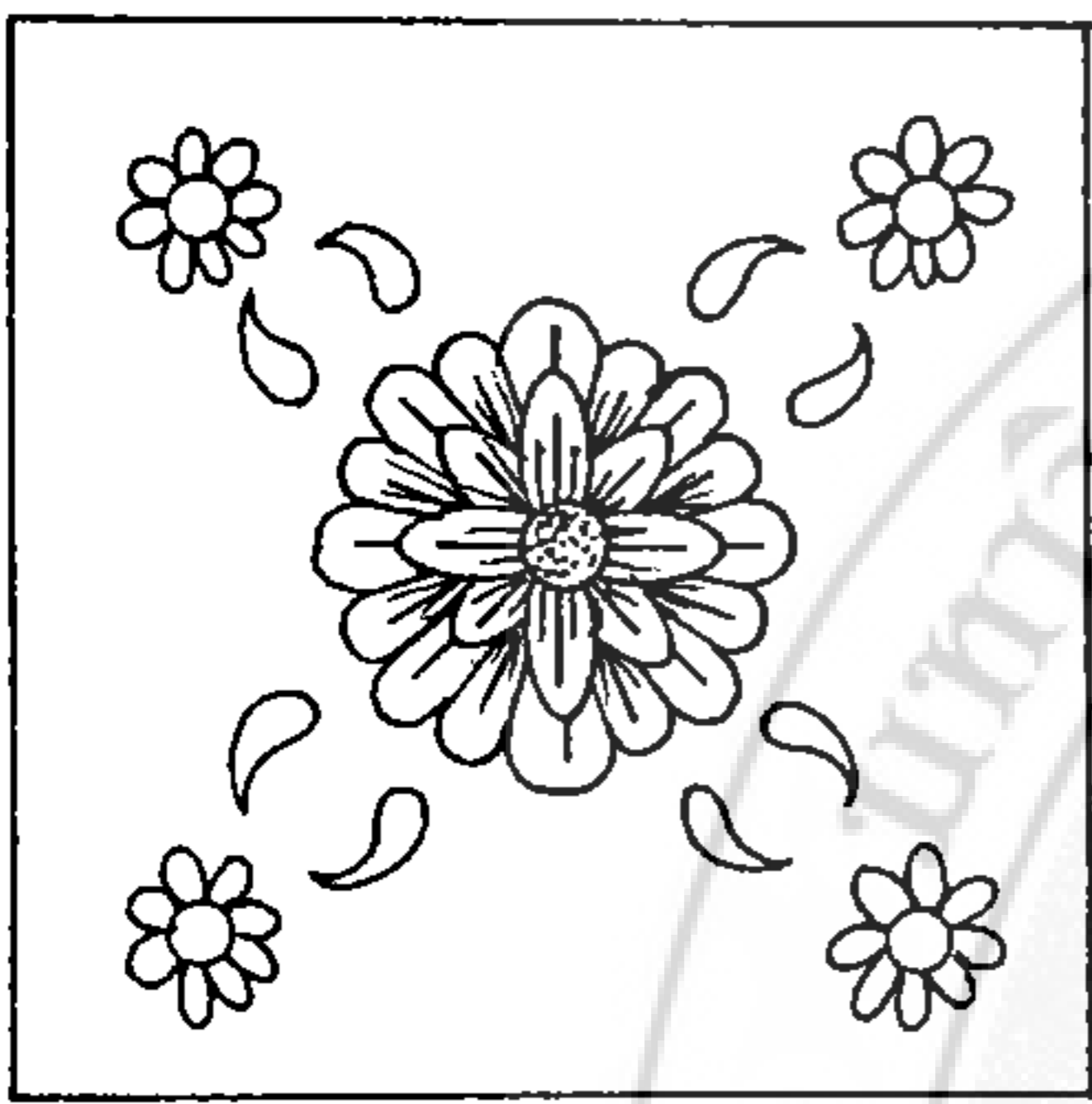
ภาพที่ 27 ลวดลายเส้นเรขาคณิต

3.2.3 การสร้างลวดลายด้วยรูปร่าง-รูปทรง ลักษณะของรูปร่าง-รูปทรงสามารถนำมาออกแบบลวดลายได้หลายลักษณะ พอจะแบ่งได้ดังนี้

รูปร่าง-รูปทรงธรรมชาติ เป็นการออกแบบโดยเลียนแบบจากธรรมชาติ

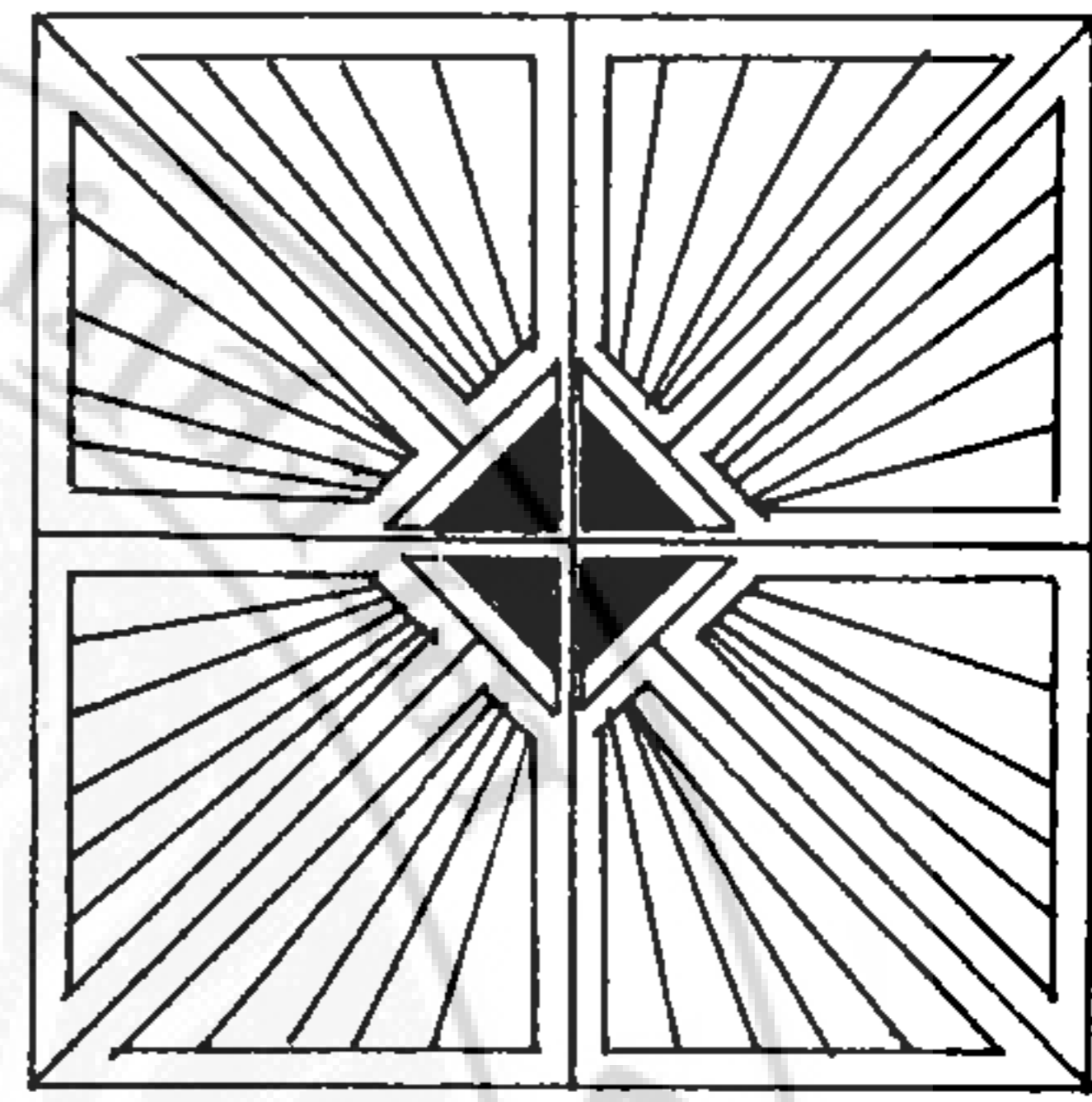
รูปร่าง-รูปทรงเรขาคณิต ใช้รูปร่าง-รูปทรงทางเรขาคณิตมาประกอบกันให้เกิดลวดลายที่สวยงาม

รูปร่าง-รูปทรงอิสระ ลวดลายลักษณะนี้เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้ออกแบบที่จะเขียนลวดลายอย่างอิสระ ตามความคิดของตัวเอง

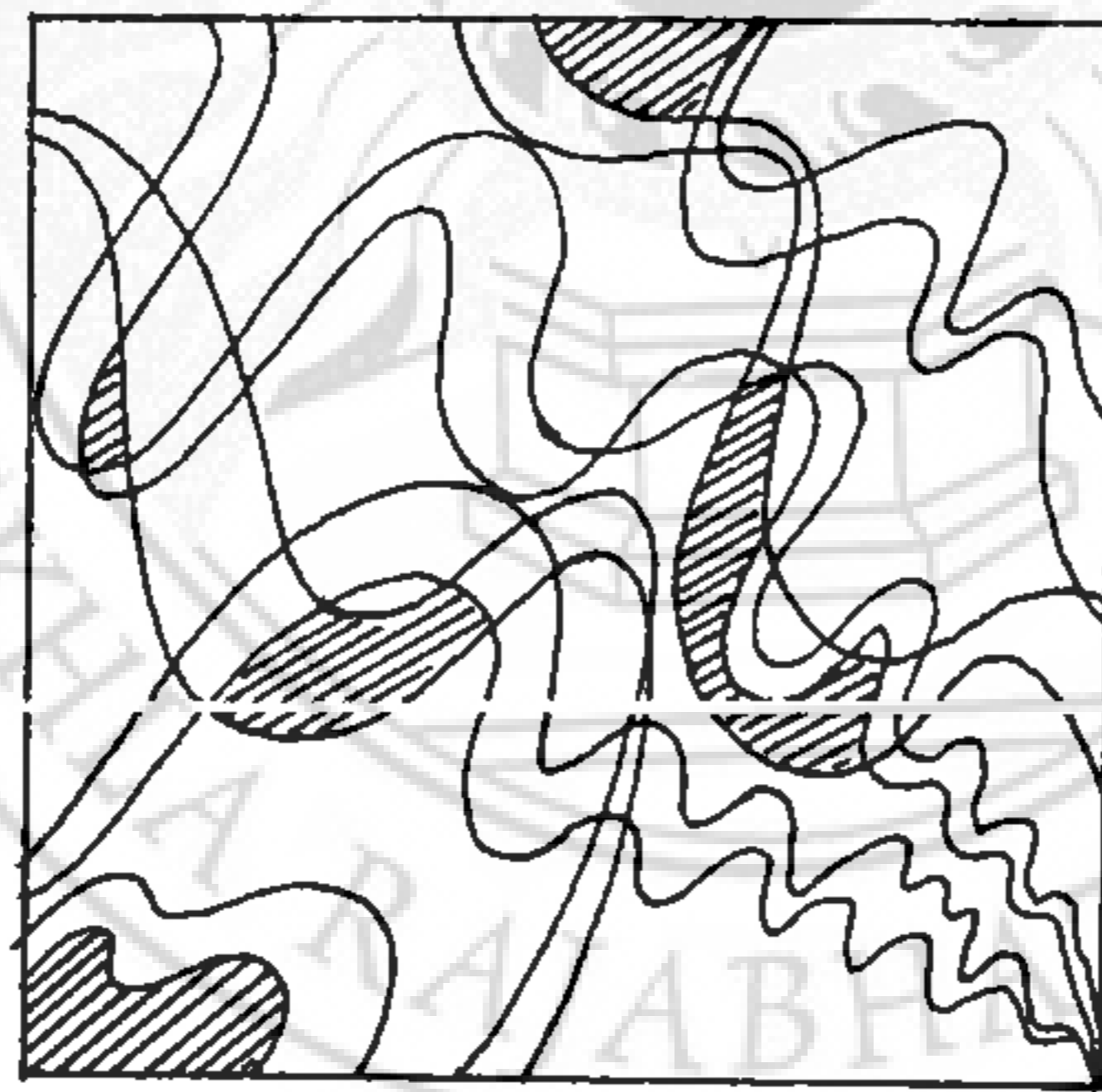
ภาพที่ 28

ลวดลายรูปร่าง-รูปทรงธรรมชาติ

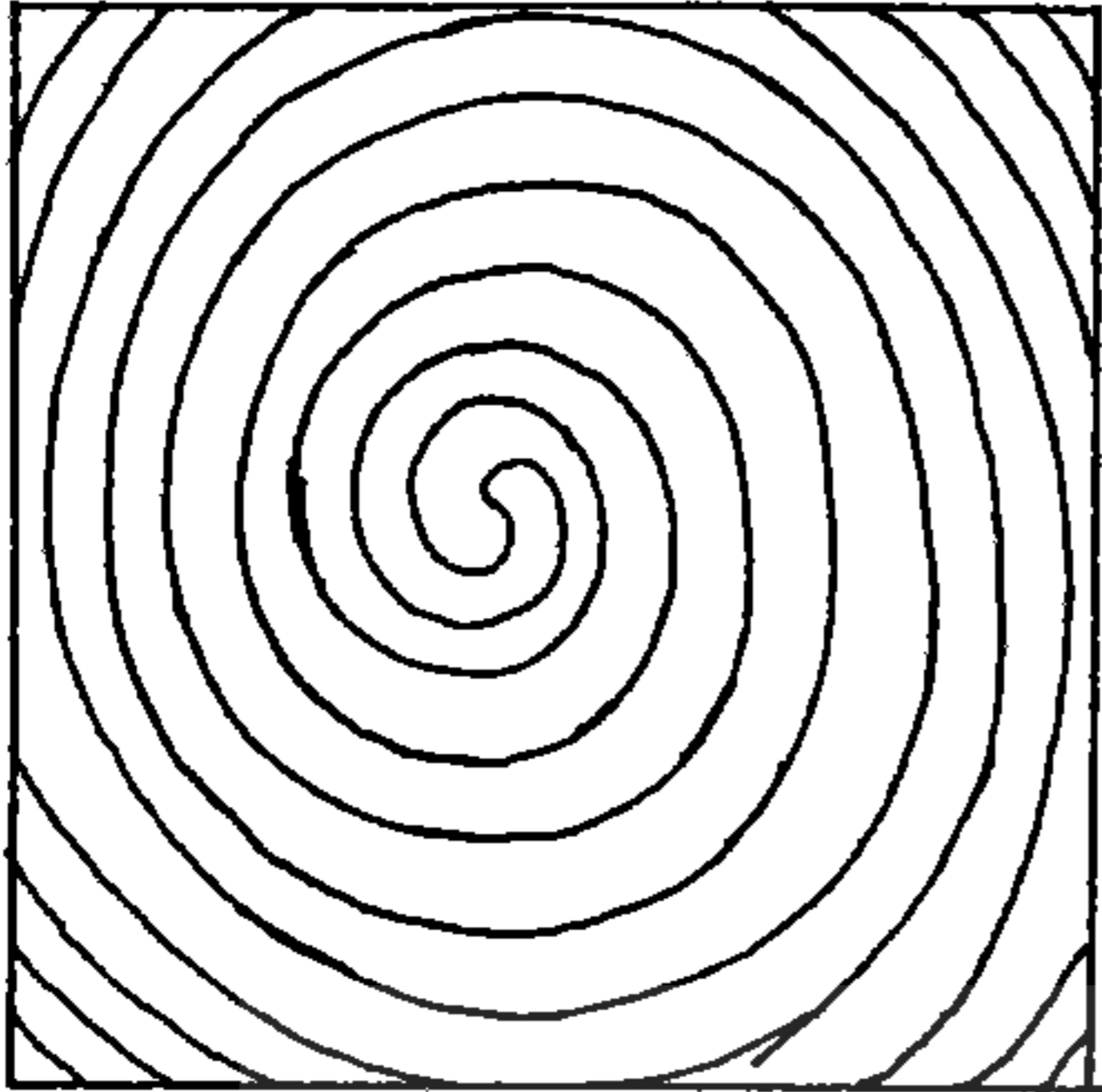
ภาพที่ 29

ลวดลายรูปร่าง-รูปทรงเรขาคณิต

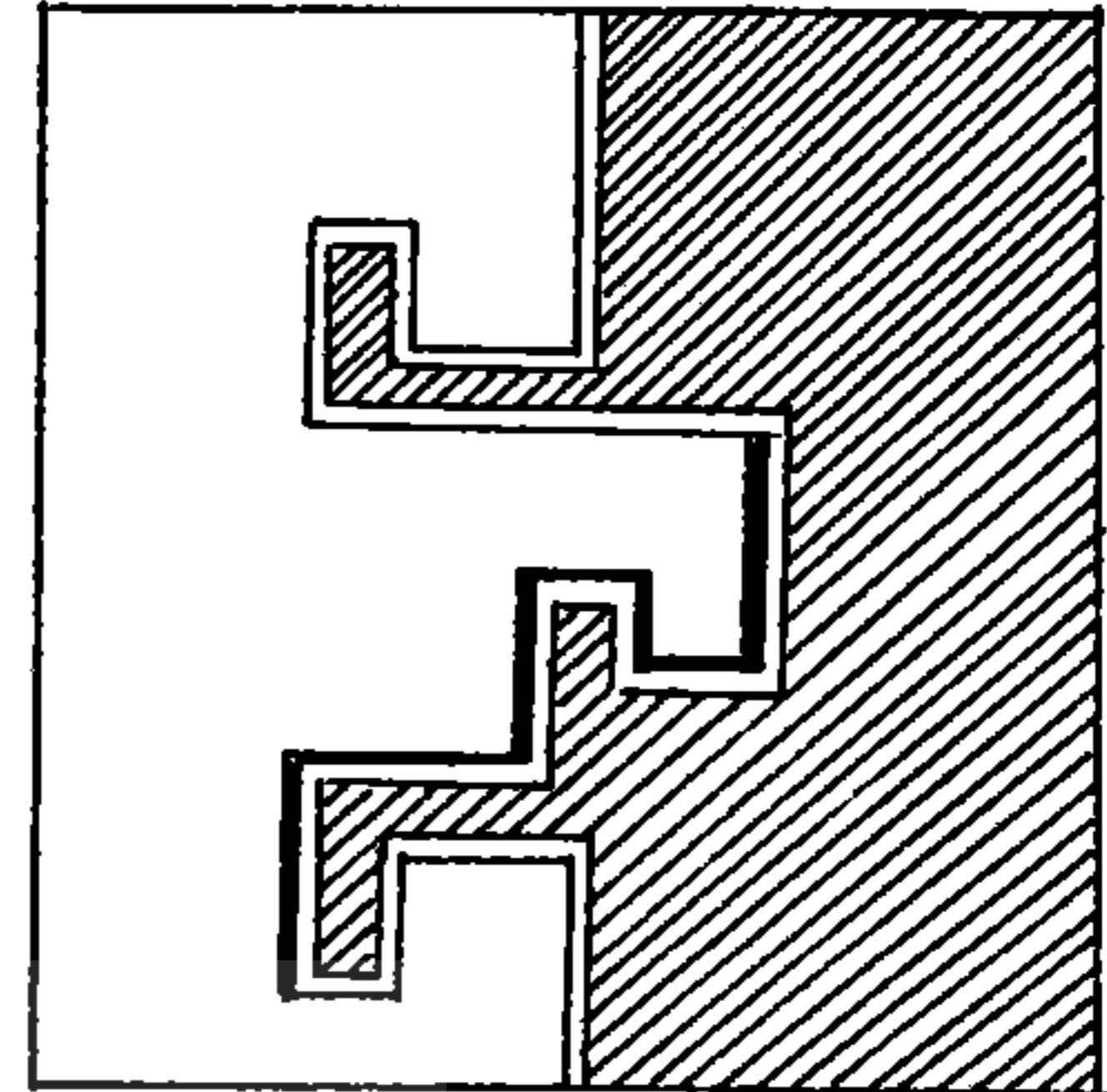

ภาพที่ 30 ลวดลายรูปร่าง-รูปทรงอิสระ

3.2.4 การสร้างลวดลายโดยใช้รูปและพื้น เป็นการออกแบบโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ของรูปและพื้นให้มีความประสานกลมกลืนกัน ลวดลายบนผิวภาชนะจะมีลักษณะสลับกันระหว่างรูปและพื้น จนแยกไม่ออกว่าอันไหนรูปอันไหนพื้น ลวดลายประเภทนี้จึงมีความงามไปอีกลักษณะหนึ่ง ทำให้ดูแล้วลวดลายมีความกลมกลืนกันทั้งชิ้นงาน ตัวอย่างเช่น ลวดลายเขียนสีบนภาชนะดินเผาบ้านเชียง เป็นต้น

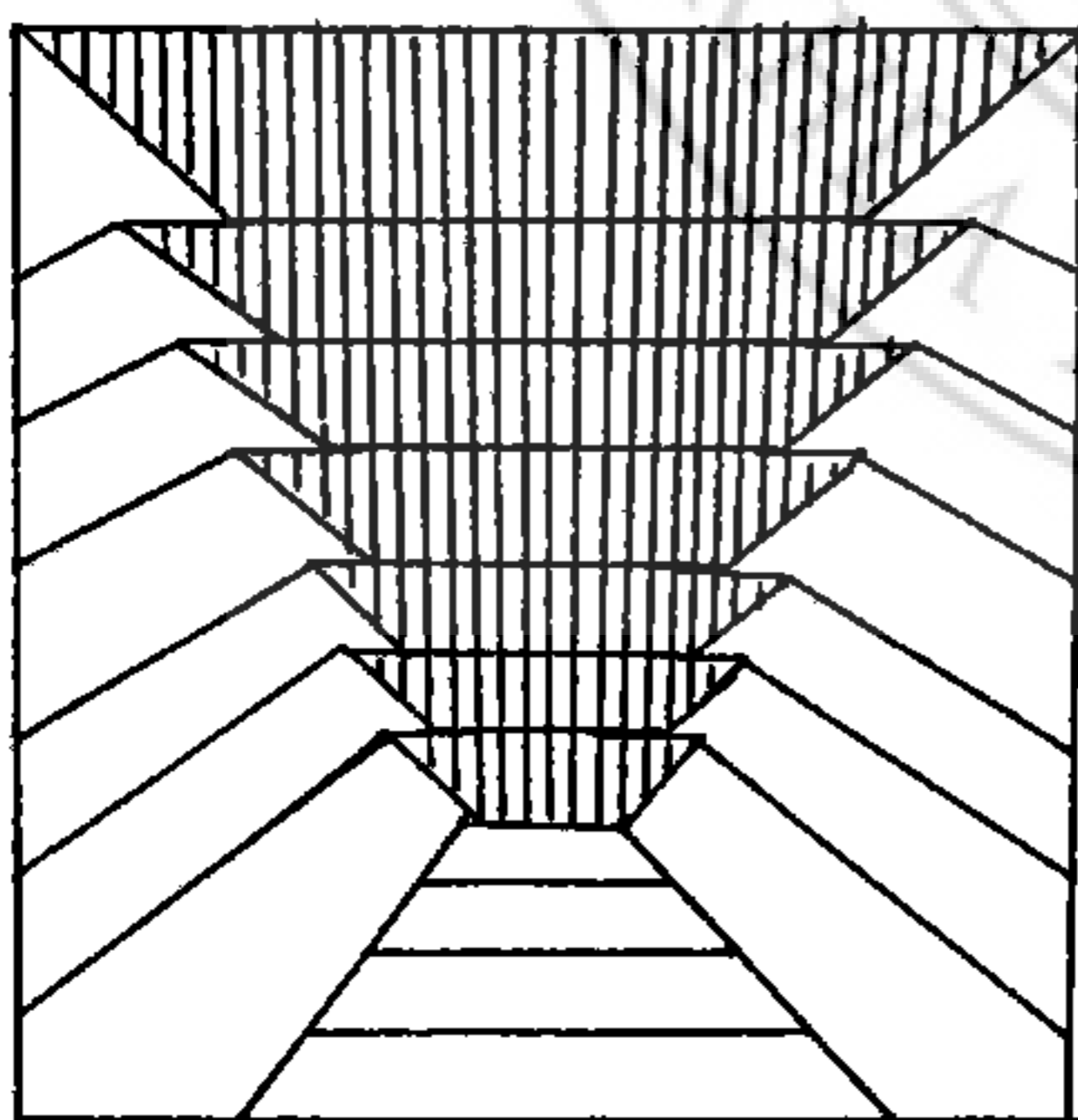

ภาพที่ 31
ลวดลายรูปและพื้นของบ้านเชียง

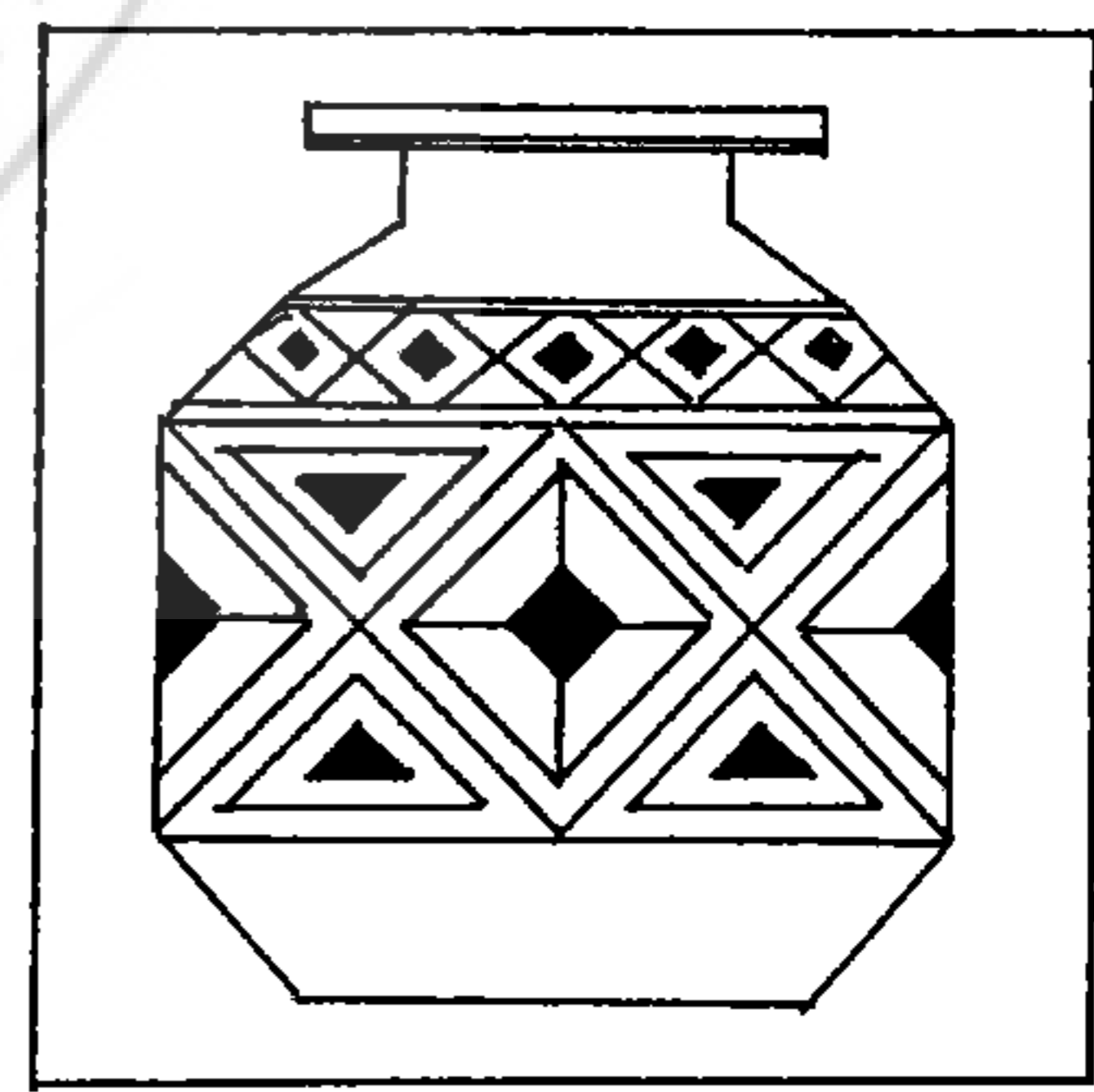

ภาพที่ 32
ลวดลายรูปและพื้นที่สัมพันธ์กัน

3.2.5 การสร้างลวดลายโดยใช้การลดหลั่น การลดหลั่นเป็นเทคนิคการสร้างลวดลายอีกวิธีหนึ่ง โดยนำเอาแบบซ้ำ ๆ กันมาจัดวางให้เกิดการลดหลั่นด้วยขนาดจากใหญ่ไปหาเล็ก หรือเล็กไปหาใหญ่ก็ได้ นอกจากนี้อาจจะเน้นด้วยค่าน้ำหนักของสีประกอบด้วย

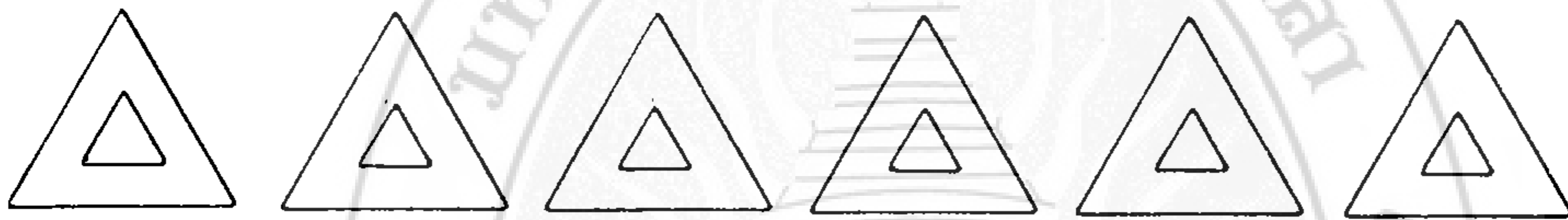
ภาพที่ 33
ตัวอย่างแบบของการลดหลั่น

ภาพที่ 34
ลวดลายการใช้การลดหลั่นบนผิวภาชนะ

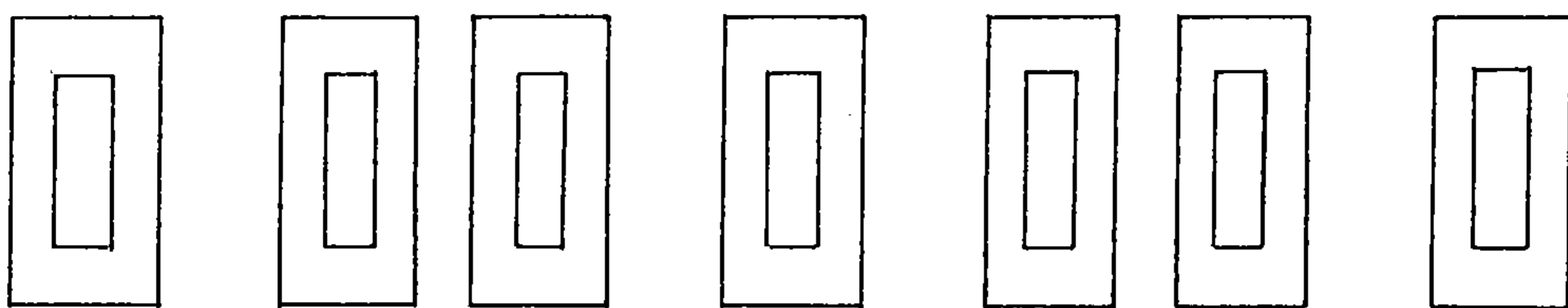
3.2.6 การสร้างลวดลายโดยใช้จังหวะ การออกแบบลวดลายเครื่องปั้นดินเผา การคำนึงถึงหลักการจัดวางจังหวะของลวดลายถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะหากจัดวาง ลวดลายไม่ลงตัวก็จะทำให้ภาชนะดูมีตำหนิได้และทำให้ผลิตภัณฑ์นั้นด้อยคุณค่าลง ดังนั้น หลักการใช้จังหวะในการจัดวางรูปร่าง-รูปทรงให้เกิดลวดลายต่าง ๆ จึงเป็นสิ่ง สำคัญ ซึ่งพอจะสรุปวิธีการสร้างจังหวะต่าง ๆ ได้ ดังนี้

จังหวะสม่ำเสมอ หมายถึง การจัดวางรูปทรงที่ต้องการให้อยู่ในลักษณะที่ ซ้ำ ๆ กัน มีการเว้นช่องไฟเท่า ๆ กัน ทำให้เกิดจังหวะที่สม่ำเสมอ

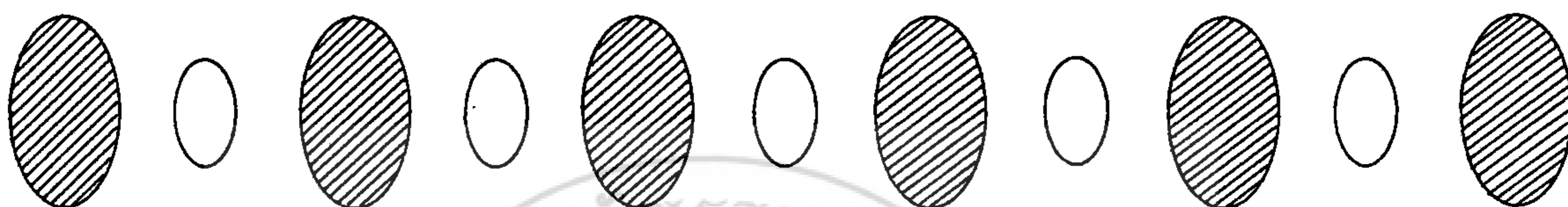
ภาพที่ 35 รูปทรงและจังหวะซ้ำระยะห่างเท่ากัน

จังหวะไม่สม่ำเสมอ หมายถึง การจัดวางรูปทรงลักษณะเดียวกันแต่เว้นระยะ ช่องไฟไม่สม่ำเสมอ มีการเว้นห่างบ้าง ถัดบ้าง ตามความเหมาะสม เพื่อให้น่าสนใจยิ่งขึ้น

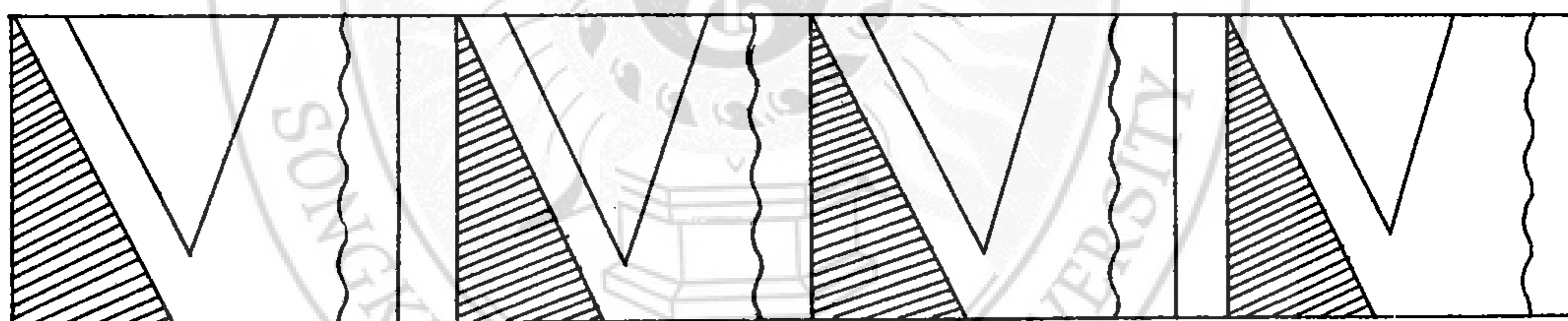
ภาพที่ 36 จังหวะเว้นช่องไฟระยะไม่สม่ำเสมอ

จังหวะลดหรือเพิ่มขนาด หมายถึง การจัดวางรูปร่าง รูปทรงให้มีขนาดที่แตกต่างกัน โดยระยะของจังหวะที่ลดหรือเพิ่มขนาดอาจจะสม่ำเสมอหรือไม่ก็ได้

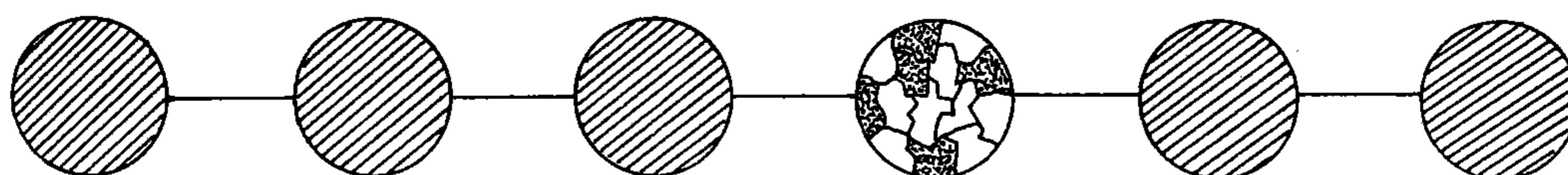
ภาพที่ 37 จังหวะเพิ่มลดสลับไปมาอย่างสม่ำเสมอ

จังหวะที่แตกต่าง หมายถึง การจัดวางรูปร่าง-รูปทรงที่มีลักษณะแตกต่างกันตั้งแต่ 2 ลักษณะขึ้นไป ในจังหวะที่ซ้ำกันหรือไม่ซ้ำกันก็ได้

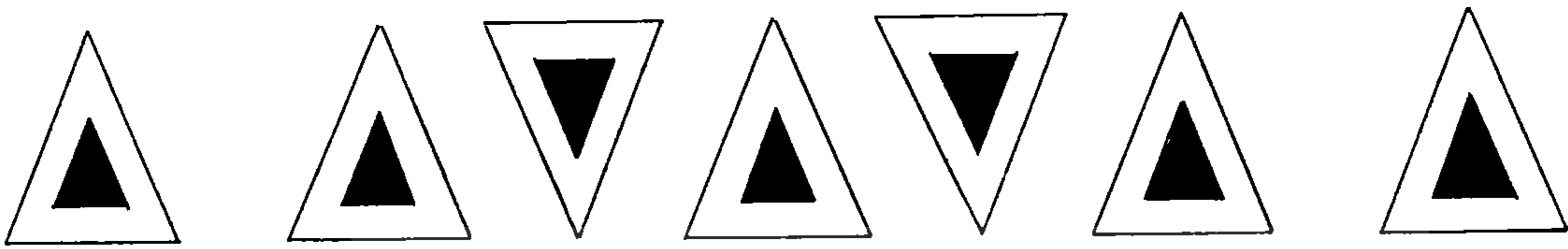
ภาพที่ 38 จังหวะที่แตกต่าง

จังหวะเน้นหรือพัก หมายถึง การจัดวางรูปร่าง-รูปทรงที่ซ้ำ ๆ กัน แต่มีการเน้นหรือพักด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเน้นค่าน้ำหนัก การใช้พื้นผิวที่แตกต่างจากเดิมหรือการใช้ลวดลายช่วยเป็นต้น ซึ่งจะทำให้ลวดลายน่าสนใจขึ้น

ภาพที่ 39 จังหวะเน้นหรือพักด้วยพื้นผิว

จังหวะการเปลี่ยนทิศทาง หมายถึง การจัดปรับเปลี่ยนทิศทางของรูปร่าง
รูปทรงให้แปลกไปจากกลุ่ม ซึ่งอาจจะเปลี่ยนทิศทางจากซ้ายไปขวาหรือบนไปล่าง เป็นต้น

ภาพที่ 40 จังหวะการเปลี่ยนทิศทาง

4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุภาคย์ อินทองคง (2524 : หน้า 67 - 88) ทำการวิจัยเรื่อง “การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาว “สทิงหม้อ” โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจ สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ร่วมบริเวณหมู่บ้านของผู้ประกอบการและข้อมูลจากการสำรวจและสัมภาษณ์บริเวณสัมพันธ์ ทั้งที่เป็นหมู่บ้านในพื้นที่ 12 จังหวัด 15 หมู่บ้าน และร้านค้าในเมืองใหญ่ของภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่าชาวสทิงหม้อได้ประกอบการทำเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบมานาน ไม่น้อยกว่า 100 ปี โดยกรรมวิธีอุปกรณ์เครื่องมือและเทคนิคในการผลิตเครื่องปั้น ยังอยู่ในรูปวงแคบเฉพาะบางครอบครัวเท่านั้น การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวสทิงหม้อมีผลต่อเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง และมูลเหตุสำคัญที่ทำให้การประกอบการซบเซาลงคือ อิทธิพลของผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันที่ทันสมัยกว่าเข้ามาแย่งตลาด ประกอบกับปัญหาที่ผู้ประกอบการประสบ คือ การขนส่ง วัตถุดิบไม่สะดวก ขาดแคลนช่างฝีมือ แบบเทคนิค การปั้น และแรงจูงใจ จึงส่งผลต่อการจำหน่าย คือ การขยายตลาดไม่อาจกระทำได้คุณภาพของเครื่องปั้นไม่ดีพอ ขาดทุนในการขยายกิจการ และขาดการรักษาเอกลักษณ์ ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาสทิงหม้อมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง คือ เนื้อดิน ลักษณะรูปแบบ สีผิว เครื่องปั้น และลวดลาย อันส่งผลถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมด้วย